

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
NAMANGAN MUHANDISLIK-QURILISH INSTITUTI

" TRANSPORT LOGISTIKASI "

fanidan

O'QUV - USLUBIY
MAJMUA

Namangan 2021

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

NAMANGAN MUHANDISLIK - QURILISH INSTITUTI

NamMQI
o'quv-uslubiy bo'limi

Ro'yxatga olindi
№ _____
2021 yil. « _____ »
№ 22
« 18 11 2021 y.

“TASDIQLAYMAN”

O'quv ishlari bo'yicha prorektor
prof.M.Dadamirzaev
2021 yil

“TRANSPORT LOGISTIKASI” KAFEDRASI

“TRANSPORT LOGISTIKASI”

fani bo'yicha

O'QUV-USLUBIY MAJMUA

Bilim sohasi	600000 – Xizmatlar soxasi
Ta'lim sohasi	610000 – Xizmat ko'rsatish
Ta'lim yo'nalishi	5610600 - Xizmatlar sohasi (avtomobil transporti)

Fanning o'quv uslubiy majmuasi OO'MTV ning 5610600 - Xizmatlar sohasi (avtomobil transporti) ta'lim yo'nalishi o'quv rejasi va NamMQI ilmiy Kengashining 31.08.2021 yildagi № 86 - sonli yig'ilishida tasdiqlangan ishchi o'quv reja asosida tuzilgan fan dasturiga muvofiq ishlab chiqilgan.

Tuzuvchilar: X.Soliev - NamMQI, TL kafedrasida katta o'qituvchisi (PhD)

J.A.Mannonov - NamMQI, TVM kafedrasida dotsenti, (PhD)

U.X.Xidirov - NamMQI, TL kafedrasida katta o'qituvchisi

Taqrizchi: A.R.Normirzayev - NamMQI, «TL» kafedrasida mudiri, t.f.d.dotsenti.

Fanning o'quv-uslubiy majmuasi Transport logistikasi kafedrasining «25» 06 2021 yildagi 88 - sonli yig'ilishida muhokamadan o'tgan va fakultet o'quv-uslubiy kengashida muhokama qilish uchun tavsiya etilgan.

O'quv-uslubiy majmua Namangan muhandislik-qurilish instituti ilmiy-uslubiy kengashining 31.08 2021-yil yig'ilishida (86 -sonli majlis bayoni) ko'rib chiqildi va foydalanishga tavsiya etildi. (ruyhat raqami №57)

MUNDARIJA

I	NAZARIY MASHG'ULOTLAR MAZMUNI	
1	Logistikaning asosiy yo'nalishlari va tamoyillari	
2	Logistikada asosiy oqimlar	
3	Transport logistikasi	
4	Ta'minotchini tanlash masalasi	
5	Ombor logistikasi	
6	Ishlab chiqarish logistikasi	
7	Logistik servis xizmati.	
8	Logistikaning samaradorligi	
II.	AMALIY MASHG'ULOT MATERIALLARI	
III.	KEYSLAR BANKI	
IV.	ILOVALAR	
4.1	Fan dasturi	
4.2	Ishchi dastur	
4.3	Baholash mezoni	
4.4	Testlar	
4.5	Mustaqil ta'lim mavzulari	
V.	GLOSSARIY	
VI.	ADABIYOTLAR RO'YXATI	

O'QUV MATERIALLAR

I. NAZARIY MASHG'ULOTLAR MAZMUNI

1-Mavzu. Logistikaning asosiy yo'nalishlari va tamoyillari.

Reja.

- 1.1. Logistika tushunchasi.
- 1.2. Logistikaning rivojlanish bosqichlari.
- 1.3. Logistika kontseptsiyasi.

1.1. Logistika tushunchasi.

Logistika tushunchasi o'zining qadimiy tarixiga ega «Logistika» so'zi kelib chiqishi bo'yicha yunonchadir. Qadimgi Afinada maxsus amal - «logist» yoki ijtimoiy o'z-o'zini boshqarish amaldori bo'lgan (eramizgacha V asrda 30 ga yaqin). Logistlar har yili qur'a tashlash yo'li bilan belgilanganlar; ularning vazifasiga vakolati tugagan boshqa amaldorlarning hisobotlarini tekshirish va bu hisobotlarni faxrli fuqarolar kengashiga tasdiqlashga topshirish kirgan, kengashning qarori yakuniy bo'lgan. Qadimgi Rimda ba'zi bir ma'muriy va diniy vazifalarni bajaruvchi amaldorlar logistlar deb atalganlar. Vizantiya imperatori Lev VI (866-912 yillar) davrida logistika armiyani ta'minlash va uning ko'chishini boshqarish san'ati sifatida ta'riflangan. Nemis tadqiqotchisi G.Pavellek ta'kidlashicha Vizantiya imperiyasida logistikaning belgilanishi «armiyaga maosh to'lash, uni kerakli tartibda qurollantirish va taqsimlash, uning ehtiyojlari haqida o'z vaqtida va to'liq darajada g'amxo'rlik qilish, ya'ni shaxsiy qurolli kuchlar harakatlanishi va taqsimlanishiga rahbarlik qilishdan» iborat bo'lgan.

«Logistika» so'zi barcha asosiy Yevropa tillarida mavjud, ammo ulardan har xil ma'nolarda foydalanadilar.

«Logistika» atamasidan mashhur olimlar, faylasuflar, sarkardalar o'z asarlarida foydalanaganlar. Buyuk nemis matematigi G.V.Leybnits (1646-1716) bu atamadan «Xulosalarni hisoblash» yoki matematik mantiq ma'nosida foydalangan. XIX asrda bu atamadan kelib chiqishi shvetsariyalik bo'lgan taniqli harbiy nazariyachi va tarixchi Antuan-Anri Jomnin (1779-1869) o'z asarlarida foydalangan. 1813 yildan boshlab u Rossiyada Aleksandr I ning shtabida ishlagan, 1826 yilda infanteriya generali unvonini olgan. Nikolay I ning harbiy maslahatchisi bo'lgan va Sankt-Peterburgdagi harbiy akademiyaning asoschilaridan biri bo'lgan (1828). SHahzoda Aleksandr II ning shaxsiy o'qituvchisi bo'lgan, haqiqatan ham uning uchun muallifning logistika bo'yicha eng muhim asari yozilgan va keyinchalik u ko'pgina tillarga tarjima qilingan. U logistikani o'z ichiga rejalashtirish, boshqarish, ta'minlash, qo'shnlarni joylashtirish joyini belgilash, armiyaga transport xizmatini ko'rsatish bilan bog'liq masalalarning keng doirasini oluvchi qo'shnlarni boshqarishning amaliy san'ati sifatida belgilagan.

1884 yilda Amerika harbiy-dengiz floti instituti kemachilik zaruriyatlari uchun «logistika» tushunchasini kiritgan.

1904 yilda Jenevada Itel'son, Laland va Kutyurlarning taklifi bo'yicha falsada kongressi logistikani matematik mantiq sifatida belgilagan.

Logistika tamoyillari ikkinchi jahon urushi davrida Amerika armiyasida moddiy texnik ta'minot hamda qurol-yarog', oziq-ovqat, transportni yetkazib beruvchilar va qo'shinlar o'rtasidagi o'zaro hamkorlikni tashkil qilish sohasida keng rivojlangan. Taktika, strategiya va razvedka bilan bir qatorda «Logistika» atamasi bilan fuqarolik korxonalarining ta'minot-sotish faoliyati belgilanishi mumkin.

Harbiy sanoat, front orqasi va front ta'minot bazalari va transportning aniq o'zaro hamkorligi Amerika armiyasiga qurol-yarog', yonilg'i-moylash materiallari va oziq-ovqatlarni kerakli miqdorlarda yetkazib berishni o'z vaqtida va muntazam ta'minlashga imkon bergan.

SHuning uchun ko'pgina g'arbiy mamlakatlarda logistika asta-cekin harbiy sohadan xo'jalik amaliyoti sohasiga o'ta boshlagan. Dast avval u muomala, keyin esa ishlab chiqarish sohasida tovar-moddiy resurslar harakatlanishini boshqarishni amalga oshirish haqidagi nazariyaning yangi turi sifatida shakllangan. SHunday qilib, bozor iqtisodiyotiga ega mamlakatlarda 1930 yildagi iqtisodiy krizis arafasida va davrida vujudga kelgan materiallar va xomashyo bilan ta'minlash, mahsulotni ishlab chiqarish, saqlash va taqsimlash vazifalarini bog'lay oladigan ta'minlash-ishlab chiqarish - taqsimlash tizimlarini integratsiyalash g'oyalari ilmiy tadqiqotlar hamda xo'jalik amaliyoti shaklidagi mustaqil yo'nalishga o'zgartirilgan.

1950 yillarda moddiy oqimlarni tartibga solish masalasi harbiy logistikada qo'llaniladigan usullar yordamida muvaffaqiyatli hal qilinishi mumkinligi tan olingan. U 1960-70 yillarda Yaponiyada ko'proq rivojlangan, u yerda boshqarish va xo'jalik yuritishning murakkab tizimlarini ishlab chiqish va amalga oshirishda asosiy o'rinlarni egallagan.

1970 yillarning boshlarida bu atamani korxonalar moddiy resurslarini boshqarish fani sifatida belgilashga harakat qilingan.

1980 yilga kelib, xo'jalik boshqaruvini muvofiqlashtirish jismoniy taqsimlash, ya'ni tijorat logistikasi usullarini o'zlashtirish va qo'llashni talab qilgan.

Asta-sekin logistika va logistik boshqaruv tushunchasi turli-

-tuman mazmunlar bilan to'ldirilgan ishlab chiqarish va tovar muomalasining har xil sohalariga kirib boradi. Bunga hisoblashning eng yangi usullari, zamonaviy hisoblash, axborot texnika va texnologiyasining keng qo'llanishi hamda ishlab chiqarish infratuzilmasi elementlari va xo'jalik yuritish intensiv usullarining o'zaro hamkorligi rivojlanishi ta'sir qilgan.

XX asr oxirida logistika faniga xarid qilish (ta'minlash), ishlab chiqarish, sotish (taqsimlash), transport, axborot logistikasini oluvchi fanga aylangan. Inson faoliyatining sanab o'tilgan sohalarini yetarlicha o'rganilgan va tegishli adabiyotlarda bayon qilingan. Logistik yondashishning yangiligi esa sanab o'tilganlar va faoliyatning boshqa sohalarini istalgan natijaga oqimlarni muvofiq to'g'ri boshqarish yo'li bilan vaqt va resurslarning eng kam xarajatlari yordamida erishish maqsadida integratsiyalashdan iboratdir. SHunday qilib, logistika avvallo, iste'molchilarga, ularning so'rovlarini ko'proq qanoatlantirishga harakat qilgan holda ishlaydi.

1992 yil Stokgol'mda Logistika Yevropa assotsiatsiyasi Xalqaro simpoziumida logistika atamasining umumqabul qilingan ta'rifining hali yo'qligi ta'kidlangan. Bu rivojlanishning yaqqol aks ettirilgan dinamikasiga ega yangi ilmiy yo'nalish bo'lganligi sababli ushbu tushunchaning turli ifodalanihlari taklif qilingan. SHuning uchun faqat logistikaga tegishli ta'riflardan ba'zi birlarini ko'rib chiqamiz:

- bu iste'molchi talablarini ko'proq qanoatlantirish maqsadlarida xomashyo, yarim fabrikatlar, tayyor mahsulotlar va tegishli axborotlarni jamlash, saqlash, ishlab chiqarilgan joydan iste'mol joyiga tashish va uzatishning texnologik va tejamkor samarali operatsiyalarini rejalashtirish, amalga oshirish va nazorat qilish jarayonidir. Sanab o'tilgan operatsiyalar materiallar va axborotlarning kirish va chiqish, ichki va tashqi oqimlari ustida o'tkaziladi (ushbu talqin logistik menejmentning kengashi tomonidan berilgan);

- sanoatda logistika ishlab chiqarishni xomashyo va materiallar bilan ta'minlash va tayyor mahsulotlarni sotishni tashkil qilishdir. (Ishlab chiqarish va zaxiralarni boshqarish muammolarining Amerika jamiyati);

- bu ishlab chiqaruvchidan xomashyo, materiallar, butlovchi qismlar va tayyor mahsulotlarni joylashtirish va ishlab chiqaruvchi firma orqali iste'molchilarga harakatlanishini boshqarishdir (firma Goopere & Lybrand);

- bu yangi ilmiy yo'nalish, ishlab chiqarish va energetika tizimlaridagi moddiy va axborot oqimlarining harakatlanishida rejalashtirish, boshqarish va kuzatish haqidagi ta'lim (prof. A.A.Smexov, Rossiya);

- bu korxonaga kelib tushuvchi, u yerda ishlab beruvchi va bu korxonadan chiqib ketuvchi moddiy oqim va tegishli axborot oqimini rejalashtirish, boshqarish va nazorat qilishdir (prof. G.Pavellek, Germaniya);

- moddiy va axborot oqimlarini birlamchi manbadan va yakuniy iste'molchigacha masofa va vaqtdagi harakatini rejalashtirish, tashkil qilish, boshqarish, nazorat qilish va tartibga solish haqidagi fan (A.N.Rodnikov);

- bu avvallo, yirik ishlab chiqarish - xo'jalik (sohaviy, mintaqaviy, xalq xo'jaligi) tashkilotlari, yirik ko'lamli tadbirkorlik va tijorat faoliyatidagi belgilangan ilg'or tafakkur, eng samarali metodologiyadir («erkin» bozor iqtisodiyotiga tatbiq etganda) (A.T.Semenov);

- bu katta tizimlarda oqimlarni boshqarish haqidagi fandır (B.K.Plotkin);

- bu moddiy, tovar va axborot oqimlarini tashkil qilish va muvofiqlashtirish tizimi yo'li bilan jamiyat ishlab chiqarish kuchlari o'zaro samarali hamkorligining ilmiy qurolidir (N.V.Afanasyeva);

- bu amaliy fan, uning predmeti tizimi iqtisodiy yondashish asosida iqtisodiy ob'ektlarni boshqarishni muvofiqlashtirish metodologiyasidan iboratdir. (K.V.Inyutina);

- keng ma'noda logistika - belgilangan mikri, mezo, makroiqtisodiy tizimda uning oldiga qo'yilgan maqsadlarga erishish uchun moddiy oqimlar, xizmatlar oqimlari va ular bilan bog'liq axborot va moliyaviy oqimlarni boshqarish va muvofiqlashtirish haqidagi fan (V.I.Sergeev). V.I.Sergeev logistikani tor ma'noda tadbirkor nuqtai nazaridan amaliy yo'naltirilgan mexanizm sifatida ko'rib chiqadi: bu moddiy va servis oqimlari, hamda ular bilan birga bo'luvchi axborotlar va moliyaviy mablag'lar oqimlarini samarali (yakuniy iste'molchilarning mahsulot va xizmatlar sifatiga talablarini qanoatlantirishga umumiy xarajatlarni pasaytirish nuqtai nazaridan) boshqarish hisobiga biznesni tashkil qilishning strategik, taktik, operativ maqsadlariga erishishga yordam beruvchi menejmentning integral qurolidir;

- bozor iqtisodiyoti tizimida moddiy, moliyaviy, mehnat, huquqiy va axborot oqimlari majmuasining harakatlanish jarayonini rejalashtirish, tashkil qilish va vazifaviy boshqarish va nazorat qilishning nazariyasi va amaliy faoliyati (O.A.Novikov va S.Uvarov);

- moddiy resurslar, tovarlar nazorat qilish tashqarisidan xomashyo va materimallar xarid qilinishi, ularni ishlab chiqarishdan o'tishidan boshlab, to tayyor mahsulotlarni iste'molchilargacha yetkazib berishgacha harakatlanishini muvofiq, foyda olish nuqtai nazaridan jadallashtirish maqsadida har bir korxonaga uchun ishlab chiqilgan tizimdir («Dandas» - eng yirik - nemis, transport - foydalanish firmalaridan biri). Ta'kidlab o'tilgan farqlarga qaramay, logistikaning sanab o'tilgan tushunchalari yagona umumiy element - ratsionallik va umumiy maqsadga ega.

Shunday qilib, logistika xomashyo va materiallarni ishlab chiqarish korxonasiga yetkazish, xomashyo, materiallar va yarim fabrikatlarni zavod ichida qayta ishlab chiqish, tayyor mahsulotni iste'molchiga, uning manfaatlari va talablariga muvofiq yetkazish hamda tegishli axborotlarni uzatish, saqlash va ishlab chiqish jarayonida amalga oshiriladigan tashish, omborga joylashtirish va boshqa moddiy va nomoddiy operatsiyalarni rejalashtirish, nazorat qilish va boshqarish haqidagi fan sifatida ko'rib chiqish mumkin (Rodnikov A.N. Terminologicheskiy slovar. 2000).

Logistika iqtisodiy faoliyatning ta'minot, ishlab chiqarish, sotish, transport logistikasi kabi sohalarini birlashtiradi.

1.2. Logistikaning rivojlanish bosqichlari

Logistika fan sifatida va fuqarolik sohasidagi biznesning quroli sifatida 1950 yillarning boshlarida, avvallo, AQSHda shakllana boshlagan. Uning evolyutsiyasi sanoati rivojlangan mamlakatlardagi bozor munosabatlarining tarixi va evolyutsiyasi bilan yaqindan bog'liqdir, buning ustiga «logistika» atamasining o'zi faqat 1970 yillarning oxirida biznesga kirib kelgan va jahonda hamma yerda qo'llanila boshlagan. Logistika nisbatan yoki va rivojlanayotgan fandır. Uning tushunish apparati va terminologiyasiga tegishli ko'pgina masalalar yangi mazmun bilan to'lgan holda doimo aniqlanadi va o'zgaradi. Logistika moddiy oqimlarni boshqarishni ko'rib chiqadi, ya'ni xomashyo, materiallar va tayyor mahsulotlarning aylanishi, ularni yetkazib beruvchilardan ishlab chiqaruvchi korxonalar va yakuniy iste'molchilarga ularning talablariga muvofiq yetkazib berilishi jarayonlari bilan bog'liq masalalarning butun majmuasini qamrab oladi.

XX asrda logistika rivojlanishining tarixiy bosqichlarini ajratishga bir necha yondashishlar mavjud.

Birinchi yondashish. Ba'zi bir olimlar logistika rivojlanishining to'rtta davrini ajratadilar.

1. «Fragmentlashtirish» davri (1920-1950) logistik kontseptsiya hamda moddiy oqimlarni boshqarish va umumiy xarajatlarni pasaytirish qurollari vujudga kelishining shart-sharoitlari shakllanishi bilan ta'riflanadi. Ammo logistika tamoyillari to'liq darajada talab qilinmagan edilar, faqat ba'zi bir tashkil qiluvchi, masalan ishlab chiqarish, tashish yoki omborga joylashtirishdagi xarajatlarni pasaytirishga imkon beruvchi ayrim logistik vazifalar qo'llanilgan.

Bu jihatdan AQSH iqtisodiyotining rivojlanish bosqichi namunalidir. Ko'rib chiqilayotgan davrda AQSH yangi ishlab chiqarish texnologiyalarining tatbiq etilishi (masalan, avtomobilsozlikda), ixtisoslashishning yuqori darajasi, tabiiy resurslarning boyligi, iqtisodiyotning davlat tomonidan kamroq tartibga solinishi bilan ta'riflanuvchi tez o'suvchi bozorga ega bo'lgan, ya'ni sotuvchilar bozorining tipik vaziyati mavjud bo'lgan. Bu sharoitlarda menejmentning asosiy

e'tibori bozorni to'ldirishga, ya'ni mahsulotlar ishlab chiqarishga rezervlarni qidirishga yo'naltirilgan edi.

Ushbu davrda logistik kontseptsiyaning tatbiq etilishiga shart-sharoitlar shakllangan. Ularga quyidagi omillarni kiritish mumkin: tovarlarni distribyutsiyalash tizimlarida zaxiralari va transport xarajatlarining o'sishi; transport tariflarining o'sishi; marketing kontseptsiyasi paydo bo'lishi va tez tarqalishi; harbiy logistika nazariyasi va amaliyotining rivojlanishi.

Bu davr davomida marketing bo'yicha bir qator asarlar nashr qilingan, ularda jismoniy taqsimlashning marketingning tarkibiy qismi sifatidagi tabiati ochib berilgan, uning tovarlar sotishni tashkil qilish va samaradorligini oshirishdagi alohida roli ko'rsatilgan. Marketing kontseptsiyasi jahon iqtisodiyotining sotuvchi bozoridan xaridor bozoriga asta-sekin o'tishining natijasi sifatida vujudga kelishi biznesda logistikaning paydo bo'lishini izohlovchi asosiy omil bo'ladi.

Ushbu davr harbiy logistikaning avvalo AQSHda faol rivojlanishi bilan ta'riflanadi. 50-yillarning boshiga kelib harbiy logistikaning nazariyasi asosan shakllanib bo'lgan. Ishlab chiqilgan logistik yondashishlarning amaliy ahamiyati ikkinchi jahon urushi yillarida Amerika armiyasi tomonidan isbotlangan, u vaqtda ta'minlash, omborlarga joylashtirish va tashishni yagona boshqarish va muvofiqlashtirish tamoyillari muvaffaqiyatli qo'llanilgan edi. AQSH va jahondagi eng eski tashkilot 1915 yilda tashkil qilingan xaridlarni boshqarish muammolari milliy assotsiatsiyasi bo'lib, u 1967 yilda ta'minot vakillarining milliy assotsiatsiyasiga qayta tashkil qilingan.

2. Marketingning tarkibiy qismi sifatida jismoniy taqsimlash kontseptsiyasining vujudga kelish davri (1950-1970) logistikaning nazariyasi va amaliyoti shakllanishi, ishlab chiqarish va taqsimlashda xarajatlarni pasaytirishning yangi yo'llarini qidirish, axborot texnologiyalarining rivojlanishi bilan ta'riflanadi.

Marketing falsafasi xorijda keng tarqalgan. SHu bilan bir vaqtda, avvallo xarajatlarni pasaytirish nuqtai nazaridan distribyutsiyalash (jismoniy taqsimlash)ni yaxshilash imkoniyatlarini endi nazarga ilmaslik mumkin emasligi tushunila boshladi.

Jismoniy taqsimlashda umumiy xarajatlar kontseptsiyasining vujudga kelishi logistik rivojlanishning asosiy omillaridan biri bo'lgan. Bu kontseptsiyaning ma'nosi distribyutsiyada xarajatlarni shunday qayta guruhlash mumkinki, tovarlarni ishlab chiqaruvchidan iste'molchiga harakatlantirishda ularning umumiy darajasi pasayishidan iboratdir.

Masalan, tovarlar tashishni avtomobildan havo transportiga o'tkaza turib, oraliq omborlarini tashkil qilish zaruriyatidan qochish, ya'ni zaxiralarni omborlarga joylashtirish, saqlash va boshqarishga xarajatlarni bartaraf qilish mumkin va shaxsan tashishga xarajatlar ohsa ham, taqsimlash tarmog'idagi xarajatlarning umumiy darajasi kamayadi. Boshqa misol ikkita muhim logistik masalalar zaxiralarni boshqarish va tashish o'rtasidagi ichki o'zaro munosabatlarni tasdiqlaydi.

Umumiy xarajatlar kontseptsiyasi logistik qarorlar tushunchasi metodologiyasini rivojlantirish uchun bazis bo'ladi. SHuning bilan birga ushbu davrda logistikaning jadal rivojlanishini izohlovchi yana bir qator ob'ektiv iqtisodiy va texnologik omillar mavjud bo'lgan. Ulardan asosiylariga quyidagilarni kiritish mumkin: iste'mol talabining modellari va munosabatlaridagi o'zgarishlar (oligopolistik bozorlarning rivojlanishi); ishlab chiqarishga xarajatlar omilining bosimi, kompyuter texnologiyalaridagi taraqqiyot; zaxiralarni shakllantirish strategiyalaridagi o'zgarishlar; harbiy tajribaning ta'siri.

Bu omillar 1960 yilda AQSHda eng yaqqol namoyon bo'lgan. Bozorda xaridorlarga e'tiborning kuchayishi (xususan, servis xizmatlari ulushining ko'payishi) va bir xildagi ehtiyojlarni qanoatlantiruvchi turli tuman tovarlarning katta miqdori paydo bo'lishi (raqobatli tovarlar) asosiy tendentsiyalar bo'lib qoldilar, bu talab va taklifni muvofiqlashtirish yo'llarini hamda iste'molchilarga yaxshiroq xizmat ko'rsatish usullarini qidirishga majbur qilgan. Mahsulotga buyurtma berish va ishlab chiqarish davrini qisqartirishga yangi logistik yondoshishlar vujudga kelgan. Tovarlarni turli tumanligining oshishi deyarli avtomatik ravishda distribyutsiya tizimlarida zaxiralarni tashkil qilish va saqlab turishga xarajatlarni ancha o'sishiga olib kelgan, bu tovar

o'tkazuvchi tuzilmalarda takomillashtirish va jimsoniy taqsimlash jarayonlarida xarajatlarni qisqartirishning yangi yo'llarini topishni talab qilgan.

Logistika yo'nalishi rivojlanishiga yordam beruvchi eng muhim omillardan biri biznesda hisoblash texnikasi va axborot texnologiyalarini qo'llash bo'lgan. Sanoati rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyotidagi ilmiy-texnik taraqqiyot ko'p muqobilli va muqobillashtirilgan masalalar, chunonchi transport turini tanlash, ishlab chiqarish va omborlarni joylashtirishni muvofiqlashtirish, muvofiq yo'nalishlarni tanlash, mahsulotlarning ko'p navli zaxiralarini boshqarish, resurslarga talab va ehtiyojlarni bashoratlash kabilarni hal qilish zarurligiga olib kelgan. Bu vazifalar rivojlanayotgan kompyuter texnologiyalarining e'tiborisiz qolmagan, keyingilar 50-yillarning o'rtalaridan boshlab biznesga faol tatbiq etila boshlagan.

1960 yillarning oxirida G'arbda menejmentning integral quroli sifatida biznes-logistika kontseptsiyasi shakllangan. Kontseptsiyaning asosiy mazmuni quyidagidan iboratdir: «Logistika faoliyat barcha turlarining menejmenti, ular tovarga taklifni talabga belgilangan joyda va belgilangan vaqtda harakatlanishi va muvofiqlashtirishiga yordam beradilar». SHu bilan birga ko'rib chiqilayotgan davr logistikaning umumlashtirilgan ta'rifini berishga harakat qilishni to'xtatmagan.

Jahondagi eng obro'li logistika tashkilotlaridan biri - keyinchalik logistik menejment kengashiga qayta tashkil qilingan Jismoniy taqsimlash menejmenti bo'yicha milliy kengash, shu vaqtda logistikani quyidagicha ta'riflagan: «Logistika - bu yakuniy mahsulotlarni ishlab chiqarishning oxiridan xaridorga, ba'zi bir hollarda xomashyoni ta'minot manбайдan ishlab chiqarish tomon harakatlanishini o'z ichiga oluvchi samarali harakatlanish bilan bog'liq faoliyatning keng assortimentidir. Bu faoliyat o'z ichiga materiallarni tashish, omborga joylashtirish, ishlab chiqish, himoyaviy o'ralish, zaxiralarning nazorati, ishlab chiqarish va omborlar joylashgan yerni tanlash, talabni bashoratlash, marketing va iste'molchilarga xizmat ko'rsatishni oladi». Yana bir mashhur logistik tashkilot - Amerika muhandis - logistlar tashkiloti quyidagi ta'rifni taklif qilgan: «Logistik boshqaruv san'ati va fani, qo'yilgan maqsadlarga erishish uchun rejalashtirilgan operatsiyalarni amalga oshirish uchun ko'chirish vositalarini rejalashtirish, ta'minlash va qo'llashni ko'zda tutuvchi texnika va texnik usullardir».

3. Rivojlanish davri (1970-1980) biznes-logistika kontseptsiyasi asosida ishlab chiqarish va distribyutsiyalash (taqsimlash)da xarajatlarni kamaytirishning yangi yo'llarini qidirish hamda logistik tizimlarni keng yoyish va sanoat logistikasi tamoyillari va sifatni umumiy boshqarishning falsafasini qo'llash bilan ta'riflanadi.

Ammo foydani oshirishdan manfaatdor firmalarning ko'pchiligi uchun xarajatlarni nazorat qilish va kamaytirishga logistik yondashish hali oydin bo'lmagan. Logistik muvofiqlashtirishni tatbiq qilishga harakatlarni ko'pgina yirik firmalarda menejmentning o'rtacha yuqori bo'g'inining qarshiligiga duch kelgan. Uzoq vaqt davomida an'anaviy vazifalarni (masalan, xarid qilish, tashish, yuklarni qayta ishlash) bajarishga odatlangan menejerlar ko'pincha umumiy xarajatlarni pasaytirish kontseptsiyasi asosida moddiy oqimlarni to'g'ri boshqarishni amalga oshirish uchun zarur tashkiliy o'zgarishlarni tatbiq etishga to'sqinlik qilganlar. O'sha vaqtda mavjud bo'lgan logistik xarajatlarni tashkil qiluvchilarni ajratish va nazorat qilish va firmalar logistik operatsiyalarining moliyaviy natijalarini baholash uchun moslashmagan buxgalteriya hisobi tizimi qo'shimcha qiyinchiliklarni yaratgan.

Yuqori sifatli xomashyo resurslarining yetishmasligi muhitida raqobat kuchayishi 1970 yillarning ajralib turuvchi alomati bo'lgan. Ko'pchilik mamlakatlarda ishlab chiqarish vositalariga investitsiyalarning avvalgi o'sishi nisbatan barqarorlashish bilan almashtirilgan. SHuning bilan bir vaqtda umumiy logistik xarajatlar o'sgan. Ko'pgina firmalarning asosiy vazifasi mahsulot tannarxini pasaytirish, xomashyo, materiallar, yarim fabrikatlar va butlovchi qismlardan ratsional foydalanishdan iboratdir. Bu davrda firmalarning rahbarlari biznes-logistika kontseptsiyasi asosida ishlab chiqarish va distribyutsiyalashda xarajatlarni pasaytirish yo'llarini qidirish bilan jiddiy shug'ullanganlar. Resurs omili (mahsulotga energiya sarflanishi va material sarflanishini kamaytirish) raqobat kurashida asosiylardan biri bo'lgan. Logistikada e'tibor bir oz ishlab chiqarishga ko'chirilgan, bunga ko'proq darajada ishlab chiqarishni nazorat qilish va boshqarishning kompyuter tizimlari paydo bo'lishi, texnologik jarayonlar va ishlab chiqarish bo'linmalarining BATini tadqiq etilishi va rivojlanishi yordam bergan.

1970 yillarning oxirida G'arbda amalda «idish-o'rash» inqilobi tugallangan, u omborxonalar jarayoni, uning operatsion tarkibi, tashkil qilinishi, texnik va texnologik ta'minlanishini tubdan o'zgartirgan. Transport - omborxonalar uskunalarini, idishlar va o'rovchi materiallarning yangi turlarini ishlab chiqarish keng rivojlangan, zamonaviy avtomatlashtirilgan omborxonalar majmualari shakllana boshlaganlar, yuklarni konteynerli tashish faol tatbiq etila boshlagan. Taqsimlovchi logistik tizimlarda idishlar va o'rovchilarni standartlashtirish katta iqtisodiy samara bergan.

4. Integratsiyalash davri (1980-1990) firmaning logistik xizmatlari va uning logistik sheriklarini to'liq logistik tarmoqqa (xarid qilish - ishlab chiqarish - distribyutsiyalash va sotishga) birlashishi hamda moddiy birga bo'luvchi oqimlarni boshqarish, xalqaro logistik tizimlarning tashkil qilinishi bilan ta'riflanadi.

Ko'rib chiqilayotgan davrda jahon iqtisodiyotida muhim o'zgarishlar sodir bo'lgan, ular logistik «parvoz»ning fenomenini izohlaydi. Ularning asosiylari quyidagilar: axborot texnologiyalarida inqilob va shaxsiy kompyuterlarni tatbiq etilishi; iqtisodiyot infratuzilmasini davlat tomonidan tartibga solinishidagi o'zgarishlar, sifatni umumiy boshqarish falsafasini hamma joyda tarqatish; sheriklik va strategik ittifoqlarning o'sishi; biznesni tashkil qilishdagi tarkibiy o'zgarishlar.

Bu davrni shaxsiy kompyuterlar davri deb atash mumkin: ulardan foydalanish, SHK bazasida mahalliy hisoblash va telekommunikatsiya tarmoqlarini, avtomatlashtirilgan ishchi joylarning tashkil qilinishi logistika uchun yangi gorizontalni ochganlar. Zamonaviy dasturiy ta'minlash SHKdan materiallarni xarid qilishdan to tayyor mahsulotlarni taqsimlash va sotishgacha integratsiyalangan logistik menejmentning interaktiv tadbirlarida foydalanishga imkon bergan.

Logistika integral kontseptsiyasining vujudga kelishi va tasdiqlanishida vaqtning haqiqiy ko'lamlari va kirishning uzoqlashtirilgan rejimlarida aloqaning axborot tizimlari orqali (masalan, sputnikli telekommunikatsiya tizimlari orqali) moddiy oqimlar orqasidan nazorat qilish imkoniyati belgilangan rol o'ynagan. SHunday qilib, axborot texnologiyalaridagi inqilob moddiy bilan bir qatorda axborot va moliyaviy oqimlarni boshqarish zarurligini tushunishni kuchaytirgan. 1985 yilda logistik menejment kengashi logistikaning ta'rifini quyidagicha aniqlagan: «Logistika xomashyo, materiallar, zaxiralar tugallanmagan ishlab chiqarish, tayyor mahsulotlar, xizmatlar va birga bo'luvchi axborotlar oqimini iste'molchilar talablarini to'liqroq qaroatlantirish maqsadlari uchun ushbu oqimlarni vujudga kelgan joydan uni iste'mol qilish joyigacha (shu jumladan import, eksport, ichki va tashqi harakatlanish)ni rejalashtirish, boshqarish va nazorat qilish jarayonidir».

Bu ta'rifda uch jihat muhimdir. Birinchidan, logistik faoliyat integratsiyalangan xarakterga ega va moddiy resurslar va tayyor mahsulotlar oqimini vujudga kelgan joyidan iste'mol joyigacha cho'zilib yotadi. Ikkinchidan, birga bo'luvchi axborotlarni boshqarishning muhimligi ta'kidlangan. Uchinchidan, servisli (nomoddiy) oqimlar logistik manfaatlar sohasidagi birinchi marta tushib qolganlar. Bu servisli xizmatlar sanoatida logistik yondashishlarni rivojlantirish uchun asosiy ahamiyatga ega, chunki o'tgan o'n yilliklarda faqat moddiy oqimlarga logistikada o'rganish va muvofiqlashtirishning ob'ekti bo'lganlar. Xorijda keng tarqalayotgan sifatli umumiy boshqarish kontseptsiyasi (total quality management, TQM) logistik o'zgarishlarning eng muhim harakatlanuvchi kuchlaridan biri bo'lib qolgan. Jahonning juda ko'p ilg'or kompaniyalari tomonidan qurol qilib olingan. Ushbu kontseptsiya menejmentning nazariyasi va amaliyotida to'ntarish yasadi.

Ta'riflarning biriga ko'ra, sifatli umumiy boshqarish kontseptsiyasi - sifatni oshirish masalasini e'tibor markaziga qo'yuvchi va bu masalani yechishda ishlab chiqarish vagik va tejank(xizmatlar) harakatlanishining barcha bosqichlarida firma (tashkilot)ning barcha a'zolari ishtirokiga asoslangan, iste'molchilarning zaruriyatlarini qanoatlantirish hisobiga ham firmaning har bir a'zosi va umuman jamiyatning o'zaro foydasi tufayli uzoq muddatli muvaffaqiyatga erishishga imkon beruvchi boshqaruv yondashuvidir.

Sifatni umumiy boshqarish kontseptsiyasi boshqaruvning o'ziga xos falsafasi bo'ladi, u iste'molchining zaruriyatlari va biznesning maqsadlari ajralmas ekanligini tan oladi. Bunday yondashish logistik tizimlarning barcha elementlariga nisbatan qo'llanishi mumkin. Ko'p sonli tadqiqotlarning ma'lumotlariga ko'ra sifatni umumiy boshqarish kontseptsiyasini qo'llayotgan kompaniyalar biznesda eng yaxshi natijalarga erishadilar. Logistika uchun uning muhimligi shuning

bilan belgilaniladiki, g'arbiy mamlakatlarning raqobatli bozorlaridagi strategik rejalashtirish nuqtai nazaridan firmaning integratsiyalangan logistikasi vazifalari sifatni umumiy boshqarishning mafkurasi bilan mos keladi.

1980 yillar biznesda ittifoqlar va alyanslarning jo'shqin o'sishi bilan qayd qilinganlar, keyingilar ishonchsizlik, shubhalilik va keskinlik. Raqobatning avvalgi amaliyoti o'rnini almashtirganlar. Integratsiyalangan logistika kontseptsiyasi tufayli biznes bo'yicha sheriklar tayyor mahsulotlar zaxiralarini rejalashtirish va boshqarish, tashish, yuklarni qayta ishlash, sotishlarni tashkil qilishda unumli muvofiqlashtirishning yo'llarini izlar boshlaganlar. Kooperatsiyalashning asosiy shakllaridan ko'pchiligi logistik xarajatlarni ko'proq qisqartirish va iste'molchilarga xizmat ko'rsatishning sifatini yaxshilash maqsadida har xil logistik vazifalarning tutashgan joyida tashkiliy va ko'p vazifali rejalashtirish, boshqarishni takomillashtirish yo'nalishida rivojlanganlar. Ko'pgina logistik ittifoqlar transportda ixtisoslashtirilgan xizmatlarni ko'rsatish sohasi, ulgurji savdo va distriblyutsiyalash tizimidagi an'anaviy raqiblar tomonidan tashkil qilingan.

Xorijdagi logistikaning evolyutsiyasi shuni ko'rsatadiki, u ko'pchilik tashkilotlar va firmalar uchun raqobat kurashidagi eng muhim qurol bo'lib qolmoqda va integratsiyalangan logistika kontseptsiyasidan foydalanganlar, qoidaga ko'ra, bozordagi o'z mavqelarini aniqlab olganlar.

Logistika rivojlanishining tarixiy bosqichlarini ko'rib chiqishga ikkinchi yondashuv.

Ko'pgina xorijiy va mamlakatimiz olimlari logistikaning rivojlanishi bosqichlarini ko'rib chiqishga boshqacha yondashuvga amal qiladilar, moddiy mahsulotlar tovar harakatlari tizimlari rivojlanishining uch bosqichini ajratadilar:

1) logistikagacha davr (50 yillargacha), bunda moddiy taqsimlanishni boshqarish fragmentli xarakterga ega bo'lgan, firmalarning har xil bo'linmalari harakatlarini muvofiqlashtirish esa yetarlicha bo'lmagan;

2) klassik logistika davri (60-yillarning boshi - 70-yillarning oxiri) yirmalarda tashishlarning muvofiqroq shakllarini tashkil qilish o'rniga logistik tizimlarning yaratilishi; firmalar tomonidan tovar harakatlanishi jarayonini majmuaviy yondashish, tovar harakatlanishi vazifalarini bitimga kelishlar bilan integratsiyalash asosida boshqarilishi bilan ta'riflanadi;

3) eng yangi logistika yoki ikkinchi avlod logistikasi davri (80-yillarning boshi), uning uchun logistika kontseptsiyasida bitimga kelishlarni ta'sir qilish sohalarining kengayishi, butun korxonada asosidagi logistika tizimlarining rivojlanishiga umumiy maqsad butun firma ishining ko'proq samaradorligiga erishishdan kelib chiqqan holda majmuaviy yondashishning ustuvorligi xosdir. 80-yillarning o'rtalarida majmuaviy yondashish «umumiy javobgarlik» kontseptsiyasi ko'rinishida yangi rivojlanish olgan; bu yondashishning o'ziga xosligi logistik tizimni iqtisodiy soha va ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy jihatlarining hisobida tashqariga chiqishidan iborat bo'lgan, foydalar va xarajatlarning ko'proq nisbati esa muvofiqlik mezonini bo'lgan.

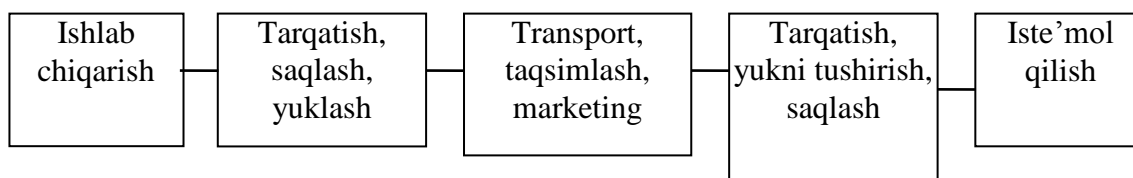
1.3. Logistika kontseptsiyasi

Amaliy holda xalq xo'jaligida kuchli va samaradorligi yuqori darajada bo'lgan infratuzilma rivojlanayapti. Rivojlangan mamlakatlarda ishlab chiqaruvchilar bozor kon'yukturasi, raqobatni ko'zda tutib ish qilish zarurligini tushunib olganliklari, tez - tez o'zgarib turadigan iqtisodiy vaziyatga moslashishga intilishlari logistikaning rivojlanishiga sabab bo'ldi.

"Logistika" terminining aniq tavsifini berish oson emas. Logistika o'ziga bir necha yo'nalishlarni qamrab oladi. Katta firma boshlig'i nuqtai nazaridan logistikaga berilgan tavsif muhandis yoki iqtisodchi nuqtai nazaridan berilgan tavsif bir - biridan farqlanishi mumkin. Bunday ahvol har bir mutaxassisning xalq xo'jaligi bozor iqtisodiyoti tizimida tutgan o'rniga bog'liq bo'ladi.

Masalan, marketing doirasida ish tutayotgan menejer yoki tadbirkor nuqtai nazaridan logistika quyidagicha izohlanadi:

Logistika - ma'lum maqsadlarni hal qilish uchun zarur bo'lgan mablag' va xizmatlarni maqsadga muvofiq tayyorlash, foydalanishni tashkil qilish va boshqarish. Logistikaning maqsadi - ma'lum tovarni ma'lum vaqtda eng kam (minimal) xarajatlar bilan oldindan tayyorlash. Logistikani iqtisodiyotning ishlab chiqarish infratuzilmasi, desa ham bo'ladi. Logistikaning tuzilishi quyidagicha bo'ladi (2-chizma):

2-chizma. Logistik tizimning tuzilishi

Logistika:

- a) ehtiyoj;
- b) ishlab chiqarish;
- v) transport;
- g) mahsulot taqsimlashning o'zaro bog'lanishiga asoslangan.

Logistika kontseptsiyasining bir necha kategoriyalari bor, ulardan asosiylari quyidagilar.

1. Taqsimlash kategoriyasi deganda-faoliyatning bir turi va reklama qiladigan, (realizatsiya), mahsulotni sotadigan, transportirovka qiladigan va xaridorlarga xizmat ko'rsatadigan tashkilotlar tushuniladi.

2. Logistika - material va mahsulotlar oqimini boshqarish, xomashyo bilan ta'minlashdan boshlab, to oxirgi iste'molchiga tayyor mahsulot yetkazib berilgunga qadar, shu bilan birga materiallar harakatiga yordam qiluvchi axborot oqimi kategoriyasi.

Odatda har bir firma o'z mahsulotining taqsimlanishini nazorat qiladi va boshqaradi. Logistika tizimi esa xalq xo'jaligida material va mahsulotlar oqimini boshqaradi.

Makrologistika kategoriyasi.

Mikrologistika kategoriyasi.

Nazorat savollari

1. Logistika nima?
2. Logistika atamasining tarixi.
3. Logistikaning kontseptual va uslubiy asoslari.
1. Logistikaning vujudga kelish tarixi qanday ?
2. Logistikaning rivojlanish bosqichlari qaysi yillarga to'g'ri keladi ?
3. Korxonani boshqarishda logistika roli qanday ?

2-Mavzu. Logistikada asosiy oqimlar.

2.1.Moddiy oqimlar

2.2. Moddiy oqimlar harakatlari chizmasining ta'rifi

2.3.Moddiy oqimlarni bashorat qilish va strategik reja ko'rsatkichlarini hisoblash usullari

2.4. Materiallar oqimini boshqarishning funktsional mexanizm

2.1.Moddiy oqimlar

Logistik yondashish moddiy oqimlarning tartibga solinishiga olib keladi. Bu oqimlar u yoki bu mahatsiyalarni ishlab chiqarishda; bu ishlab chiqarishni kerakli materiallar, butlovchi qismlar va xomashyo bilan ta'minlashda; tayyor mahsulotlarni omborga joylashtirish, uni taqsimlash va iste'molchiga yetkazishda vujudga keladi. Logistika - material va mahsulotlar oqimini boshqarish, xomashyo bilan ta'minlashdan boshlab, to oxirgi iste'molchiga tayyor mahsulot yetkazib berilgunga qadar, shu bilan birga materiallar harakatiga yordam qiluvchi axborot oqimi kategoriyasi.

Ammo bunday tartibga solishlarni faqat odam, energetik, axborot, moliyaviy resurslar oqimlarining kattaligi, yo'nalishi, vujudga kelishi, tugallanishi, davriyligi, izchilligi, hamda boshqa parametrlarni boshqarish orqali amalga oshirish mumkin.

Bu oqimlar ham ularning jismoniy tabiati iqtisodiy faoliyat natijasida yakuniy iste'molchilarning belgilangan ehtiyojlarini qanoatlantiruvchi mahsulotga aylanuvchi dastlabki materiallarning tabiatidan farq qilsa-da, moddiy bo'ladi.

Shuning uchun logistika tushunchasini kengroq ma'noda iqtisodiy faoliyat jarayonida vujudga keluvchi oqimlarning barcha o'zaro bog'liq turlarini yagona umumiy sifatida boshqarishning zamonaviy metodologiyasi va uslubiyoti sifatida talqin qilish mumkin.¹

Umumiy holda logistik boshqaruv quyidagi vazifaviy sohalarga yoyiladi:

- zaxiralar;
- yuk oqimlarining harakati;
- omborga joylashtirish va omborda ishlov berish;
- materiallar, xomashyo, butlovchilar va tayyor mahsulotlarni tashish;
- mahsulotlarni taqsimlash.

Mavjud amaliyotda logistikaga ikki xildagi yondashish qabul qilingan.

Bitta holda logistika moddiy, axborot, moliyaviy boshqa oqimlarning harakatini boshqarishning mexanizm va tuzilishini ishlab chiqishni ko'zda tutadi, ya'ni rejalashtirish vazifalarining bajarilishi bilan cheklanadi.

Boshqa holda logistika rejalashtirish bilan cheklanmaydi va haqiqiy boshqaruv tadbirlarini ko'zda tutadi, ya'ni boshqaruv bo'yicha kundalik joriy faoliyatni amalga oshiradi. Logistika xoh ishlab chiqarish tadbirkorlik faoliyatini rejalashtirish bosqichi va xoh amalga oshirish bosqichi bo'lsin, marketing tadqiqotlari jarayoniga, moddiy resurslarning harakatlanishi, mahsulotlarning iste'molchilar o'rtasiga taqsimlanishi, shaxsan ishlab chiqarish jarayoni hamda ma'muriy-boshqaruv faoliyatiga ta'sir qiladi.

Bir tomondan, logistika marketing tadqiqotlarining asosiy yo'nalishlari va amaliy hulqini boshqaradi. Boshqa tomondan, bu tadqiqotlarning xarakteri va o'tkazish usullari logistik boshqaruvning tuzilishi va vazifalarini belgilaydi. Hududiy marketing tadqiqotlari iqtisodiy faoliyatning xarajatli ko'rsatkichiga katta ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ishlab chiqarish faoliyatining navli va hajmli ixtisoslashuvi ular tomonidan belgilaniladi.

Marketing tadqiqotlari sotishlarning hajmi va taqsimlashning tuzilmasini tanlashni belgilaydi. Mahsulotlar navlarining kengayishi bazaviy modelni zamonaviylashtirish hisobiga sodir bo'lishi mumkin. Bir qator hollarda bunday zamonaviylashtirish faqat u yoki bu qo'shimcha elementlar (aksesuarlar)ni qo'llash yo'li bilan sodir bo'lishi mumkin. Bunda umumiy texnologik davra algebra uzayishi shart emas, balki ko'pincha qisqaradi.

Marketing tadqiqotlari iste'molchiga ko'rsatilayotgan buyurtmalar va xizmatlarning shakllanishiga talabni belgilaydi. Bunday tahlilda yetkazib berishning istalgan shoshilinchligi va shartnoma muddatlari bajarilishining ishonchiligi hamda talabni darhol qanoatlantirishga qobiliyat kabi talablar belgilanadi. Tashish vaqtini kamaytirish zaruriyati va buyurtmani bevosita iste'molchiga kerakli joyda, kerakli vaqtda va talab qilingan miqdorda topshirish imkoniyati shuning bilan izohlanadi. Bunday talablar tashqi transportning tuzilishi, uning u yoki bu turidan foydalanish, transport yo'nalishlarini joylashtirishga jiddiy ravishda ta'sir ko'rsatadi.

Mahsulotlarning hajmlari va navlari, ularning saqlash va iste'molchilarga yetkazib berish usullarini tanlash masalalari bo'yicha qarorlar qabul qilish moliyaviy kreditlar olish sharoitlari, ularni to'lash usullari va muddatlari bilan yaqindan aloqadadir. Marketing tadqiqotlarining natijalari menejment va moliyaviy oqimlarni taqsimlash sohasidagi ayrim xulosalar va qarorlarga olib keladi. Logistik tizim marketing tadqiqotlarini butun iqtisodiy faoliyatni Ushbu tadqiqotlar natijalarini amalga oshirish yo'nalishida tashkil qilish bilan kengaytiradi va to'ldiradi ushbu faoliyatni tashkil qilish moliyaviy oqimlarni tartibga solish va tegishli boshqaruv ko'rsatmalarini berish yo'li bilan amalga oshiriladi.

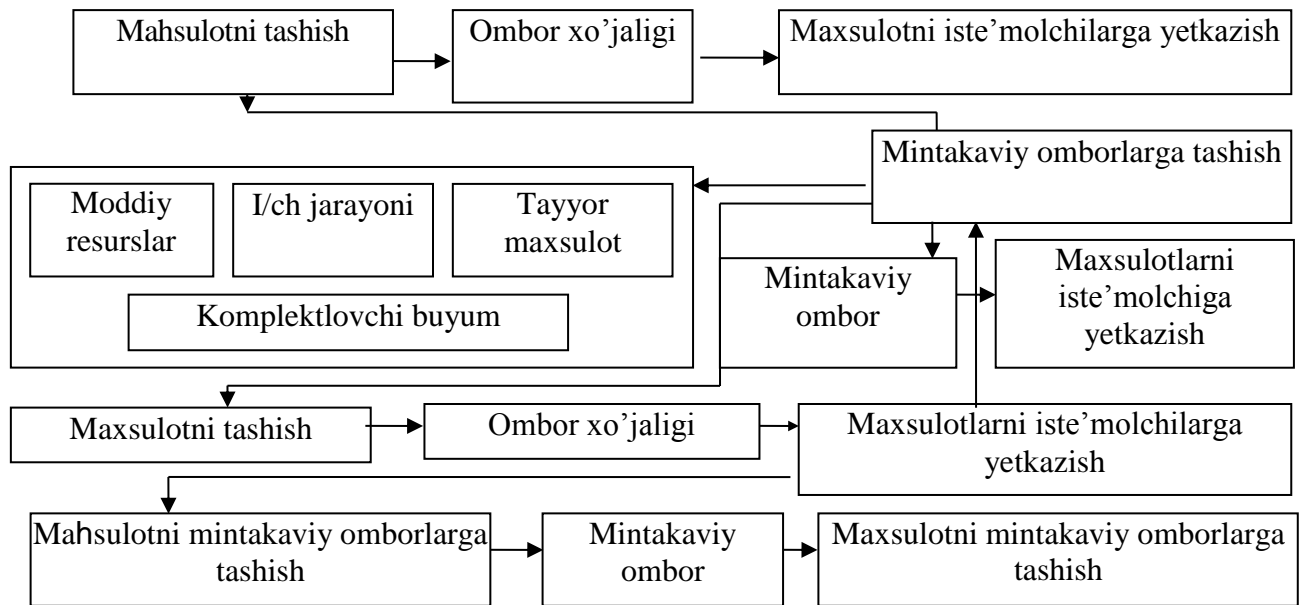
Logistika tamoyillariga ko'ra atrof bozor muhiti va iqtisodiy faoliyatning borishi haqidagi joriy axborotlarning marketing tadqiqotlari asosida qabul qilinadigan barcha boshqaruv qarorlari moddiy oqimlarga ta'sir qilishda aks ettiriladi.

Pirovardida logistik boshqaruv shunday tadbirda ta'sirni amalga oshirishi va ishlab chiqarish jarayonini tashkil qilishi kerakki, kamroq xarajatlarda salohiyatli iste'molchilarni yaxshiroq qanoatlantirsin va ularning doirasini kengaytirsin

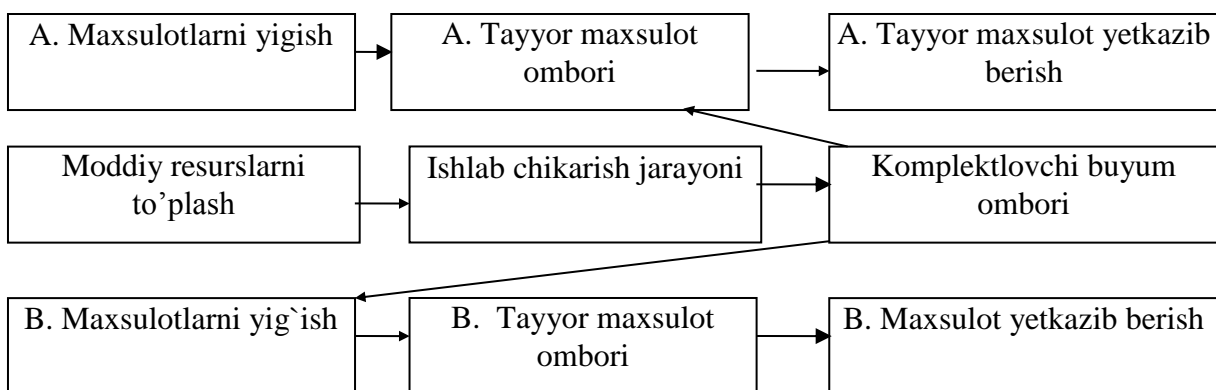
2.2. Moddiy oqimlar harakatlari chizmasining ta'rifi

Materiallar oqimining o'sishi aks etgan chizmalar tavsifiga e'tibor qilgan holda logistikaning umumiy chizmasi 3 - chizmada, korxonada ichidagi moddiy oqimlar harakati chizmasi 4 -chizmada ko'rsatilgan. Moddiy oqimlar harakatida korxonada nazoratini tashkil etish jarayoni bir butun o'lchov sifatida qaraladi, ayniqsa, moddiy oqimlarning korxonada ichidagi harakati, ularni rejalashtirish va zaxiralarning boshqaruvi haqida fikr yuritish mumkin. SHuni qayd etmoq kerakki, aksariyat tadqiqotlarda korxonada yoki ombor mustaqil o'lchov sifatida qaraladi va moddiy oqimning kirimi va chiqimi bilan bog'liq bo'lgan operatsiyalarga asosiy e'tibor qaratiladi.

Biroq masalaga bunday yondashilganda ixtiyoriy operatsiyani (yuklash, yo'ldagi vaqt) asosiy oqimlar uchun zarur vaqt va operatsiyalarni boshlash uchun haqiqatda kerakli vaqt yetakchi boshqaruv omillaridan hisoblanadi.

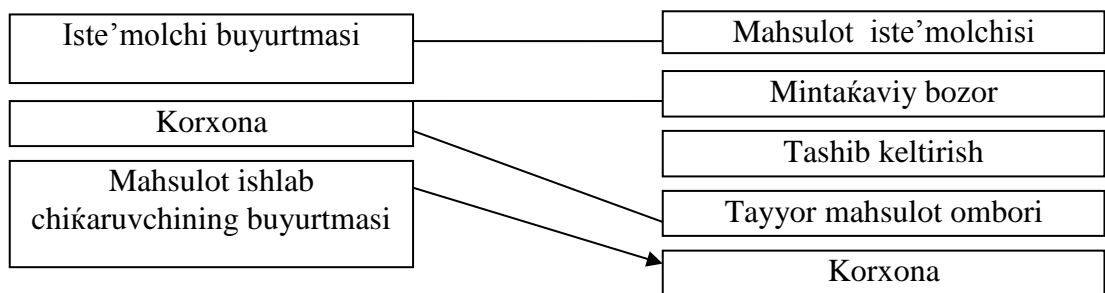

Moddiy oqimlarning ishlab chiqaruvchi korxonalardan ombor tizimi orqali iste'molchilarga yetib borish harakati

Moddiy oqimlarning korxonada ichidagi harakati

Chizmada buyurtma va uning buzilish vaqtini belgilovchi buyurtmalar harakatlarining yo'nalishi aks ettirilgan. Iste'molchi mahsulotni mintaqaviy ombor orqali yoki bevosita ishlab chiqaruvchining o'zidan olishi mumkin. Aniqki, buyurtmalarni bajarish muddati turlichadir. Ombordan mavjud mahsulotlarni saqlash uchungina emas, balki mahsulotlarni o'z vaqtida yetkazib berish uchun ham foydalaniladi. Buyurtmalarning o'z vaqtida bajarilishi transport vositalari, buyurtmalarni tayyorlash texnikalariga ham bog'liqdir. 1-jadvalda mahsulotlarni har xil turdagi transportlar yordamida yetkazib berish muddatining aniqlanish formulasi aks ettiriladi.

Moddiy oqimlarning ishlab chiqaruvchidan iste'molchiga yetib borish harakati

1-jadval

Turli xil transportlarda yuklarni yetkazib berish muddatini hisoblashning metodik ko'rsatmasi

Transport turi	Etkazib berish muddatini hisoblash formulasi
1. Temir yo'l	$T_{j\text{tnk}} + LV_n^j + t_{\text{gon}}^m$
2. Dengiz yo'li	$T_{m\text{q}} LV_{\text{kom}} V_{\text{komq}} LV_{\text{sut}} + 2 LPTG'M + t_{m/\text{don}}$
3. Daryo	$Tr_q To + LG'VnP + t^p_{\text{don}}$
4. Avtomobil	$Ta_q TnK + LG'VEK$

Bu yerda:

t_{nk} - operatsiyaning boshlanish-tugash vaqti, sutka, soat;

L - tashib keltirish uchun o'tilgan masofa, km, milʼ;

V_n^j - 1 sutkada vagon yoki kemandagi yo'lda yurishi;

t^j dop t^r dop - daryo, dengiz va temir yo'l transportida qo'shimcha operatsiyalar uchun vaqt;

V_{ek} - foydalanish tezligi, km/soat;

V_{kom} - tijorat tezligi, milʼ/sutka;

V_{sut} - mazkur liniyada ishlovchi kemadan foydalanish tezligi milʼ/sutka;

α - yuk ko'tarish mashinasidan foydalanish koeffitsienti;

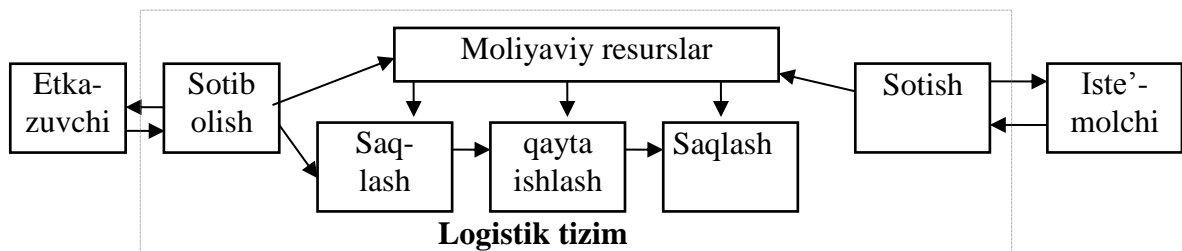
R_t - kemandagi yuk ko'tarish quvvati, t;

M - portda bir sutkadagi o'rtacha yuk tashish ishlari, t/sutka;

To - yuklarni to'plash, rasmiylashtirish va jo'natish vaqtlari, sutka.

Tovar va moddiy oqimlar harakati yuqori malakali xizmatchilar tomonidan transport vositalari va turli uskunalar yordamida amalga oshiriladi. Logistika jarayoniga turli inshootlar, uskunalar birlashtirilgan bo'ladi. Demak, logistikada tovar va moddiy boyliklar oqimi shu uskunalarining ishga qay darajada shay bo'lishi bilan bog'liq. Ma'lumki, tizim deb atalishi uchun bir necha element, ularning bir maqsadga qaratilganligi va ular orasida bog'lovchi munosabat bo'lishi kerak. Logistika tizimida yetkazuvchi va iste'molchi tizim elementi bo'lsa, ular orasidagi logistika munosabatlari ularni bir-biri bilan bog'laydi. Butun logistika tizimning tuzilishidan asosiy maqsad iste'molchi va yetkazuvchi ehtiyojlarini qondirishdir.

Yuqorida aytilganlardan tashqari yana shuni ham aytib o'tish lozimki, logistik tizim ham boshqa tizimlar kabi tashqi olam bilan munosabatda bo'ladi. SHunday qilib, logistika tizimi teskari aloqaga ega bo'lgan tizim, u yoki bu logistika vazifasini bajaruvchi moslashuvchan tizimdir. Odatda, logistika tizimlari quyi tizimlarga va tashqi muhit bilan uzviy aloqaga ega.

Logistika tizimi chegarasi

- material oqimi;
- moliyaviy resurslar oqimi;

Logistika strategiya korxonalar faoliyati strategiyasining ajralmas qismi sifatida qaralishi lozim.

Logistika tizimi strategiyasini ishlab chiqishda uning tarkibiga transport operatsiyalari va xarajatlar, quvvat, aloqa, buyurtmalarni qayta ishlash, zaxiralarni boshqarish nazorat va reja tizimlari hamda tizim tashkiliy tuzilmasi kiradi.

Logistika strategiyasini ishlab chiqishning andozaviy texnik usullaridan biri xarajat va xizmatlar orasidagi logistik muvozanatni tahlil etishdan iborat. Bundan tashqari yana bir element komplekslik bo'lib, u o'z ichiga: ta'minot hamda zaxira manbalari soni; tovar hamda qadoqlash nomenklaturasi; buyurtma tushadigan manba va tovarlarni yuklash manzillari soni; mavsumiylik; ishlayotgan markazlar soni kabilarni oladi.

Xo'jalik strategik muammolarini hal etish logistik tizimning har bir funktsional sohasida faoliyat olib borayotgan mutaxassislar guruhi qarorlariga asoslanadi. Logistika tizimi strategiyasini ishlab chiqish ikki bosqichda amalga oshiriladi: birinchi bosqichda, strategik maqsad aniqlanadi va xo'jalik rivojlanish yo'nalishi belgilab olinadi. Ushbu bosqichda quyidagi muammolar hal etilishi ko'zda tutiladi:

1) Bozor talabining o'zgarishi. Turli taqsimlash kanallaridan o'tayotgan tovarlar hajmida biror - bir kanal foydasiga siljishlar bo'lishini ko'rsatadi.

2) Logistikaga talabning ortishida. Taqsimlash kanallaridagi siljishlar logistikaga talabning ortishida aks etmogi lozim.

3) Tovarlarni Pareto tamoyili bo'yicha taqsimlash. Tovarlarning cheklangan hajmiga asosiy oqim to'g'ri keladi.

4) Zaxiralar hajmi va moslashuvchan ishlab chiqarish tizimi. Firmaning bozor talablariga moslashuvchan ishlab chiqarish tizimining tuzilishi va zaxiralar hajmi qulay bo'lishi lozim.

5) Faoliyatning ayrim turlariga e'tibor. Nafaqat oddiy yoki maxsus, balki faoliyatning o'ziga xos turlari bo'lgan: iste'mol yoki maxsus ishlab chiqarish tovarlarini tamg'alash va qadoqlash kabilarga ham e'tibor berish kerak.

6) Etkazuvchilar logistika ko'rsatkichlarini oshirish. Ushbu bo'lim mahsulotlarni yetkazish tadbirlarini ishlab chiqish bilan bog'liq.

Birinchi bosqichda firma strategiyasi ishlab chiqiladi (uzoq muddatga mo'ljallangan tadbirlar). Ikkinchi bosqichni birinchi bosqichning davomi desak bo'ladi. Bunda strategiyani amalga oshirishga yordam beradigan taktikalar ishlab chiqiladi. Taktikaning strategiyadan farqi shundaki, u bozor sharoitlariga mos holda o'zgaruvchan va qisqa muddatga mo'ljallanadi. 2-bosqich 1-bosqichda ishlab chiqilgan strategik reja yo'nalishini ta'minlaydi. Ikkinchi bosqich quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- ishlab chiqarish quvvati. Logistika guruhi ishlab chiqarish hajmining kompyuter modellaridan, mahsulot assortimenti, bozorlar, mahsulotlar ishlab chiqarishni ta'minlash quvvatidan foydalanib, ishlab chiqarish quvvatini aniqlaydilar;

- taqsimlash milliy tizimlari (TMT) material resurslari o'zgarishlarining TMTning ishlab chiqarish quvvatiga ta'siri hisobga olinadi;

- ko'tarish - transport ishlari. Butun zanjir (etkazuvchi -iste'molchi)ning hamma qismlari samarali ishlashini ko'tarish - transport tizimining yaxshi ishlashiga bog'liq;

- transport turlari. Transportning turli xillari izlanadi va ishlab chiqarish tizimi logistika talablarini qondirish usullari ko'rib chiqiladi;

- nazorat tizimlari. Faoliyat natijalarini hisoblash va nazorat qilish;

- yetkazuvchilar. Moliyaviy natijalar;

- umumxo'jalik rejasi.

Logistika strategiyasining korxonalar mahsulotlarini yetkazishda ahamiyati kattadir. Hozirda bozor munosabatlari sharoitida logistik tizim va uning strategiya va taktikasini to'g'ri amalga oshirish xizmatlar va tovarlarning iste'molchilarga sifatli holda yetib borishini ta'minlaydi. SHuningdek, to'g'ri tuzilgan strategiya bir qator muammolarni qisqartiradi va ombordagi zaxiralar qulayligini ta'minlaydi.

2.3. Moddiy oqimlarni bashorat qilish va strategik reja ko'rsatkichlarini hisoblash usullari

Har bir rejani tuzish, uning ko'rsatkichlarini hisoblash bilan bog'liq bo'ladi. Logistika strategik rejasi ko'rsatkichlarini hisoblash usullarini ko'rib chiqadigan bo'lsak, ular quyidagilardan iborat:

1. Kapital qo'yilma qaytimi yoki kapital qo'yilmaga olinadigan foyda.

$$KQ = \frac{\text{Foyda} \times 1\%}{\text{qo'yilgan kapital}} \times 100\%$$

Bu yerda KQ - kapital qo'yilma qaytishi.

2. Sarmoya hajmiga qarab, kapital qo'yish foydaga qo'shimcha ravishda foyda olish imkonini yaratadi.

Logistika tizimi sarmoya loyihalari bir necha usullar bilan baholanadi. Lekin logistik tizimda har xil tahlil uchun bir xil, ya'ni toza foyda va undan qoladigan qo'shimcha daromad hisoblanadi. Logistika tizimi samaradorligini oshirish uchun qo'yiladigan sarmoya loyihalari chuqur tahlil qilingan bo'lishi lozim, u loyihaning maqsadi nima? Loyihaga sarflanadigan xarajat va foyda miqdori qancha? Firma rivoji va taraqqiy etishiga ushbu loyihaning ta'siri qanday? Loyiha ta'sirida firmaning tashkiliy tuzilishi qanday o'zgaradi kabi savollarga javob berish lozim.

Sarmoyaviy loyihaga baho berishning bir necha usullari bor va ular quyidagilar:

1. O'z-o'zini qoplash usuli eng oson va eng sodda hisoblash usuli bo'lib, logistika tizimiga qo'yilgan sarmoyani qoplash (Skon) muddati aniqlanadi. Bunda sarmoya summasini daromadga bo'lib, necha yilda sarmoya loyihasi toplanishi aniqlanadi. Buni quyidagi misolda ko'rib chiqamiz:

Skon - sarmoyani qoplash muddati;

Boshlang'ich sarmoya kapitali (summasi) - 50000 \$ - Bs;

yillik foyda bashorati - 45000 dollar - Fb;

yillik xarajat bashorati - 35000 dollar - Xb;

yillik qo'yilma bashorati - 5000 dollar - Vk.

$$\frac{Bs}{100 \text{ ming.}}$$

$$\text{Skon.} = \frac{Bs - Xb}{Fb - Xb} = \frac{50000 - 35000}{45000 - 35000} = 10 \text{ yil}$$

Bu usul juda qulay bo'lib, ushbu qulaylik kamchiliklarni ham keltirib chiqaradi: bu formulada ko'rsatkichlar shunday olinadiki, 1 yildagi ko'rsatkichlar keyingi yilga mos kelmasligi mumkin.

2. O'rtacha qoplash usuli (Ukon.), bu usulga amortizatsiya va kapital qo'yilmasi kiritilgan. Bu usulning ham o'ziga yarasha afzallik va kamchiliklari mavjud. Bu usulda hisoblash qulay, lekin bunda ham 1000 dollar 5 yildan keyin ham 1000 dollar qilib olingan. Bu usulni quyidagi misolda ko'ramiz:

Sarmoya hajmi - S - 80000 dollar - K;

yillik daromad bashorati - 60000 dollar - Db;

yillik xarajatlari bashorati - 48000 dollar - Xb;

amortizatsiya - 8000 dollar - A;

yillik qo'yilma bashorati - 2000 dollar - Qb;

qo'yilma qoplanish muddati - 10 yil - Skon;

foydalilik - F.

$$\frac{Kb}{2}$$

$$P = \frac{Kb}{A} \times 100 = 25\%$$

O'rtacha o'z - o'zini qoplash 10 yil ichida 8000 ming dollarni tashkil etdi.

$$\frac{S}{80}$$

$$\text{Ukon} = \frac{S}{\text{Skon.}} = \frac{80000}{10} = 8 \text{ ming dollar}$$

3. Diskontirovkali usulning bir necha turlari mavjud. Ular quyidagi formula orqali hisoblanadi:

$$R = \frac{S}{(1 + CH)^p} \quad R = \frac{S}{(1 + CH)^n}$$

Bu yerda : R - diskontirovka narxi, S - yil oxirida olinadigan mablag', ch - % miqdori, p - yillar soni.

Buni quyidagi misolda ko'rishimiz mumkin: Agar korxonaga sarmoyadan 10% foyda ko'radigan bo'lsa, 200 ming dollardan birinchi yil 220 dollar, 2-yil 242 dollar bo'ladi. Lekin diskontirovkani hisobga olganda, 2 yil ichida bu summa 1652 dollarni tashkil etdi.

$$R = \frac{S}{(1 + ch)^p} = \frac{200}{(1 + 0,1)^1} = 165,2 \text{ dollar}$$

Balans:

Boshlang'ich xarajatlar	- 165,2
10% birinchi yil uchun	- 16,5
1 yil uchun balans	- 181818
10% ikkinchi yil uchun	- 18,1
2 yil uchun balans	- 200.000

Sof diskontirovka bahosi - diskontirovkalarning umumiy balansi bo'lib, u eng kam diskont darajasida tuziladi.

Logistika loyahasini tuzishda inflyatsiyani ham nazarda tutish lozim. Bundan quyidagi formula kelib chiqadi:

$$R = \frac{S}{(1 + ch + F)^{4\%p}} \quad R = \frac{S}{(1 + ch + F)^{x p}}$$

Bu yerda: R - kelajak mablag'larining diskont bahosi,

S - yilning oxirida olinadigan summa, ch - % miqdori

F - inflyatsiya darajasi, p - yillar soni

Misol: CH = 10%; F = 15 % ; S = 200.

4 yildan keyin 200 dollarning diskont bahosi qanday bo'ladi.

$$R = \frac{200}{(1 + 0,1 + 0,15)^4} = 81,296 \text{ dollar}$$

2.4. Materiallar oqimini boshqarishning funktsional mexanizmi

Yangi tovar siyosati va kuchli raqobat ta'sirida yirik sanoat korporatsiyalari ishning doimiy qayta qurilish muqarrar ravishda tovar moddiy qiymatining hajmi o'zgarish va turli funktsional bo'limlar o'rtasidagi yangi tizimning shakllanishi bilan bog'liq. Boshqaruv apparatining muhim masalasi bunday qayta tashkil etishni kam yo'qotishlar bilan qisqa muddat ichida ta'minlashdan iborat.

Firmalarda moddiy oqimni boshqarish tizimi ostida barqaror aloqa moslashuvining 2 ta asosiy yo'nalishini ajratish mumkin. Birinchi yo'nalish turli xil iqtisodiy mexanizmlarning rivojlanishi hisobiga turli funktsional bo'limlar o'rtasida o'zaro ta'sirni tezlashtirishdir. Ikkinchi yo'nalish korporatsiyalar tarkibida tashkiliy o'zgarishlar orqali kooperatsiya zaruriy darajasining rivojlanishidir. Bu yo'nalishlar, qoidaga ko'ra, parallel ravishda rivojlanadi va bir-birini to'ldirib boradi.

Tajribada moddiy oqimni boshqarish doirasida menedjerlar harakatini boshqaradigan modeli va maxsus ishlab chiqilgan - tartiblar yordamida moslashuvning turli xil usullaridan foydalaniladi. Oxirgi yillarda Amerika korporatsiyalarida asosiy e'tibor maxsuslashtirilgan axborot tizimi va kompyuterlar yordamida moddiy resurslarni boshqarishni barqarorlashtirishga qaratilmoqda. Kompyuterlardan keng foydalanish asosida ro'y beradigan moddiy oqimlar boshqaruvi jarayonida rejali va nazoratli bajariladigan ish tartiblarining barqarorlashishi xizmatni qayta qurishni tashkil

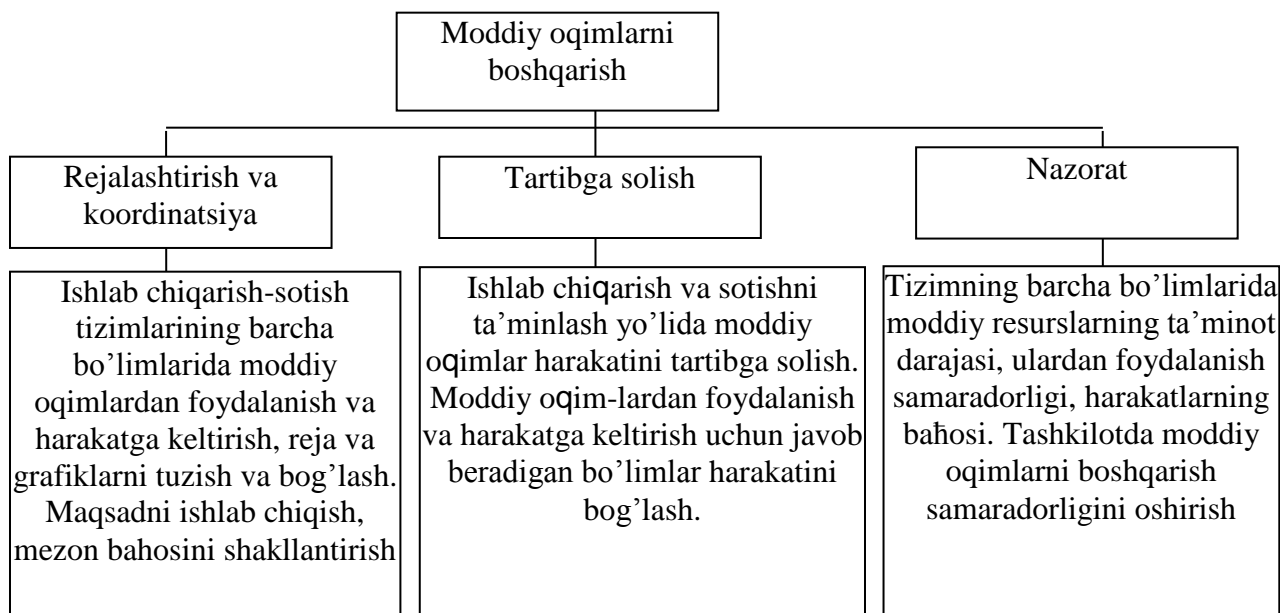
etish bilan bir vaqtda amalga oshiradi. Bu nazorat va moslashuvning yangi tashkil etilgan mexanizimining paydo bo'lishiga olib keldi. Eng keng tarqalganlaridan uch turli ko'rinishdagi tashkil etilgan mexanizmlarni ko'rsatish mumkin:

- Maxsus funktsional bo'limlar shakllanib, ularda reja, boshqaruv va nazorat funktsiyalarining katta qismi, yangi korporatsiyalar orqali moddiy oqimlar harakatining reglamentlashtirilgan qismi nazorat qilinadi. Bu usul tajribada eng ko'p qo'llaniladi.

- Maxsus rahbar yoki moslashuv guruhi tayinlansa, asosiy masala bo'lib funktsional bloklardagi moddiy oqimlarni boshqarish bo'yicha qabul qilingan qarorlar jarayonining moslashuvi hisoblanadi.

- Bo'limlarga ikki tomonlama bo'ysinishga asoslangan matritsali mexanizm yaratilib, moddiy oqimlarni samarali boshqarishga bog'liq bo'ladi. Moddiy resurslarni boshqarish uchun maxsus tuzilmani ishlab chiqish odatda har bir firma oldida turgan shu sohadagi muammolar hisobiga amalga oshiriladi. Moddiy oqimlarni boshqarish tizimi ostida funktsional maxsuslashtirishga muvofiq ravishda 3 ta asosiy tarkibiy blokka ajratiladi:

- 1) Rejalashtirish va moslashish;
- 2) Boshqarish yoki tartibga solish;
- 3) Nazorat.

Moddiy oqimlarni boshqarish tizimi

Har bir tarkibiy blokka turli xil boshqaruv bo'limlarini kiritish mumkin. Bu bo'limlarning soni va ularning o'zaro ta'sir xususiyati har bir bosqichda moddiy oqimlarni boshqarish bilan bog'liq ishning hajmi va murakkablik darajasiga bog'liq bo'ladi. (33-chizma)

Moddiy oqimlarning boshqarish bo'limi shakllanishi bilanoq korporatsiyalarda paydo bo'ladigan maxsus masalalarga muvofiq ravishda bunday bo'linish ichki tarkibining ko'p sonli turi amal qiladi. Ayni paytda, bu variantlarning barchasi umumiy modelga asoslangan va o'xshash masalalarni yechishga mo'ljallangan. Tovarlarining bir partiyalini boshqaruv apparati tarkibi uchun 2 ta umumiy variant xarakterli. Birinchi variant - ishlab chiqarish jarayonida va ta'minot bosqichida xomashyo va materiallardan foydalanish samaradorligini oshirishga mo'ljallangan va sanoat ahamiyatidagi mahsulotlarni chiqaradigan korporatsiyalarda tez-tez qo'llaniladi. Bu yerda asosiy muammo bo'lib, ishlab chiqarish bo'linmalari va ta'minot ishlarining doimiy bog'lanish zarurati, moddiy resurslarni saqlash va ulardan foydalanish ustidan nazorat olib borish tashkiloti va ishlab chiqarish bo'limlari orqali moddiy resurslar harakatini operativ boshqarishni ta'minlash masalalari hisoblanadi. Ikkinchi variant - moddiy oqimlarni boshqarish bo'limi tuzilmasi ko'p sonli iste'molchilarga xizmat qiladigan va keng ko'lamdagi mahsulot assortimentini ishlab chiqaradigan kompaniyalarda ko'pincha qo'llaniladi. Bu firmalar birinchi navbatda sotish tizimida tayyor

buyumlarni saqlash muammolariga duch keladi va mahsulotlarni sotish, iste'molchilarga xizmat qilish va moddiy oqimlarni boshqarib borish kerak.

Nazorat savollari.

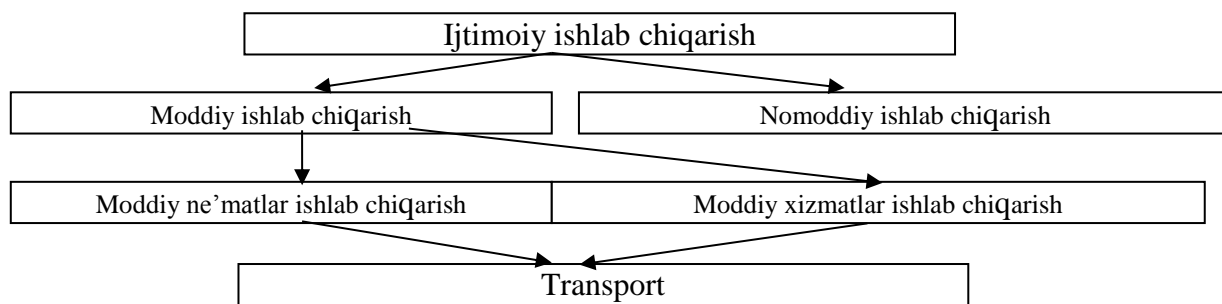
1. Logistikaning asosiy oqimlari qaysilar.
2. Moddiy oqimlarni boshqarish tizimi qanday.
3. Moddiy oqimlarni korxonada va iste'molchigacha xarakatini aniqlash.

3- Mavzu. Transport logistikasi.

- 3.1. Transport vositalarining turlari va ularning moddiy texnika bazasi
- 3.2. Transport turlarining moddiy - texnik bazasi
- 3.3. Avtotransport harakatlanuvchi tarkibining xizmatlari

3.1. Transport vositalarining turlari va ularning moddiy texnika bazasi

Transport odamlar va yuklarni tashishda bo'ladigan moddiy ishlab chiqarish tarmog'idir. Ijtimoiy ishlab chiqarish tuzilmasi moddiy xizmatlar ishlab chiqarishga kiradi. Ijtimoiy ishlab chiqarishda transportning o'rnini chizmada ko'rsatilgan.

Ijtimoiy ishlab chiqarishda transportning o'rnini

Moddiy oqimning birinchi xomashyo manbaidan oxiri iste'molchigacha harakatdagi logistika tadbirlarining muhim qismi turli transport vositalaridan foydalanish orqali amalga oshiriladi. Bu tadbirlarni bajarishga ketgan xarajatlar logistikaga ketgan umumiy xarajatlarning 50% ini tashkil etadi. Bajargan ishga qarab, transport ikki asosiy guruhga bo'linadi:

1. Ommaviy foydalaniladigan transport, xalq xo'jaligining asosiy tarmog'i bo'lib, yuk va yo'lovchi tashishda aholiga va xalq xo'jaligining barcha tarmoqlari ehtiyojini qondirishga xizmat qiladi. Bu transport aholiga ham aloqa yo'li tizimida xizmat qiladi. Uni ko'pincha magistral (qandaydir tizimdagi asosiy bosh chiziq, bu yerda aloqa yo'llari tizimi) deb ataladi. Ommaviy foydalaniladigan transport tushunchasi o'z ichiga temir yo'l transporti, suv transporti (dengiz va daryo), avtomobil transporti, havo transporti va quvur transportini oladi.

2. Noommaviy foydalaniladigan transport - ishlab chiqarish ichidagi transport hamda notransport korxonalariga tegishli bo'lgan transport vositalarining barcha shakllari. Transportning noommaviy turidan foydalangan holda yuklar tashishni tashkil qilish ishlab chiqarish logistikasining predmetidir. Tovar harakatida kanallarni tanlash masalasi logistika doirasida yechiladi.

Transport logistikasining predmeti ommaviy vazifadagi transport yuk ta'minotini tashkil qilish bilan bog'liq bo'lgan kompleks masalalar hisoblanadi.

Transport logistikasining vazifalari:

- transport tizimlarini, jumladan transport koridorlari va transport zanjirlarini tashkil etish;
- transport jarayonlarining turli xil transport birligini rejalashtirish (aralash ta'minlash holatida);
- transport - ombor jarayonlarining texnologik birligini ta'minlash;
- transport jarayonini ombor va ishlab chiqarish bilan rejalashtirish;
- transport vositasi turini tanlash;

- transport vositasini tekin ta'minlash;
- yetkazishning to'g'ri marketurasini aniqlash.

3.2. Transport turlarining moddiy - texnik bazasi

Transport turini tanlash masalasi logistika zaxiralarining qulay darajasini tashkil qilish va ushlab turish, qadoqlash va o'rash turini tanlash va boshqa shu kabi masalalar bilan bog'liq holda yechiladi.

Muayyan bir mahsulotni tashish uchun transport turini tanlashda har xil transport turlarining xarakterli xususiyati haqidagi axborot asos bo'lib xizmat qiladi. Logistika nuqtai nazaridan avtomobil, temir yo'l, suv, havo transportining kamchilik va afzalliklarini ko'rib chiqamiz.

1. Avtomobil transporti. Asosiy funktsiyalaridan biri yuqori tezlikda yurish.

Avtomobil transporti yordamida yukni kerakli muddatda yetkazib berish mumkin. Transportning bu turi yetkazishning muntazamligini ta'minlaydi. Bu yerda boshqa turlariga nisbatan qadoqlanishiga kamroq talablar qo'yiladi.

Avtomobil transportining kamchiligiga tashishga nisbatan yuqori tannarxi, ya'ni odatda avtomobilning yuk ko'tarish qobiliyati (eng ko'p miqdor) bo'yicha olinadigan to'lov kiradi. Bu transport turining boshqa kamchiliklariga yuk tushirish va tashish, yukni yo'qotish imkoniyati va avtotransportning yo'lda buzilish imkoniyati borligi, nisbatan yuk ko'tarilish quvvatining pastligi kiradi.

2. Temir yo'l transporti. Transportning bu turi turli ob-havo sharoitlarida yuklarning turli to'plamlarini tashishga yaxshi moslashgan. Temir yo'l transporti yuklarni uzoq masofalarga tashish va tashishning muntazamligi imkoniyatini beradi. Bu yerda yuklash, tushirish ishlari foydali natijani tashkil qilishi mumkin.

Temir yo'l transportining afzalligi yuklarni tashish tannarxining nisbatan pastligi.

3. Suv transporti. Dengiz transportining kamchiliklariga tezlik pastligi, yuklarning qadoqlanishi, o'ralishi va mustahkamlanishiga qattiq talablar qo'yilishi, jo'natish chastotasi pastligi kiradi.

Ichki suv transporti. Yuk tariflari past. O'zoqroq masofaga tashishda bu transport turi eng arzon hisoblanadi.

Ichki suv transportining kamchiliklariga yetkazib berishning tezligi past bo'lishi kiradi.

4. Havo transporti. Asosiy afzalliklari: tezligi, alohida rayonlarga yetkazish imkoniyati. Kamchiliklariga yuk ta'riflarining yuqoriligi va meteo sharoitlar kiradi (etkazib berish jadvaliga rioya qilish imkoniyatini tushiradigan meteo sharoitlar).

Transport turini tanlashda ta'sir ko'rsatuvchi asosiy omil farqlanadi

Transport turini tanlashga ta'sir qiladigan omillar bo'yicha turli transportlar bahosi						
Transport turi	Transport turini tanlashga ta'sir qiluvchi omil					
	Etkazib berish muddati	Yuk jo'natish chastotasi	Etkazib berish jadvaliga rioya qilish ishonch- liligi	Turli xil yuklarni tashish qobiliyati	Hududning istalgan nuqtasiga yukni yetkazish qobiliyati	Tashish qiymati
Temir yo'l	3	4	3	2	2	3
Suv	4	5	4	1	4	1
Avtomobil	5	1	1	5	5	2
Quvur	5	1	1	5	5	2
Havo	1	3	5	4	3	5

Avtomobil transporti

U yuklar va yo'lovchilarni rel'ssiz yo'llarda tashuvchi transport turiga kiradi. Ular asosan quyidagi vazifalarni bajaradi:

1. Yuklarni magistral transporti (paroxod, samolyot poezd va h.k.) ga tushirish va olib borish.
2. Sanoat va qishloq xo'jaligi yuklarini qisqa vaqt ichida tashish.
3. Yuklarni qurilish va savdo uchun tashish.
4. Uzoq masofalarga avtomobil transportida tez buziladigan, qimmatbaho, tez olib borilishi kerak bo'lgan transportning boshqa turlari bilan tashish, tushirish, ortish qiyin bo'lgan yuklarni tashish.

Hozirgi davrda iqtisodiyotning biror-bir sohasi o'z vazifalarini avtomobil transportisiz bajara olmaydi.

Avtomobil transportiga bo'lgan mehnat va pul sarfi boshqa transport turlaridan ko'proq bo'lsa ham iqtisodiyotning hamma bosqichlarida keng yoyilgan. Avtomobil transportida yuklarni tashish samaralidir. Ayniqsa, yuklarni «eshikdan eshikkacha» tashishda, yuklarni ortish va tushirishga sarflangan xarajatlar yuklarning yo'ldagi vaqtlarini qisqartiradi.

O'zbekiston Respublikasi xalq xo'jaligining barcha tarmoqlari va mamlakat aholisi ehtiyojlarini qondirish darajasida rivojlangan avtomobil transportiga ega. Respublika yuk mashinalari, jumladan, Do'stlik shahar avtomobil zavodida «Mercedes - Bents» so'rovchilar vazifasiga ko'ra ixtisoslashtirilgan (o't o'chirish, un, paxta, qurilish materiallari tashish, sanitariya va boshqa) avtomobillar bor.

Respublikada xalq xo'jaligining sanoat, qishloq xo'jaligi qurilish, suv xo'jaligi, aloqa, savdo, sog'liqni saqlash, kommunal xo'jaligi, madaniyat, mudofaa va boshqa tarmoqlarda ixtisoslashtirilgan yirik avtotransport korxonalar mavjud.

1999 yilda Respublikada umumiy foydalaniladigan avtomobillar, ya'ni yo'lovchi tashishga mo'ljallangan 14,1 ming avtobus va 4,3 mingdan ortiq yengil mashinalari ishladi. Respublika bo'yicha 2892 avtobus marshrutlarida (593 ta shahar, 1768 ta shahar atrofi, 532 ta shaharlararo) avtobuslar qatnadi. Har kuni 5000 ga yaqin avtobus qatnaydi. 1998 yili avtobuslarda 1879,6 mln. yo'lovchi tashildi. Umumiy foydalaniladigan yuk va yo'lovchilar tashuvchi avtomobil transportining yirik korxonalar O'zavtotransport davlat hissadorlik korporatsiyasi tarkibiga kiradi. Korporatsiya 1993 yil yanvarda tashkil etilgan. Korporatsiya tarkibiga hissadorlik jamiyatlariga aylantirilgan yo'lovchi tashishni amalga oshiradigan 99 ta, yuk tashish bilan shug'ullanadigan 99 ta va aralash 67 ta avtokorxonalar bor. Bu avtokorxonalarda 14 mingdan ortiq avtobus, 24,6 ming yuk avtomobili (10 mingga yaqini o'zi ag'daruvchi mashinalar) bo'lib, ularda 1999 yili 220,6 mln. tonnaga yaqin yuk tashildi (jami transport turlarida tashilgan umumiy yuk hajmining 24,7%i avtomobil transportida tashilgan).

Korporatsiyaning «O'ztashishtrans» savdo transport birlashmasi va «O'zbekavtotur» firmasi xalqaro yuk tashish va yo'lovchilar qatnoviga xizmat ko'rsatadi. 1999 yil Avstriya, Germaniya, Eron, Xitoy, Turkiya va boshqa mamlakatlarga 16 ming tonna yuk yetkazib berildi. Keyingi yillarda korporatsiya aholiga avtotransport xizmati ko'rsatishi rivojlanmoqda (1999 y da 2000 mingdan ortiq avtomobil turida xizmat ko'rsatildi). SHaharlararo yuk tashishni «O'zavtotrans» ishlab chiqarish birlashmasi korxonalar «O'zavtotranstexnika» (IIB), «O'zavtotrans» kontserni konstruktorlik - texnologiya byurosi hissadorlikabatlar ularni bir - bir

Tarmoq korxonalar uchun muhandis - texnik xodimlar 12 mutaxassislik bo'yicha Toshkent avtomobil va yo'llar institutida, Qo'qon, Buxoro, Urganch, Toshkent avtomobil va yo'llar kollejarida tayyorlanadi. «O'zavtotrans» korporatsiyasi huzurida 15 ta avtomobil o'quv kombinati va ularning 100 ta filiali ishlaydi. Avtomobil transporti tizimida O'zbekiston hissadorlik sug'urta kompaniyasi yo'lovchilarni sug'urta qilish ishlari bilan shug'ullanadi.

2. Temir yo'l transporti

Xalq xo'jaligida temir yo'l transportining yo'lovchilar hamda yuk tashishda salmog'i katta. Respublika temir yo'l transporti MDH doirasidagi qo'shni davlatlar bilan iqtisodiy aloqalarni amalga oshirishda muhim o'rinda turadi. 1999 yilda respublikada xalq xo'jaligiga tegishli umumiy

uzunligi 6,6 ming km, shu jumladan, umumiy foydalaniladigan qismining uzunligi 25 ming km, asosan sanoat korxonalariga tortilgan temir yo'l uzunligi 3,1 ming km ni tashkil etadi. 1994 yil noyabrda O'zbekiston Respublikasida joylashgan temir yo'l korxonalari va bo'linmalari, loyiha - konstruktorlik va boshqa tashkilotlari va muassasalari negizida «O'zbekiston temir yo'llari» davlat hissadorlik kompaniyasi tashkil etildi. O'zbekiston Respublikasi mamlakat mustaqilligi va iqtisodiyoti uchun ulkan ahamiyatga ega bo'lgan Xitoy, Koreya, Yaponiya, Eron, Turkiya va G'arbiy Yevropaning janubi bilan tutashtirilgan «TransOsiyo» magistrali (Istanbul - Toshkent - Olma ota - Pekin) qurilishida ishtirok etmoqda.

«O'zbekiston temir yo'llari» 50 mingdan ortiq turli yuk vagoni va Germaniyada tayyorlangan refrijiratorlari, 1450 yo'lovchilar tashiladigan vagonga ega. Kompaniyaning temir yo'ldan foydalanishiga mas'ul bo'lgan Toshkent, Farg'ona, Buxoro, Orol bo'yi, Qarshi bo'limlari bor. 1999 yil umumiy foydalaniladigan temir yo'l transportida 46,2 mln.t yuk tashildi. 20 tonnali konteynerlar bilan yuk tashish respublikadagi 11 ta stantsiyada amalga oshirildi.

Tashiladigan yuklarning asosiy qismini qurilish materiallari, bulardan 21 % taxta, 3% neft va neft mahsulotlari, 35 % g'alla, tsement, kimyoviy mahsulotlar va mineral o'g'itlar, ko'mir, sabzavot va boshqa xalq xo'jaligi yuklari tashkil etadi. 1999 yil temir yo'l transportida 14,4 mln. yo'lovchi tashildi. Yo'lovchilarga xizmat ko'rsatishda, ayniqsa, shaharlar atrofidagi qatnovda elektropoezdlardan tobora kengroq foydalanilmoqda.

O'zbekistonning yagona temir yo'l tarmog'ini vujudga keltirish bo'yicha Navoiy-Nukus yo'nalishlarida temir yo'lni qayta qurish va elektrlashtirish boshlandi. Urganch-Beruniy elektrlashtirilgan yangi temir yo'l qurilishi bu hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda katta ahamiyatga ega.

Respublikada poezdlar harakatini boshqarish yagona dispetcherlik markazi mavjud bo'lgan Toshkentda amalga oshiriladi. Poezdlar harakatini boshqarish tizimlarida avtomatlashtirilgan xizmat ko'rsatadigan yuqori quvvatli axborot hisoblash markazi ishlab turibdi.

Yo'lovchi tashuvchi eng yuqori tezligi 100 km/soatni, yuk tashuvchi poezdlarning tezligi 80 km/soatni, stantsiyalararo yo'llarda yo'lovchilar tashuvchi poezdlar 60 km/soat, yuk tashuvchi poezdlari 35 km/soat tezlikda harakat qiladi. «O'zbekiston temir yo'l» kompaniyasining lokomotiv parki yangi turdagi teplovozlar, elektorovozlar, elektropoezdlardan tashkil topgan. Yo'lovchilar tashiladigan va yuk vagonlarini ta'mirlash, temir - beton shpallar tayyorlanadi. Toshkent, Xovos, Qo'qon, Andijon lokomotivlarini ta'mirlash o'zlashtirilgan. «O'ztemiryo'lta'mirlash» ishlab chiqarish birlashmasining bosh korxonasi Toshkent teplovozlarning zavod ta'miri hamda yo'lovchilar tashiladigan vagonlarning qayta ta'mirlanishi, Paxtaobod zavodida yopiq vagonlar, platformalar va yarim vagonlarni ta'mirlash amalga oshiriladi.

3. Havo yo'l transporti

O'zbekiston jahondagi ko'p mamlakatlarning poytaxtlari, yirik shaharlar sanoat markazalari bilan havo yo'llari orqali bog'langan. Respublika mustaqillikka erishgandan so'ng, 1992 yili yanvardan sobiq Ittifoq tasarrufida bo'lgan O'zbekiston fuqaro aviatsiyasi boshqarmasi, fuqaro aviatsiyasining 243 ta'mirlash zavodi, «Aviaqurilish» birlashmasiga qarashli «Aviamahsusmontajsozlik» negizida «O'zbekiston havo yo'llari» milliy aviakompaniyasi tashkil etildi. Respublikaning, ayniqsa, xorijiy mamlakatlar bilan tashqi iqtisodiy, turistik aloqalarini yo'lga qo'yishda mamlakatning o'z transporti muhim rol o'ynayapti. «O'zbekiston havo yo'llari»ning bir qancha Osiyo va Yevropa, Amerika mamlakatlarida vakolatxonalarini ochildi. 1993-1999 yillarda 19 ta yangi xalqaro marshrutlarda samolyotlar qatnovi yo'lga qo'yildi. 1991-99 yillarda xalqaro marshrutlarda tashilgan yo'lovchi soni 30 mingdan 245 mingga yetdi. «O'zbekiston havo yo'llari» milliy aviakompaniyasi Germaniya, Frantsiya, Rossiya firmalari bilan turli sohalarda hamkorlik qilmoqda. 1993 yilda shunday hamkorlik natijasida Yevropaning yirik «Eirbas industri» kontsernidan «O'zbekiston havo yo'llari» milliy aviakompaniyasi sotib olgan Eirbas A-310-300 aerobuslari xalqaro marshrutlari yo'lovchilarga xizmat ko'rsata boshladi. «O'zbekiston havo yo'llari» milliy aviakompaniyasi quyidagi havo kemalariga ega: qishloq xo'jaligi ishlariga mo'ljallangan AN-2, milliy havo yo'llarda qatnaydigan AN-24, YaK-40 xalqaro toifadagi IL-86,

TU-154, A-310, V-767 kabi samolyotlar, vertolyotlar parkida MI-2, MI-8, KA-26 kabi mashinalar bor.

Viloyat markazida aeroportlar TU-154, Samarqand, Namangan, Urganch, Termiz aeroportlari IL-62, IL-72, Nukus aeroporti IL-86, A-310 aerobuslarini qabul qilishga qodir. Toshkent, Samarqand, Termiz aeroportlari xalqaro maqomga ega. Respublika hukumati qaroriga ko'ra Uchquduqda jahondagi eng ilg'or andozalarga mos keladigan katta yangi aeroport qurishga tayyorgarlik boshlangan.

Respublika aviatsiya transporti uchun uchuvchilar, texnika xizmati tarkibi, yerdagi xizmat xodimlari milliy aviakompaniyaning uchish - o'quv texnika markazida va Toshkent aviatsiya institutida tayyorlanadi.

4. Suv transporti

Suv transporti deb, suv orqali yuklarni yoki yo'lovchilarni tashuvchi transportga aytiladi. Tashish tabiiy (daryo, dengiz, ko'llar, okeanlar) orqali va sun'iy (kanal, suv omborlari va h.k.) yo'li bilan amalga oshiriladi.

Suv transporti 2 ga bo'linadi:

1. Dengiz orqali
2. Ichki suvlar orqali.

Daryo transporti. Yuk va yo'lovchilarni asosan ichki suv yo'llari orqali tashuvchi transport turiga kiradi. Daryo transporti quyidagilarga bo'linadi:

1. Magistral daryo yo'llari yoki xalqaro davlatlar o'rtasidagi tashqi savdoni amalga oshirishga xizmat qilish. Dunay, Oder, Reyn, Amur.

2. Rayonlararo. Davlat ichidagi yirik rayonlararo tashish Volga, Missisipi, Amudaryo.

3. Mahalliy, ya'ni rayonlararo yuklarni tashishni amalga oshirish.

Daryo transporti bir necha davlatlarda mavsumiy ish ko'rsatishiga qaramay, transportning boshqa turlariga qaraganda ancha samaraliroqdir. Masalan, katta daryolarda kemachilikni tashkil qilishning birinchi bosqichidagi xarajatlar temir yo'lni tashkil qilishdagi xarajatlardan 8-10 marta arzon. Magistral daryolarda yuklarni tashish temir yo'l narxlaridan 55 %, avtotransportdan 3-5 barobar arzon bo'ladi.

1999 yilga kelib, O'zbekistonda suv yo'llarining umumiy uzunligi 2800km ga yetdi. Amudaryo, Panjdan Mo'ynoqqa qadar paroxodlar qatnovi amalga oshirildi.

Daryo suvining kamayishi va Orol dengizining qurib borishi natijasida suv yo'llari keskin qisqardi, ammo shunga qaramay, 1999 yili daryo transportida 1420 ming t yuk tashildi. O'rta Osiyo paroxodchiligi Turkmaniston, O'zbekiston, Tojikiston o'rtasida taqsimlandi. 1994 yili may oyida O'zbekiston Respublikasida joylashgan daryo floti bo'linmalarini boshqarish tartibi qayta tashkil etildi. O'rta Osiyo paroxodchiligi O'zbekistondagi bo'linmalari negizida «Termiz daryo porti», «Qoraqalpog'iston daryo floti» ishlab chiqarish birlashmalari tashkil etildi. «O'zavtotrans» korporatsiyasi huzurida daryo floti ishini muvofiqlashtirish bo'yicha boshqarma tuzildi. Respublikada Termiz daryo porti, SHorlovuq, To'rtko'l, Beruniy, Qoratog', Xo'jayli bandargohlari, Amudaryo orqali To'rtko'l-Xonqa, CHalish-Beruniy suzma ko'priklari, Xo'jayli kema ta'mirlash zavodi ishlab turibdi. Termiz porti 2,5 mln. t yuk qabul qilish, jo'natish quvvatiga ega. Afg'onistonning Xayraton bandargohi orqali eksport-import yuklari yetkazib berishda xalqaro, shuningdek birjalar, zemlesoslar, suzuvchi port kranlari va boshqa yordamchi kemalar, texnika vositalari bor. Respublika suv yo'llarining umumiy uzunligi 1000 km ga yaqin. Xalq xo'jaligi yuklari asosan Termiz-Xayraton, SHorlovuq-To'rtko'l, Xo'jayli-To'rtko'l, Xo'jayli-Beruniy, Qoratog'-Taxiatosh yo'nalishlarida tashiladi. 1999 yil daryo flotida 132,7 ming t yuk tashildi. O'zbekistonning port va bandargohlari temir yo'llari bilan bog'langan. Daryo floti uchun mutaxassislar CHorjuy daryo texnikumi va Odessa floti injenerlari institutida tayyorlanadi.

3.3. Avtotransport harakatlanuvchi tarkibining xizmatlari

Transport turini tanlash masalasi logistika zaxiralarning eng qulay darajasini tashkil qilish va ushlab turish, qadoqlash va o'rash turini tanlash va boshqa shu kabi masalalar bilan bog'liq holda yechiladi.

Muayyan bir mahsulotni tashish uchun transport turini tanlashda har xil transport turlarining xarakterli xususiyati haqidagi axborot asos bo'lib xizmat qiladi.

Ishlab chiqarish va mahsulotlarni iste'mol qiluvchilar uchun xarakterli bo'lgan logistikaning asosiy holati (iste'molchining ustunligi, servisning yuqori darajasi, bajarish vaqtining qisqarishi va boshqalar) transport tarmog'idagi korxonalariga bog'liq transport xizmatlari bozorining raqobat mavjud bo'lgan sharoitda, farqli tomoni shundaki, transport tarmog'idagi korxonalar bu masalani kompleks qaror qabul qilish yo'li bilan ishlab chiqadi. Bunday siyosatga transport jarayonini kompleks yuzaga keltirishga qaratilgan barcha qaror va harakatlar kiradi.

AQSHda logistika faoliyatidagi yuk tashuvchi firmalarni tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, transport firmalari o'z faoliyatini deversifikatsiyalashi yaxshi natijalar bermoqda. Bu xaridorlarni jalb qilish, daromadni oshirish, yangi texnologiyalarning kirib kelishini tezlashtiradi, transport xizmati bozoridagi holatni mustahkamlaydi.

O'z navbatida, ko'pchilik ishlab chiqarish korxonalari ko'pgina logistik vazifalarni bajarishdan o'zini olib qochadi.

AQSH iqtisodiyotining turli tarmoqlarida faoliyat ko'rsatadigan 350ta korxonani tadqiq qilishdan shu narsa aniqlandiki, ularning 70%i yuklarni tashish bo'yicha hisob-kitobini rasmiylashtirish va amalga oshirish vazifalarini transport firmalariga bergan. Taxminan 20-22 % korxonalar yuk tashish bo'yicha bahoni belgilash, ombor operatsiyalari va tovar yetkazishning qulay marshrutini aniqlash kabilar bilan bog'liq ishlardan transport korxonalari hisobiga o'tkazgan.

Transport firmalari amaliyoti ko'rsatmoqdaki, qo'shimcha xizmat ko'rsatish yaxshi natijalar bermoqda. O'z vazifalarining ba'zilarini transport firmalariga bergan, ishlab chiqaruvchi firmalar ham endilikda asosiy faoliyati samaradorligini ta'minlashga e'tibor bermoqda.

Transport korxonasining kommunikatsiya doirasidagi siyosatiga taklif qilinayotgan xizmatlar haqidagi axborotni mijozlarga yetkazish va xaridorlarga imkon boricha katta hajmda xizmatlardan foydalanishda ta'sir o'tkazish maqsadlari kiradi. Bu siyosatning ikkinchi maqsadi transport va yuk jo'natuvchi firmalar o'rtasidagi o'zaro aloqada hisoblash texnikasini qo'llash va ma'lumotlarni elektron almashish asosida rivojlantirish va mukammallashtirish.

Nazorat savollari

1. Transport logistikasining mohiyati va vazifalari.
2. Transport tizimi turlari va uning texnik - iqtisodiy xususiyatlari.
3. Transport turlarining moddiy texnika bazasi.
4. Avtotransport xizmatlari.
5. Mahsulotlarni yetkazib berish tizimini boshqarish.

4 – Mavzu. Ta'minotchini tanlash masalasi

Reja:

- 4.1. Tovarlar taqsimoti kanalini tanlash
- 4.2. Tashish usuli va tashuvchini tanlash
- 4.3. Mahsulotlarni yetkazib berish tizimini boshqarish
- 4.4. Mol yetkazib beruvchi tanlovi
- 4.5. Mol yetkazib beruvchini tanlashdagi asosiy talablar

4.1. Tovarlar taqsimoti kanalini tanlash

Tovarlar sotish doirasini tanlashda ishlab chiqaruvchi va savdo firmalari quyidagi taqsimot kanallaridan foydalanadilar:

1. Ishlab chiqaruvchi-iste'molchi
2. Ishlab chiqaruvchi-ulgurji sotib oluvchi-iste'molchi
3. Ishlab chiqaruvchi-ulgurji sotib oluvchi-mayda ulgurji sotib oluvchi-iste'molchi.

Ko'rinib turibdiki, taqsimot xar xil ko'rinishlarda, ya'ni to'g'ridan-to'g'ri "ishlab chiqaruvchi-iste'molchi" dan tortib, ko'pgina vositachilar orqali amalga oshirilishi mumkin. Taqsimotning har xil variantlari quyidagi miqdor tuzilishlari va sifat tarkiblari bilan tavsiflanadi:

sotish va taqsimot bilan bog'liq tovar tavakkalligini o'ziga olish va tovar taqsimoti bilan shug'ullanish imkoniyati; savdo usullari va tajribasi bilimiga ega bo'lish; tovar sotish hajmi; tovarlarni topish va iste'mol qilish tumanlarining geografik joylashuvi; vositachilar xizmati samaradorligi; tovarlarning iste'molchilik xususiyatlari; taqsimot kanali samaradorligini taqqoslash.

Taqsimot tizimi elementlari soni, ya'ni ishlab chiqaruvchi va iste'molchi orasidagi vositachilar soni qancha kam bo'lsa, vaqt jihatdan tovarlar sotuvi shuncha tez amalga oshadi. Ammo shu bilan bir vaqtda, ishlab chiqaruvchining tovarlarni saqlash va tovarlarni sotishni ta'minlashdagi xarajatlari ko'payadi. SHuning uchun tovarlar taqsimotining optimal turini tanlashda har bir variantning samaradorligi hisoblab topilishi va tahlil qilinishi kerak.

4.2. Tashish usuli va tashuvchini tanlash

Har bir ishlab chiqarish yoki savdo firmasi oldida mahsulotlarini o'z kuchi bilan tashish yoki tashqi tashuvchi xizmatidan (ekspeditor) dan foydalanish masalasi turadi.

Bu masalani yechishda "ha" deyish uchun tashishga talab muqim va yetarli darajada bo'lgandagina, tashishni o'z avtomobillari orqali amalga oshirish mumkin, "yo'q" deyish uchun tashishga talab kam, ularni amalga oshirish uchun quvvatlar yetarli emas va boshqa tashish bilan bog'liq omillarni hisobga olish zarur. Bunda tanlash mezoni sifatida foydaning maksimal miqdori olinadi. Ammo vaqt va miqdor jihatdan har xil o'zgarishlar bo'lishi bu hisoblarni ancha qiyinlashtiradi.

Ishlab chiqarish va savdo firmalari faoliyatlari samaradorligiga tashuvchini tanlash katta ta'sir ko'rsatadi. Tashuvchini tanlash murakkab masala hisoblanadi.

Kuchli bozor raqobati sharoitida tashuvchilar tomonidan ko'rsatiladigan xizmatlar farqlanish tomoniga kuzatilmoqda, ya'ni iste'molchilarga keng miqyosdagi har qanday sifatli xizmat ko'rsatilmoqda. Erkin tanlash miqyosi kengayib, turli xildagi va bir-biridan farq qiluvchi iste'molchilar talabi to'liq qondirilmoqda. SHu bilan bir vaqtda, xizmatlar nomenklaturasi shunday darajaga yetishi mumkinki, iste'molchi chalkashishi, tanlash qiyin bo'lib, ko'p vaqt talab qilishi mumkin.

Bu masala, ayniqsa, yuklarni shaharlararo va xalqaro tashish bozorida ko'zga tashlanishi mumkin. Tashuvchi yoki terminal ombori alohida faoliyat yuritishi ishni qiyinlashtirib, bunda faqat ekspeditorlarga bu xizmatlarni birlashtirib, iste'molchi talabini qondirishi mumkin.

Ishlab chiqarish va savdo firmalarining tashuvchini (ekspeditor) tanlashi va baholashi tanlov asosida oshirilishi mumkin.

4.3. Mahsulotlarni yetkazib berish tizimini boshqarish

Logistikaning rivojlanishi transport siyosatiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Firmalar xo'jalik faoliyatida ishlab chiqarish va transport ishlarining sinxronizatsiyasini ta'minlash Konban (aniq muddatga) tizimlarida keng qo'llaniladi. Uni transportda qo'llashning mohiyati shundaki, agar asosiy ishlab chiqarishda qat'iy jadval bo'yicha texnologiya, ya'ni mavjud materiallar, xomashyo, yarim fabrikat va komplektlash buyumlari zaxiralari hajmi haqidagi axborotlar qo'llansa, unda logistika tashkilotlari mos ravishda qisqa oraliqlarda (Konban tizimi) va qat'iy belgilangan vaqtda (aniq muddatda) amalga oshiriladi. Bu texnologiya bo'yicha yuklarning hajmi va berilishi aniq vaqtda bo'ladi. Masalan, avtomobil yig'ish zavodining asosiy konveyeridan avtomobil omborga emas, balki vagonga tushadi va ayni vaqtda EHM tomonidan boshqariladigan yuklash qurilmasi, avtomashinalarning navbatdagi to'dasini yuklash uchun keyingi vagonni qo'yadi. Bu texnologiya qimmat turadigan ombor xo'jaligisiz ishlashga imkon beradi va kapital aylanishini tezlashtiradi. Natijada materiallar zaxirasi normativi qisqaradi. Masalan, Yaponiyada ularga 2 va 5 sutkalik ehtiyoj bo'lsa, (Nissan) avtomobil yig'ish zavodida komplektlash buyumlari zaxirasi faqat 2 soatga mo'ljallangan (aniq muddatga) tizimida ishlashga o'tishi tovarlar realizatsiyasiga ketadigan vaqtni 2 marta qisqartiradi. 70-80 yillardan boshlab, transport va ishlab chiqarishga xizmat ko'rsatish organik birikib, yagona ishlab chiqarish transport-taqsimot tizimiga aylandi. Transportga katta tizim, ya'ni logistik zanjirning tarkibiy qismi, deb yangicha yondashish, uni har xil sohalarga qo'yib chiqish ehtiyojini keltirib chiqardi. Bunda transport material texnik ta'minot tizimida ishlab chiqaruvchidan tortib, so'nggi iste'mol qiluvchigacha bo'lgan oraliqda qaraladi.

Avtomobil transportini erkinlashtirish va aniq muddat tizimi uning faoliyat doirasi kengayishiga olib keldi. Avtomobil transportida odatda qisqa va o'rtacha uzoqlikda tashiladigan bo'lsa, AQSH da 1600 km gacha bo'lgan masofada komplektlash buyumlari va tayyor mahsulot tashishda undan foydalanilmoqda. G'arbiy Yevropa mamlakatlarida ham nafaqat ichki, balki xalqaro miqyosda avtomobil transporti salmog'i ko'tarildi. Aniq muddat tizimida temir yo'l transporti avtomobil transportiga nisbatan unchalik qo'l kelmaydi. 80-yillarning oxiriga kelib, AQSH da bu logistika tizimida ishlovchi ishlab chiqarish firmalarining 49%, temir yo'l xizmatidan foydalanish darajasini tushirdi. Bir qancha firmalar ular xizmati darajasini saqladi va faqat 2% firmalar undan foydalanishni ko'paytirdi. Lekin, bu yangi tizimda temir yo'l transportidan foydalanish kamayishi kerak, degani emas. Temir yo'l transportining konteyner va poezdlarning harakati tezligi juda ham foydali. Temir yo'l transportida yuk yetkazishni tezlashtirish maqsadida konteyner ta'minotini kengaytirish mumkin.

Logistik zanjirda ichki suv transportining qo'llanishi ma'lum darajada ko'pchilik davlatlarda mas'uliyatligi bilan cheklangandir. Lekin ichki suv yo'llari avtomobil yo'llariga nisbatan muqobil transport sifatida foydalaniladi. Aniq muddat tizimini qo'llash natijasida suv transportida yuk yetkazish tezligini oshirish zarur bo'lgan paytda qo'llash kengaydi.

Jahon xo'jaligi amaliyotida logistik kontsepsiyaning tebranishi ma'lum darajada dengiz va havo transportida qit'alararo yuk tashish hajmining ortishiga olib keldi. Aviatsiya orqali yuk tashishlar ichki muloqotlarda ham ko'payib bormoqda. Masalan, aniq muddat tizimida ishlovchi firmalarning faoliyatida havo transportiga bo'lgan talab 29% ga o'sdi, faqat 5% firmalar uning xizmatini tatbiq etmadilar.

«Qat'iy grafik» tizimi bo'yicha ishlaydigan logistik tizim tovar va materiallarni sotish, ular bilan ta'minlash ishlarida yuqori samaraga erishgan, chunki yuklarni yig'ish va taqsimlash bilan shug'ullanadigan yangi xizmat turini ishlab chiqqan. Natijada o'tkazilayotgan operatsiyalarga kamroq mablag' sarflanadi va xizmat ko'rsatishning yuqori sifati ta'minlanadi.

Mahsulot yetkazib berishda, asosan avtotranslarning marshrut bo'yicha harakat qilishi tushuniladi. Mahsulotni avtomobil transporti bilan yetkazib berishda, asosan yetkazib berishning kam xarajatligi va avtomobil harakatining mehnat unumdorligini kamayishini tashkil qilish ko'zda tutiladi. Avtomobil transportida mahsulotlarni yetkazib berish quyidagi 2 usulda amalga oshiriladi:

- a) tebranish usulida;
- b) halqa usulida.

Mayatnik usuli asosan 2 ta yuk tashish punktini o'zaro bog'laydi va bu jarayon takrorlanadi. Halqa usulida esa avtomobilni bir necha ishlab chiquvchi va iste'molchi bog'laydi.

4.4. Mol yetkazib beruvchi tanlovi

Doimiy mol yetkazib beruvchilardan taklif olish va uni baholash jarayoni turlicha tashkil qilinishi mumkin. Keng tarqalgan va samaralisi quyidagilar hisoblanadi:

1) Tanlovli savdo.

2) Mol yetkazib beruvchi va iste'molchi o'rtasida yozma kelishuv.

Tanlovli savdo (tenderlar) doimiy mol yetkazib beruvchilarni izlashning keng tarqalgan shaklidir. Tenderni o'tkazish quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

- reklama;
- tenderli hujjatlarni ishlab chiqarish;
- tenderli xujjatlarni chop etish;
- tenderli takliflarni qabul qilish;
- tenderli takliflarni baholash;
- savdo qatnashchilarining malakasini tasdiqlash;
- shartnoma taklifi.

Tenderli hujjatlashtirish, qoida bo'yicha, yetarlicha katta hajmga ega bo'lib, 1 qator muhim funksiyalarni bajaradi:

- tender qatnashchilariga savdo jarayoni to'g'risida yo'l - yo'riq ko'rsatadi;
- xarid qilinadigan tovar va xizmatlarga tavsif beradi;

-taklifni baholash shartlarining mezonlarini o'rnatadi;

-keyingi shartnomalar shartlarini aniqlaydi.

Baholash jarayonining asosiy qoidalari quyidagilar:

-tender tashkiloti a'zolarini oldindan belgilash;

-talabga javob beruvchi takliflarni ko'rib chiqish;

-tender hujjatida keltirilgan baholash qoidalariga to'liq amal qilish;

Savdo qatnashchilari bilan qandaydir kelishuvlarning bo'lmasligi.

Yozma kelishuvda kelishuv qatnashchilari rasmiy tovar yetkazish to'g'risida taklif olishadi. Bu 2 xil usul bilan amalga oshishi mumkin. Birinchisida, shartnoma tuzish tashabbusi tovar sotuvidan chiqadi. U o'zining doimiy xaridorlariga ofertalar jo'natadi. Odatda ofertalar quyidagi rekvizitlarni o'z ichiga oladi:

Tovar nomi;

Tovar miqdori va sifati;

Narx;

Etkazib berish sharti va muddati;

To'lov sharti;

Tara va qadoqlash tavsifi;

Qabul qilish - uzatish sharti;

Ofertalar qattiq va erkin tarzda bo'lishi mumkin.

2-usulda shartnoma tuzish tashabbusi tovarni sotib oluvchidan chiqadi. U doimiy mol yetkazib beruvchilarga tijorat xatini jo'natadi. Unda barcha yuqoridagi rekvizitorlar ko'rsatilgan bo'ladi.

4.3. Mol yetkazib beruvchini tanlashdagi asosiy talablar

Mol yetkazib beruvchini tanlashda 2 asosiy mezon mavjud:

1) mahsulot ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish bahosi.

2) xizmat ko'rsatish sifati.

Bulardan tashqari unchalik asosiy bo'lmagan 60 dan ziyod mezonlar mavjud. Ularning ayrimlari quyidagilar:

Mol yetkazib beruvchining iste'molchidan uzoq joylashgani;

Joriy va tezkor buyurtmalarni bajarish muddati;

Mol yetkazib beruvchida mahsulot sifatini boshqarishning tashkil qilinganligi va boshqalar.

Sanab o'tilgan mezonlarni qo'llashda turli manbalardan keluvchi axborotlarni yig'ish lozim. Ushbu manbalarga quyidagilar kiradi:

Shaxsiy kuzatuv;

Mahalliy manbalar;

Bank va moliyaviy institutlar;

Mavjud mol yetkazib beruvchining raqobatchilari;

Savdo assotsiatsiyalari;

Axborot agentliklari;

Davlat manbalari;

1. Xaridorning huquqiy asoslari

Takliflar va qabul qilingan takliflar. Shartnoma ikkala tomonning oldi - sotdidagi roziligi bilan tuziladi va yozma tarzda rasmiylashtiriladi.

Moliyaviy shartlar. Shartnoma qiymatiga ega bo'lishi kerak, ya'ni unda moliyaviy shartlar ko'rsatilgandagina u haqiqiy hisoblanadi.

Shartnoma tuzish huquqi. Bunday huquqqa faqat mas'ul shaxslargina ega. Masalan: direktor, bosh direktor va boshqalar.

Qonuniylik. Shartnomaning qonuniy bo'limi mamlakatning yuridik me'yorlariga javob berishi lozim.

2. Shartnoma sharti

Shartnoma tizimi turli shartlarning o'zaro kelishuvini ko'rsatadi. Aniq ko'rsatilgan shartlar, bu shartnoma mazmunidan kelib chiqadigan shartlardir. Shart sifatida shartnomada

zarurlarni qoplash ham ko'rsatilgan bo'lishi mumkin. Bu jarima hisoblanib, oldindan qat'iy belgilangan tartib va shartlarda undiriladi. Zarurlarni qoplashdan farqli ravishda jarima summasi o'sib boruvchi, ya'ni shartlar o'z vaqtida bajarilmaganda olib boruvchi hisoblanadi. Agar kechikish mol yetkazib beruvchiga bog'liq bo'lgan shartda kelib chiqish ko'zda tutilgan bo'lsa, u holda shartnomada fors - major shartini o'rganish kerak.

3. Shartnoma tuzilishi

Shartnoma tuzilishi quyidagi tartibda bo'lishi kerak:

- shartnoma predmeti;
- Tovar miqdori;
- tovar sifati;
- shartnoma summasi va hisob - kitob tartibi;
- qadoqlash va markerlash;
- tovar yetkazish;
- tovar qabul qilish;
- fors - major;
- tomon majburiyatlari;
- kelishmovchiliklarni hal qilish;
- boshqa shartlar;

Yetkazib berish to'lovi

Buyurtma berilgan tovarlarga hisob olish shartnoma bajarilishining oxirgi bosqichi hisoblanadi. Barcha hisoblarni bir qancha asosiy qoidalarga ko'ra tekshirib ko'rish kerak:

Hisob - kitobni qabul qilishda, u aynan sizga tegishli ekanligiga ishonch xosil qiling;

Buyurtma raqamini tekshiring. Agar hujjatlarda qarama-qarshilik bo'lmasa, buxgalteriya hisobini to'laydi. Hisoblarni to'lashda turli usullardan foydalanish mumkin:

To'lov talabnomasiga asosan hisob-kitob;

Akkreditiv bo'yicha hisob-kitob;

Inkassa bo'yicha hisob-kitob;

Cheklar bo'yicha hisob-kitob;

Yuqorida sanab o'tilgan hisob-kitoblarga asosan, to'lov: qismlab; oldindan to'liq to'lash; oxirida to'liq to'lash va boshqa tartibda amalga oshirilishi mumkin. Har qanday holda ham u oldi - sotdi shartnomasida ko'rsatilgan bo'ladi. Tezkor yoki oldindan to'lash tovar sotib olishda chegirma qilish huquqini berish mumkin. Boshqa tomondan, to'lovni kechiktirish, uni sotib oluvchi tomonidan boshqa maqsadlarda ishlatishni bildiradi. Shunga muvofiq, to'lov usulini tanlashda uning afzallik va kamchiliklarini diqqat bilan o'rganib chiqish hamda buning natijasida sizga qanday foyda va zarar tegishini aniqlab olish zarur.

5 - Mavzu. Ombor logistikasi

Reja:

1. Omborlar, ularning vazifasi va logistik funksiyalari. Omborlar klassifikatsiyasi va turlari.
2. Omborlarda bajariladigan logistik operatsiyalar. Transport va ombor jarayonlarini birgalikda rejalashtirish.
3. Omborlarni loyihalash. Zarur ortish-tushirish mexanizmlarini hisoblash.
4. Zaxiralarni omborga joylashtirish va shu tizimning ta'rifi
5. Transport omborxonasi moddiy oqimlarini tashkil qilish
6. Turli xil korxonalarini moddiy boylik manbalari bilan ta'minlash strategiyasi

Logistik tizimlarda moddiy oqimlarni harakatlanishi ma'lum bir joylarda ularni to'plash va saqlash jarayonlari bilan bevosita bog'liq bo'ladi. Moddiy oqimlarni to'plash joylari omborlar deb ataladi. Moddiy oqimlarni omborlar orqali harakatlanishi jonli mehnat bilan bevosita bog'liq bo'lib, ular pirovard natijada tovarlarning narxiga ta'sir ko'rsatadi. SHu boisdan moddiy oqimlarni omborlar bilan bog'liq muammolari ularning logistik zanjirlarda harakatini ratsionallashtirish, transport harakati va ushlanib qolishlar bilan bevosita bog'liq bo'ladi.

Zamonaviy yirik omborlar – bular bir-biri bilan bevosita bog'liq bo'lgan ko'plab elementlarni o'z ichiga oladigan, aniq bir tizimga ega bo'lgan va moddiy oqimlarni o'zgartirish bilan bog'liq bo'lgan bir qator vazifalarni bajaradigan, shuningdek yuklarni qayta ishlash va iste'molchilarga taqsimlash ishlarini bajaradigan yirik texnik inshootlar bo'lib hisoblanadi. Ayni paytda omborlar ularda qo'llaniladigan qurilmalar, texnologik yechimlar, jihozlar konstruksiyalari va ularning xilma-xilligi, qayta ishlanadigan yuklarning turlari bo'yicha omborlar murakkab tizimlar qatoriga kiradi. SHu bilan birga omborlarning o'zi ham yanada yirik tizim – logistik zanjirning elementi bo'lib hisoblanadi va u omborlar tizimida asosiy va texnik talablarni shakllantiradi, ularni optimal faoliyat ko'rsatishi uchun maqsad va mezonlarni belgilaydi, yuklarni qayta ishlash uchun shartlarni belgilaydi.

SHu boisdan omborlar alohida emas, balki logistik zanjirning tarkibiy qismi sifatida qqaralishi lozim. Faqat shunday yondoshuv orqali omborlarni o'zining asosiy funktsiyalarini samarali bajarishini va yuqori darajadagi samardorlikka erishish mumkin.

SHu bilan birga har bir alohida olingan aniq omborning ko'rsatkichlari bir-biridan anchav farq qiladi, zero ularning elementlari va o'zining tuzilmasi o'zaro bog'liq bo'ladi. Omborlar tizimini tuzishda uning samardorligiga ta'sir ko'rsatuvchi barcha omillarni to'liq qamrab olgan holda ularga individual yondoshish tamoyiliga amal qilish lozim bo'ladi. Buning uchun omborlarning funktsional vazifalarini aniqlash va yuklarni omborlarning ichida va tashqarisida qayta ishlashning tahlili misol bo'ladi. Har qanday sarf xarajatlar iqtisodiy jihatdan asoslangan bo'lishi lozim, ya'ni sarmoya sarflash bilan bog'liq har qanday texnologik va texnik ishlanma bozordagi rasm bo'lgan ana'na va texnik imokniyatlaridan emas balki ratsional ravishda maqsadga muvofiqlikdan kelib chiqishi lozim.

Omborlarning asosiy vazifasi – zahiralarni to'plash, ularni saqlash va iste'molchi buyurtmalarini uzo'luksiz va ritmik ravishda ta'minlanishiga erishish.

Logisika kontseptsiyasiga muvofiq, ishlab chiqaruvchi va transport, transport va iste'molchi o'rtasida doimo ishlab chiqarishning notekis tsikllarini tekislashga xizmat qiladigan, turlicha transportni iste'mol qiladigan va foydalanadigan omborlar ob'ektlari bo'lishi lozim.

SHu boisdan moddiy oqimlarni logistik zanjirlarda ishlab chiqaruvchidan to iste'molchiga qadar harakati jarayonlarida turlicha saqlash va qayta ishlash, moddiy oqimlar shakli va ko'rsatkichlarini o'zgartiruvchi ob'ektlarining ta'sirini hisobga olish darkor.

Makrologistik darajada shu tarmoq tizimi davlat tassarufidagi milliy, mintaqaviy, xududiy va xo'jaliklararo va texnologik o'rin tutdigan omborlar xo'jaligi o'z ichiga oladi.

Omborlar ob'ektlarida moddiy oqimlar dinamik ko'rinishdan statik ko'rinishga qayta o'tadi va uning teskarisi. Bundan tashqari, saqlash tizimida va moddiy oqimlarni qayta ishlashda bitta ko'rsatkich kiritilib, ikkinchi ko'rsatkich chiqariladi. Ko'rsatkichlar sifatida kuchlanish, quvvat, ritm, moddiy oqimlar tizimi, hamda mahsulotning turi va o'rash usuli, transport yuklari to'plami va h.k. e'tirof etiladi.

Logistik tizimga ayniqsa omborlar tizimiga kiruvchi yuklarni saqlash va ularni qayta ishlash tizimi tuzilmasi quyidagi asosiy omillarga bog'liq bo'ladi:

- ishlab chiqarish hajmi va masshtablari (sotish);
- tayyorlanayotgan, sotilayotgan yoki iste'mol qilinayotgan mahsulot turlari;
- ishlab chiqarish (savdo-sotiq)ni ixtisoslashuvi va koorperatsiyasi darajasi;
- moddiy oqimlarni vujudga kelish texnologiyalari (tranzit yoki omborlarda)
- ishlab chiqarish texnologiyasi yoki boshqa faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari;
- omborlarni mexnizatsiyalashtirish va texnik jixozlash darajasi.

Yuklarni saqlash va qayta ishlash tizimlari (tizim osti) va ixtisoslashgan logistik komplekslarda hamda sanoat korxonalarida quyidagi turdagi omborlarni o'z ichiga olishi mumkin:

Moddiy omborlar.

Ular korxonlarning tayyorlash tizim ostiga kiradi va ishlab chiqarish zahirasidagi materallarni saqlash uchun xizmat qiladi. Bu guruhdagi omborla quyidagi turlarga bo'linadi:

- Markaziy (umum ishlab chiqarish ob'ekti) omborlari. Bu guruhdagi omborlar moddiy resurslarni ta'minlovchilardan qabul qilib oladilar va ularni zaruriyatga ko'ra qayta ishlab, omborlarga tarqatadi.
- CHiqimga oid omborlar. Ular ishlab chiqarish jarayonlarini materiallar, butlovchilar va vositalar bilan ta'minlaydilar.
- Kichik va o'rtacha korxonalarda joylashgan hamda birinchi va ikkinchi vazifalarni birlashtiradigan umum ishlab chiqarish ob'ekti, chiqimga oid omborlar.

Ishlab chiqarish omborlari

Bu omborlar ishlab chiqarish tuzilmalarining tarkibiy qisi bo'lib hisoblanadi. Ular korxonalarining asosiy ishlab chiqarish jarayoni tarkibining elementi bo'lib hisoblanadi.

Ularga quyidagilar kiradi:

- tsex omborlari;
- uchastka omborlari;
- aslahalangan omborlar.

Tayyor mahsulotlar omborlari

Bu katta guruhdagi munosabatlar doirasida omborlar va mahsulotlarni qayta ishlash va saqlashning kompleks tizimidir. Ular moddiy oqimlarni makrologistik zanjirlarida harakatlanishini ta'minlaydi.

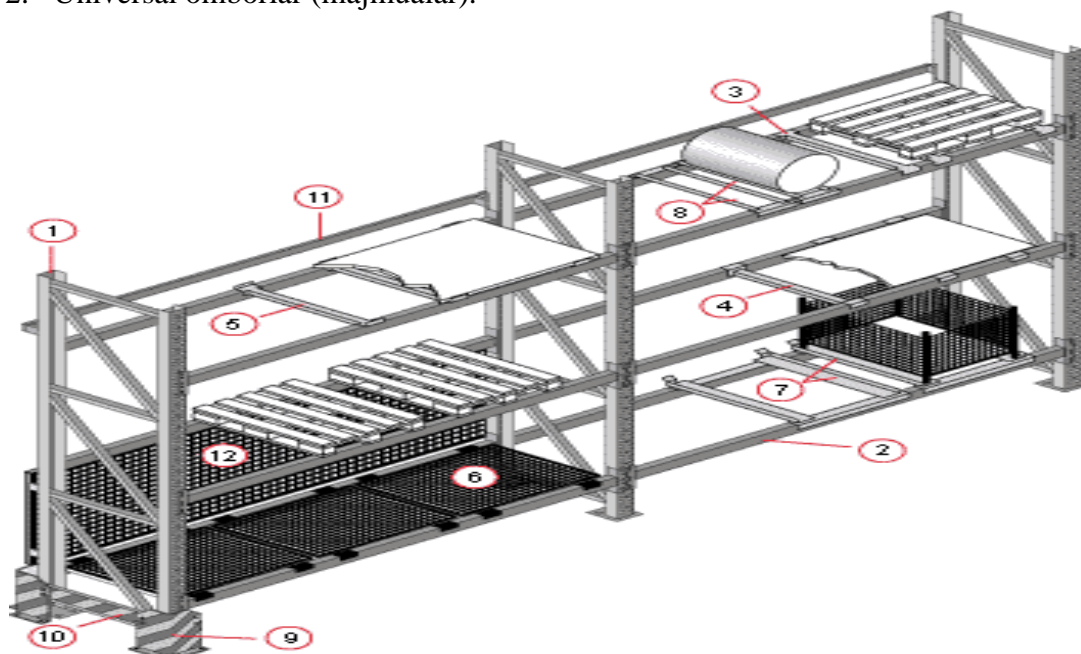
Makrologistik omborlar xo'jalik tizimida alohida o'rin davlat darajasidagi moddiy zahiralarni saqlashga xizmat qiladi.

Katta guruhdagi omborlar va qayta ishlash tizimlari transport tashkilotlariga tegishlidir. Ularga quyidagilar kiradi:

- tovar stantsiyalarining yuk hovlilari;
- rel's oldi maydonlar;
- umum foydalanuvchi maydonlar;
- yuk terminallari va dengiz, daryo portlari maydonlari.

Omborlarni tasniflashda eng asosiy ko'rsatkichlardan biri tovarlarni ixtisoslashuvi bo'lib hisoblanadi, unga ko'ra omborlar quyidagicha tasniflanadi:

1. Ixtisoslashtirilgan omborlar (majmualar).
2. Universal omborlar (majmualar).

3.1- rasm. Universal stellaj tizimi.

Omborlarni ixtisoslashuviga ishlab chiqarish hajmlari va iste'mol qilinishi hamda materiallarning fizik-kimyoviy xususiyatlari ta'sir ko'rsatadi. Moddiy resurslar turlariga ko'ra omborlar quyidagi turlarga bo'linadi:

- qattiq va suyuq yoqilg'i;
- yonuvchi-moylash materiallari;
- qurilish materiallari;
- yog'och materiallar;
- metall mahsulotlari va h.k.

Universal omborlarda turli-tuman hajmdagi materiallar saqlanadi, ba'zan ularning turi mingtaga yetadi.

Taralardan foydalanish darajasiga qarab omborlar quyidagi turlarga bo'linadi:

- tara-qadoqlash materiallari;
- yashiklarda;
- butilkalarda;
- qoplarda;
- bankalarda;
- tochkalarda;
- konteynerlarda va h.k.

Qadoqlash materiallari, jumladan:

- qoplik;
- bo'lakli;
- sochiluvchan;
- suyuq;
- gazsimon materiallar va h.k.

Texnik jihozlanishiga ko'ra omborlar quyidagi turlarga bo'linadi:

1. Yopiq.

Ularga barcha tomondan to'siqlar bilan o'ralgan va tomga ega bo'lgan bino va inshootlar kiradi. Bu toifaga yana quyidagilarni kiritish mumkin:

- bunkerlar;
- siloslar;
- yopiq rezurvuarlar va boshqalar.

Yopiq turdagi omborlarda atmosfera ta'sirida sifati buziladigan materiallarni saqlash uchun qo'llaniladi.

2. Yarim yopiq.

Bu naves bilan yoyilgan va ikki yoki uchta devorga ega bo'lgan inshootlar kiradi. Yarim yopiq omborlarda qurilish materiallari, pilomateriallar qora metallarning past sortli kichik prokatlari va boshqa mahsulotlar saqlanadi.

3. Ochiq. Ularga quyidagi ko'rinishdagi inshootlar kiradi:

- ektakaz;
- ochiq bunkerlar;
- transsiya;
- ombor ishlarini bajarish va materiallarni saqlash maydonlari.

Ochiq omborlar katta o'lchamli yuklarni saqlash uchun ishlatiladi, masalan:

- katta sortli qora va rangli metallar prokatlar;
- yog'och materiallari;
- ruda bo'lmagan materiallar;
- qattiq yoqilg'ilar;
- temirbeton mahsulotlar va konstruktsiyalari;
- konteynerdagi mahsulotlar va h.k.

Texnik jihozlash va qayta ishlash texnologiyalariga ko'ra omborlar quyidagi turlarga bo'linadi:

- mexanizatsiyalashtirilmagan;
- mexanizatsiyalashtirilgan;

- mexanizatsiyalashtirilgan majmua;
- avtomatlashtirilgan;
- avtomat tarzida ishlaydigan.

Qavatlar va konstruktiv xususiyatlariga ko'ra yopiq omborlar 4 ta guruhga bo'linadi:

- bir qavatli;
- ko'p qavatli;
- pavilon turidagi bir qavatli;
- baland qavatli.

Omborlar bundan tashqari hajmiga qarab ta'mirlanadi. Bunga ko'ra omborlar quyidagi turlarga bo'linadi:

- kam hajmli;
- o'rtacha hajmli;
- katta hajmli.

Bundan tashqari materiallarni saqlash va qata ishlash tizimi ko'rsatkichlarga hamda unga mos omborlar quyidagicha tasniflanadi:

- moddiy resurslarni yuqori tezlikda aylanmasiga ega bo'lgan omborlar (masalan, tsement elevatorlari);
- moddiy resurslarni o'rtacha tezlikda aylanmasiga ega bo'lgan omborlar (masalan, savdo vositachilik faoliyati bilan shug'ullanuvchi omborlar);
- uzoq vaqt saqlash omborlari (tizimlari, mavsumiy omborlar).

Qurilishda ishlatiladigan konstruktiv materiallardan tayyorlanadigan turiga qarab omborlar quyidagi turlarga bo'linadi:

- temirbeton konstruktsiyali;
- g'ishtli;
- metalli;
- yog'ochdan qurilgan;
- suv o'tkazmaydigan materiallardan qurilgan.

So'nggi omborlar hajmi va konfiguratsiyasi haqoning yuqori darajali bosimi hisobiga amalga oshiriladi yoki ular yengil konfiguratsiyalarga tirkaladi.

Omborlar yong'inga qarshi holati bo'yicha quyidagi turlarga bo'linadi:

- yonmaydigan;
- qiyin yonadigan;
- yonadigan.

Bunda faqat ombor inshootini o'zini yonishi nazarda tutilmasdan, unda saqlanadigan moddiy resurslarning yonish darajasi hisobna olishini shart.

Barcha omborlarda, ularning xarakteristikalaridan qat'iy nazar uch turdagi moddiy resurslarni kuzatish mumkin: kirish, chiqish va ichki.

Kirish oqimlari turlicha moddiy resurslar yoki mehnat vositalarini omborlarga qabul qilinishi hisoblanadi. Bu holat bir qator o'ziga zos logistik operatsiyalarni o'z ichiga oladi: transport vositalariga ortish, yuklarni turlari va sifati bo'yicha qabul qilib olish va h.k.

Chiqish oqimlari omborlardan (tizimdan) moddiy oqimlarni shakllantirishi va belgilangan manzilga yetkazib berishni o'z ichiga oladi. SHuningdek u o'ziga taalluqli logistik operatsiyalarni bajarilishini ham ko'rsatali. Masalan, butlash, transport vositalariga ortish, muhrlash, markalash va h.k.

Ichki oqim, yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, 2 ta shaklda namoyon bo'ladi. Dinamik oqim shaklida - u ombor ichila yoki qayta ishlash tizimida yuklarning o'zini bir joydan boshqa joyga ko'chirishini tadqiq etadi.

Statik oqim shaklida, moddiy resurslarni ting holda (ko'rinishida) omborlashtirishni o'z ichiga oladi.

Ta'kidlash o'rinliki, moddiy oqimlar omborlar ichida joylashishi jarayonida o'z shaklini ko'p marotaba o'zgartirishi mumkin.

Moddiy oqimlarni omborlarga kirib kelishi ularni vaqtinchalik saqlash zaruriyatini keltirib chiqaradi, bu jarayoni moddiy resurslar harakatining u yoki bu bosqichida bo'lishi mumkin. Ushbu funktsiyani amalga oshirish uchun eng kamida quyidagilar mavjud bo'lishi lozim:

- resruslarni saqlash uchun kerakli sharoitning mavjud bo'lishi;
- bu resruslarni joylashtirish bo'yicha kerakli algoritm ishlab chiqish va ularni saqlash joylaridan olish;
- mavjud zahiralarning dinamikasi yuzasidan samarali hisob-kitob va nazorat tashkil etish.

Omborlarlagi moddiy resurslar ular saqlanish yoki saqlanmasligidan qat'iy nazar o'z o'lchamlari bo'yicha taqsimlanadi. Bu esa, ularni hajmi va tarkibi bo'yichagina emas, balki bir qator o'zgaruvchilar bilan ham individual bo'lgan kompleks logistik operatsiyalarni bajarish taqazo etiladi. Bundan kelib chiqib, omborlarni funktsional faoliyatini statistik staxastik xarakterlash mumkin. Bu xususiyat taqdim etiluvchilarning notekisligi va dinamikligi, kiruvchi oqimlarni va buyurtmalarni o'ziga xos xususiyatlarning chiquvchi oqimlarining bashorat qiluvchi o'ziga xos xususiyatlarini belgilab beradi.

Ayni paytda boshqarishni to'g'ri tashkil qilganda omborlarning ishiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillar neytrallashtirilgan yoki hech bo'lmaganda kamaytiriladi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida umum foydalanuvdagi omborlar, ya'ni ombor-otellar keng miqyosda tarqalib bormoqda. bu omborlarni yana bir tamostil bo'yicha taqsimlaydi – ularga egalik qilish bo'yicha. Ular:

- individual foydalanuvdagi omborlar;
- umum foydalanuvdagi omborlarga bo'linadi.

Umum foydalanuvdagi omborlar, ayni paytda ishlatiladigan yoki maxsus foydalaniladigan, to'liq yoki qisman lizing asosida ijaraga beriladigan, turli xo'jalik yurituvchi sub'ektlar uchun shartnoma asosida transport – ombor vazifalarini bajaradigan omborlar bo'lib hisoblanadi. Tashkilotlar umum foydalanuvdagi omborlardan quyidagi sabablarga ko'ra foydalaniladi:

- o'zlarining omborlarining yetishmasligi;
- yanada yuqori darajadagi xizmat ko'rsatish;
- transport va saqlash ushlanib qolishlarini kamaytirish;
- kapital sarf-harajatlarni kamaytirish, aks holda bu mablag'lar o'z ombor xo'jaliklari faoliyatini rivojlantirish uchun yo'naltiriladi;
- mavsumiy zahiralarni saqlash zaruriyati;

mahsulot zahiralarni ularni saqlashning maxsus sharoitlarini hisobga olgan holda saqlashga talab.

Zaxiralarni omborga joylashtirish va shu tizimning ta'rifi

Ishlab chiqarish jarayoni xomashyo va materiallarni bir korxonadan boshqasiga siljitish, tayyor mahsulotni ishlab chiqarish doirasidan iste'mol doirasiga yetkazilishi bilan bog'liq. Bu siljishlar ayrim joylarda moddiy zaxiralarning yig'ilishiga olib keladi, bu zaxiralarni saqlash uchun esa moslashtirilgan omborxonalar kerak. Chunki, ishlab chiqarish jarayoni uzluksiz bo'lishi uchun u yerda iste'mol qilinadigan xomashyolarning zaxiralari bir kunda yoki bir haftada kerak bo'ladigan xomashyo miqdoridan ko'p bo'lishi zarur. Xomashyo, material, mahsulotlarni saqlash uchun maxsus qurilmalar, har xil tara, mexanizatsiya vositalari va boshqalar kerak. Moddiy boylik manbalarini ishlab chiqaruvchilardan iste'molchilarga siljishi 2 usulda tashkil qilinishi mumkin:

1. Tranzit usuli.
2. Omborlardan foydalaniladigan usul.

Ishlab chiqarish jarayoni uzluksizligini tranzit usuli bilan ta'minlashda moddiy boylik manbaning zaxiralari korxonada va tashkilotlarning omborlarida tashkil qilinadi. Ishlab chiqarish jarayoni uzluksizligining omborlardan foydalanadigan usuli bilan ta'minlashda boylik manbalarining harakati boshqacha tashkil qilinadi. Bu usul orqali materiallar korxonada va tashkilotlar omborlariga yetib borishdan avval, ta'minlash - o'tkazish tashkilotlarining ombor va bazalariga saralash uchun olib boriladi, keyin shu ombor va bazalardan iste'molchilarga yetkaziladi.

Omborlarni 2 turga ajratish mumkin:

1. Ishlab chiqarish korxonada va tashkilotlarining omborlari.
2. Tijorat vositachi tashkilotlarning ombor va bazalari.

Moddiy boylik manbalarni tranzit usuli bilan yetkazish eng tejamli usul hisoblanadi, chunki u qo'shimcha xarajatlarning kamayishiga olib keladi, omborlarda moddiy boylik manbalari zaxiralarining ko'payishiga imkon yaratadi. Lekin bu usuldan foydalanishning o'z shartlari bor. Ta'minlovchi korxonaga 1 ta iste'molchi - korxonaga aniq vaqt davomida katta miqdorda, ya'ni temir yo'l vagonlarini to'ldiradigan miqdorda, moddiy boylik manbalaridan foydalansa, tranzit usulidan foydalanish mumkin. SHunday qilib, ta'minlashning tranzit usuli bilan tashkil qilinish imkoniyati moddiy boylik manbalarini iste'mol qilish miqdoriga va belgilangan tranzit me'yorlariga bog'liq.

Tranzit me'yorlari deganda, bir buyurtma asosida ta'minlovchi korxonaga orqali iste'molchi korxonaga yuboriladigan moddiy boylik manbalarining eng kam yo'l qo'yilgan miqdori tushuniladi.

Iste'molchi korxonaga ta'minlovchi korxonaga yaqin joylashgan (120-150km masofada) va materiallarni avtotransport bilan yetkazib berish imkoniyati bo'lsa, ta'minlashning tranzit usulidan foydalanish mumkin.

Omborlar orqali ta'minlash usuli turli xil moddiy boylik manbalarini kam miqdorda iste'mol qiladigan korxonalarda qo'llaniladi. Bunday iste'mol qilinadigan boylik manbalari miqdori tranzit me'yorlar va buyurtma me'yorlariga yetmaydi. Bunday ta'minlash usuli iste'molchi korxonalariga kerakli miqdorda moddiy boylik manbalari va materiallarni buyurtma qilishi mumkin.

Tijorat vositachi hissadorlik jamiyati korxonalarini bazalariga materiallar tez - tez yetkazilishi natijasida, tranzit usuliga ko'ra, iste'molchi korxonada moddiy boylik manbalari zaxiralarini sezilarli darajada kamaytirishga imkon yaratadi. Ombor orqali ta'minlashning kengayishiga hissador jamiyati bazalarida materiallar zaxiralarining ko'payishiga olib keladi. Lekin butun xalq xo'jaligi darajasida zaxiralarni umumiy mutlaq miqdori ko'paymaydi, aksincha, kamayishi mumkin. Ombor orqali ta'minlashning yana ijobiy tomoni shundaki, ta'minlash - o'tkazish bazadagi zaxiralardan samarali foydalanish mumkin, yana qisqa vaqt davomida birdaniga keng doira iste'molchilar ehtiyojini qondirish mumkin, iste'molchilarni har tomonlama ravishda ta'minlash imkoniyatini yaratadi.

Ta'minlash usulini belgilashdan oldin zarur bo'lgan texnik va iqtisodiy ko'rsatkichlarni hisoblab chiqish, ta'minlash 2 usulining ijobiy va salbiy tomonlarini e'tiborga olish kerak.

Hammaga ma'lumki, ishlab chiqarish korxonalarining samarali iqtisodiy faoliyati zarur xomashyo materiallar, yoqilg'i, xilma - xil uskunalar bilan ta'minlashga bog'liq. Bu ishlar moddiy texnika ta'minoti tizimi orqali tashkil qilinadi. Mana shu tizimning texnik va ishlab chiqarishga oid bazasi ombor xo'jaligidir. Ishlab chiqarish korxonasining omborlari, yordamchi tseklari va transportlari korxonaning ishlab chiqarish tuzilmasining eng muhim halqalaridan hisoblanadi. Omborning ishlash sifati sezilarli darajada ishlab chiqarish jarayoniga ta'sir qiladi.

Korxonaga omborlarining asosiy vazifalari:

1. Kerakli yoqilg'i, xomashyo, material, mahsulot va boshqa boylik manbalari zaxiralarini to'plash va iste'molchilarni usluksiz ta'minlash.

2. Moddiy boylik manbalarini saqlash.

3. Yuk ortish-tushirish ishlari, omborning ichki ishlarini eng oz mehnat va pul xarajatlari bilan oqilona tashkil qilish.

4. Ombor maydonlaridan oqilona foydalanish va ombor xo'jaligining asbob - uskunalaridan samarali foydalanish.

5. Moddiy boylik manbalarini ishlab chiqarishda iste'mol qilishga tayyorlash.

6. Markazlashtirilgan usulda material va mahsulotlarni kerakli joylarga (iste'molchilarga) yetkazib berish.

7. Materiallardan tejamli foydalanishni nazorat qilish, ishlab chiqilgan chiqimlardan va taralardan oqilona foydalanishni tashkil qilish.

8. Ishlab chiqarish jarayonida ishlatilmasdan qolgan, ortiqcha moddiy boylik manbalar zaxiralarini o'z vaqtida aniqlash va ulardan foydalanishni tashkil qilish.

Ombor deganda, har xil moddiy resurslarni qabul qilish va saqlashga mo'ljallangan, ularni ishlab chiqarish jarayoniga tayyorlaydigan va iste'molchilarni usluksiz ta'minlab turadigan qurilmalar tushuniladi. Boylik manbalarini saqlovchi omborlar bir - biridan farqlanadi. Ishlab chiqarish korxonalarini omborlari ushbu xossalarga bo'yicha tavsiflanadi:

-faoliyat xarakteri yoki vazifalari bo'yicha;

- saqlanadigan resurslar bo'yicha;
- binoning turi bo'yicha;
- joylashgan joyi va faoliyat doirasi bo'yicha;
- o'tga chidamlilik darajasi bo'yicha.

Masalan, faoliyat xarakteri bo'yicha omborlar:

1. Ta'minlash yoki moddiy omborlarga.
2. Ishlab chiqarishning ichidagi omborlarga bo'linadi.

Saralanadigan boylik manbalari turlari bo'yicha omborlar ixtisoslashtirilgan yoki universal bo'lishi mumkin. Binoning turi bo'yicha omborlar yopiq, yarim yopiq yoki ochiq bo'lishi mumkin. Joylashish va faoliyat ko'lamini bo'yicha omborlar markaziy, uchastkalarini va tsexlarini bo'ladi. O'tga chidamlilik darajasi bo'yicha ombor yonmaydigan, yonish qiyin bo'lgan va yonadigan bo'ladi.

Ishlab chiqarish korxonalarida ombor xo'jaligi tashkil qilishning eng muhim masalalaridan biri - omborlarni to'g'ri joylashtirish. Har bir korxonada omborlar va iste'molchi tsexlar bir-biri bilan texnologik aloqa orqali bog'lanadi. Har bir ombor o'zining iste'molchi tsexiga yaqin joylashadi. Korxonada hududida omborlarni mintaqaviy joylashtirish uchun quyidagi tamoyillarga rioya qilish kerak:

- yuklar oqimi to'g'ri chizig'i harakatda bo'lishi kerak;
- yuklarni transportirovka qilish qulay bo'lishi kerak va shoxobchalar bilan qulay aloqa bo'lishi

kerak;

- saqlanayotgan moddiy resurslarni imkon boricha asosiy tsexlarga yaqinlashtirish;
- omborlarni boshqa qurilmalar oldida joylashtirilayotganda yong'indan xavfsizlik qoidalarini

hisobga olish kerak.

Korxonalar hududida omborlar joylashtirilayotganda quyidagi qoidalarga rioya qilish kerak: tayyorlangan mahsulot omborlarining oxirgi operatsiyalar va tekshirish ishlari olib boriladigan binolar yoki tsexlarga yaqin joyda joylashishi; ishlab chiqarish omborining iste'molchi tsexlar binosida yoki ularning yaqinida bo'lishi; umumiy foydalanishga mo'ljallangan omborlarni korxonada hududining chetrog'ida joylashtirish; yonishi mumkin bo'lgan boylik manbalari va yoqilg'ilar alohida ajratilgan zonada joylashishi kerak.

Ko'pincha moddiy boylik manbalari korxonalarining omborlariga temir yo'l orqali yetkaziladi, omborlardan tsexlarga esa rel'ssiz transport orqali yetkaziladi. SHuning uchun, omborlarning oldiga temir yo'l va avtomobillar uchun yo'l yetib borishi kerak.

Omborlar orqali ta'minlash usulining asosiy vazifasi - moddiy resurslarni tranzit me'yorlaridan kamroq iste'mol qiluvchi iste'molchi korxonalariga xizmat ko'rsatish. Ayrim vaqt davomida iste'mol qiladigan moddiy resurslarning miqdori tranzit me'yorlariga yetmagan korxonalarining ko'pchiligi shu ta'minlash usulidan foydalanadilar. SHunday qilib, ta'minlash o'tkazish tashkilotlari har bir iqtisodiy mintaqadagi korxonalarining tranzit me'yorlaridan kam bo'lgan miqdorda ishlab chiqarish vositalari bilan ta'minlaydigan ishlab chiqarishga oid texnik bazalardir. Bu bazalarda asosan har xil material va mahsulotlar va mahsulot zahiralari saqlanadi, ayrim iste'molchilar uchun arralash ishlari olib boriladi. Ta'minlash o'tkazish tashkilotlarida tashkil qilinadigan jarayonlar ishlab chiqarish korxonalarining omborlaridagi jarayonlar bilan bir xil, shuning uchun ularning vazifalari ham asosan bir xil (keltirilgan material va mahsulotlarni qabul qilish, saqlash, saralash, iste'molchilarga yetkazishga tayyorlash va h.k.).

Saqlanayotgan material va mahsulotlarning xususiyatlariga ko'ra, turli xil omborxonalar ko'riladi. Omborlar konstruktsiyasi, olovga chidamlilik darajasi bo'yicha ishlab chiqarish korxonalarini omborlari kabi turkumlanadi. 1 - yopiq, yarim yopiq, ochiq va maxsus, 2 - yonmaydigan, yonishi qiyin va yonadigan omborlar.

Faoliyat xarakteri va harakat doirasi bo'yicha ta'minlash - o'tkazish omborlari ishlab chiqarish korxonalarining omborlaridan farqlanadi. Faoliyat xarakteri bo'yicha ta'minot bazalari universal va ixtisoslashtirilgan bo'ladi. Harakat doirasi bo'yicha markaziy va tumanlar miqyosidagi omborlar bo'ladi. Universal omborlarda ko'p nomenklaturali material va mahsulotlar saqlanadi va aniq iqtisodiy mintaqalarning iste'molchilariga yetkazib beriladi. Odatda universal bazalar iste'molchilarga yaqin joylarda tashkil qilinadi. Bunday bazalarning tashkil qilinishi bir joyda keng nomenklaturali material va mahsulot zaxiralarini to'plashga imkon yaratadi, moddiy resurslarni iste'molchilarga yaqinlashtiradi, ular uchun transport harakatlarini kamaytiradi. Ixtisoslashtirilgan viloyatlararo bazalar faqat belgilangan

material turlari zaxiralarini saqlashga mo'ljallangan. Bu bazalarda saqlanadigan resurslar quyidagilar bo'ladi: metall, elektr asbob - uskunolari, kimyoviy materiallar va h.k.

Ixtisoslashtirilgan bazalarning ustunliklari, u yerda saqlanadigan moddiy resurslarning turiga qarab, eng qulay sharoitlar tashkil qilish mumkin. Iste'molchilarga markazlashtirilgan ravishda xizmat ko'rsatish mumkin, lekin yetkazib beriladigan resurslar narxi tuman miqyosidagi omborlarnikida qimmatroq bo'ladi. Ixtisoslashtirilgan bazalarda qo'shimcha xizmat ko'rsatish ishlarini tashkil qilish osonroq. Masalan, o'rmon resurslarini saqlovchi omborlarda materiallarni ishlab chiqarishdan iste'mol qilishgacha tayyorlash ishlarini tashkil qilish mumkin: yog'ochlarni kerakli o'lchamda arralash, ularni quritish va h.k. Qurilish materiallari saqlanadigan omborlarda har xil qorishmalardan beton tayyorlash mumkin. Bu qo'shimcha xizmatlar mahsulot narxining ortishiga olib keladi, lekin ularni ishlab chiqarish jarayoniga tayyorlaydi, iste'molchilarning mehnat resurslari vaqtini tejaydi.

Iste'molchilarni moddiy resurslar bilan ta'minlashni tashkil qilishga bazalar joylashuvi katta ta'sir ko'rsatadi. Bazalarning to'g'ri joylashuvi avvalo resurslarni iste'molchilarga yetkazib berish xarajatlarini kamaytiradi, materiallarga qo'yiladigan ustamalarni pasaytiradi, iste'molchi korxonalarda zaxiralar miqdorini kamaytiradi va h.k.

Omborlarni joylashtirishga ko'p omillar ta'sir qiladi. Masalan, yirik kapital xarajatlari talab qiladigan bazalarni ko'p miqdorda qurish qiyin, shuning uchun bunday bazalarni kamroq, bir - biridan uzoqroq joylashgan holda qurish kerak. Lekin bunda materiallarni saqlash va iste'molchilarga eltish xarajatlari keskin ortib ketadi.

Bazalarni tayyorlashga kuchli ta'sir qiladigan omil transport ishlarining hajmidir. Ta'minotchilardan bazalarga, bazalardan iste'molchilarga mahsulotni eltib berish transport ishlarining umumiy hajmi eng kam miqdorda bo'lishi kerak.

Iste'molchilarning joylashuviga qarab, bazalarning taxminiy joylashish joylari belgilanib, har bir variant uchun yuk tashish hajmi tonna/km larda hisoblanadi. Masalan, umumiy yuk tashish hajmi - R_{um} , ta'minotchilardan bazalarga yuk tashish hajmi - $R_{ta'm}$ va bazalardan iste'molchilarga yuk tashish hajmi - R_{ist} . Umumiy yuk tashish hajmi quyidagicha aniqlanadi:

$$R_{um} = R_{ta'm} + R_{ist} \text{ (tonna/km da)}$$

Umumiy yuk tashish hajmi kam chiqqan variant tanlanib, shu yerda bazalarni to'g'ri joylashtirish mumkin. Bu usul yordamida faqat transport xarajatlari nuqtai nazaridan qulay joy tanlash mumkin. SHuning uchun har bir muhim omilni alohida o'rganib chiqib (masalan, kapital xarajatlari, ekspluatatsiya xarajatlarini va h.k.), keyin bir joyni tanlab, u yerda bazalarni joylashtirish mumkin.

Transport omborxonasi moddiy oqimlarini tashkil qilish

Transport omborxonasi moddiy oqimlarini tashkil qilish majmualari kompleks-mexanizatsiyalashtirilgan va avtomatlash-tirilgan turlarga bo'linadi. Kompleks mexanizatsiyalashtirilgan majmua tarkibiga qabul qilish - foydalanish tizimchasi, mexanizatsiyalashtirilgan tartibda yukni qayta ishlash uchun mashina va uskunalar majmui bilan jovon moduli, yukni uzatish uchun omborxonasi terminali kiradi.

Avtomatlashtirilgan transport omborxonasi moddiy oqimlarini tashkil qilish majmuasiga quyidagilar kiradi:

- Ko'tarish - transport vositalari majmuasi va avtomatlashtirilgan boshqaruvning joylashtirilgan tizimi bilan avtomatlashtirilgan jovon moduli;
- avtomatlashtirilgan tarzda faoliyat ko'rsatuvchi ko'tarish transport uskunolari majmuasi bilan avtomatlashtirilgan jovon moduli.

Avtomatik omborxonasi agregat - transport majmualariga quyidagilar kiradi:

- Ortish - tushirish va transport vositalari bilan avtomatik boshqariluvchi omborxonasi majmualari;
- avtomatik boshqariluvchi omborxonasi majmualari, ombor - avtomatlar.

Eng ko'p foydalanuvchi omborxonasi uskunalariga kiruvchi asosiy jovonlar:

- bir joyda turuvchi;
- aylanuvchi;
- elevatorli;
- konteynerli;
- harakatlanuvchi;

- gravitatsion.

Omborxonalar uskunalariga kiruvchi, sochiluvchi, suyuq va boshqa yuklarni saqlash vositalari quyidagilarga bo'linadi:

- yassi va qutichalardan iborat bo'lgan bunkerlar;
- yer usti idishlari;
- yer osti idishlari.

Omborlarning o'lchovi va dozalarga ajratuvchi uskunalar logistik tizimda texnik ta'minotning alohida guruhini tashkil qiladi. Hozirgi vaqtda tarozilar quyidagi guruhlariga bo'linadi:

- platformalar uchun;
- avtomobillar uchun;
- vagonlar uchun;
- yuk kranlari uchun;
- konveyerlar uchun.

Barcha ko'tarish - transport vositalari vazifalarini bajarishiga muvofiq besh guruhga bo'linishi mumkin:

- yuk kranlari;
- ko'targichlar;
- transport vositalari;
- yukni ushlab turuvchi moslamalar;
- transmanipulyatorlar.

Yuk kranlariga ko'priqli, echkisimon, o'zi yurar, port, minorali va konusli kranlar kiradi.

Ko'priqli kranlar bir balkali tirab turiladigan, bir balkali osma, ikki balkali umumiy, ikki balkali maxsus bo'lishi mumkin; echkisimon kranlar esa kanalli va kanalsiz bo'lishi mumkin. Ko'priqli va echkisimon kranlar yengil, o'rtacha, og'ir rejimli, bir ilgakli va ikki ilgaklilarga bo'linadi.

O'ziyurar kranlar avtomobil bilan yemir yo'l va siqilgan havo bilan yuradiganlarga bo'linadi.

Konusli kranlar aylanuvchi va harakat qiluvchi bo'lishi mumkin. Transmanipulyatorlar pol ustidagi, tayanchli va osma transport va osma mexanizmlarga bo'linadi. Bundan tashqari pol ustidagi transmanipulyatorlar guruhiga quyidagilar kiradi:

- portlashdan himoyalangan elektr ortgichlar;
- oddiy qilib bajarilgan elektr ortgichlar;
- elektr shtabellar.

Transport vositalari o'z ichiga transport - taqsimot vosita pol ustidagi vositalarni oladi. Transport - taqsimot vositalariga konteynerlar va taqsimot vositalari kiradi. Konstruktiv belgilarga muvofiq konveyerlar quyidagilarga ajraladilar: burama, lentasimon, gordinsimon, echkisimon, osma, mahkamlangan, g'ildirakchali, plastik.

Yukni ushlab turuvchi moslamalar ko'tarish - transport vositalarining alohida turi sifatida ularning vazifasi va turiga muvofiq quyidagilarni o'z ichiga oladi: donali yuklarni ko'tarish uchun; sochiladigan yuklar uchun; uzun metall prokati uchun; konteynerlar uchun; qurilish va yog'och yuklari uchun; ko'p navli mahsulotlar uchun. Mavjud turkumlashga muvofiq logistik tizim texnik ta'minlanilishi vositalarning ko'p sonli guruhlari yordamchi, ko'pincha omborxonalar va ko'tarish -transport uskunalarini yuqori darajada faoliyat ko'rsatadigan uskunalaridan tashkil topadi.

Turli xil korxonalarini moddiy boylik manbalari bilan ta'minlash strategiyasi

Turli xil korxonalarini moddiy boylik manbalari bilan ta'minlash strategiyasi moddiy boylik manbalarini taqsimlash, ushbu jarayonni texnik, texnologik, tashkiliy ta'minlash va mahsulotlar muammolari jarayonini tashkil qiluvchi elementlar uchun yo'nalishga aniq taqsimlangan.

1. Bozor tadqiqoti, iste'molchilar zaxiralarini aniqlash, raqiblar takliflari va iste'molchilar talablarini o'rganish va bozor iqtisodiyotini boshqarishning boshqa uslublaridan foydalanish asosida sotish bozori, ularni qo'lga kiritish, kengaytirish, saqlab qolish asosida amalga oshiriladigan raqobat kursi.

2. Mahsulotlarni sotish bozorlarini aniqlash va moddiy boylik manbalari muomalasi jarayonining barcha bosqichlarida ularning barcha jismoniy harakatlari bo'yicha hamma operatsiyalar aniq va

mukammal o'ylab chiqilgan, rejalashtirilgan va tashkil etilgan ishlab chiqarish jarayonlarini amalga oshirishga mo'ljallangan iste'molchilar buyurtmalari bo'yicha tashkil qilingan.

3. Mahsulotlar muammosi va ishlab chiqarishning barcha bosqichlarida tovar harakatini tartibga solish.

Turli xil korxonalarini moddiy boylik manbalari bilan ta'minlash strategiyasi moddiy - texnika ta'minotini tashkil qilish jarayonida logistika ta'minotlarini tanlash, xomashyo va materiallarni yetkazib berish masalalarini ko'rib chiqadi.

Moddiy boylik manbalarini yetkazib berish uch asosiy variantda bo'lishi mumkin:

- shaxsiy ishlab chiqarish hisobiga;
- mavjud ta'minotchilar hisobiga;
- yangi ta'minotchilarni jalb qilish hisobiga.

Bozor iqtisodiyoti rivojlanishi sharoitida rivojlanish va asosan kichiklari hisobiga yangi ta'minotlarni jalb qilish an'anasi kuzatiladi, bu materiallarning katta bo'lmagan bir to'pini olish imkonini beradi. Ishlab chiqarishning moslashuvchanligini ta'minlaydi va kerak bo'lganda bozor talablariga muvofiq yangi mahsulotlar ishlab chiqarishga o'tishni tezlatishga imkon beradi. SHuning bilan bu bosqichda logistikaning maqsadi asosiy ishlab chiqarishni belgilangan vaqt tartibida, eng kam xarajatlar bilan kerakli moddiy boylik manbalari bilan ta'minlashni rejalashtirish, tartibga solish va nazorat qilishdan iborat.

Ayniqsa, zahiralarni boshqarishda logistikaning ahamiyati katta. Zaxiralar transport, ishlab chiqarish va sotish o'rtasidagi bufer vazifasini bajaradi. Hozirgi sharoitda zaxiralar miqdori tez o'zgarayotgan talab va korxonalar ishining bir maromdaligini ta'minlash uchun muvofiq bo'lishi kerak.

Logistika tizimlarida zaxiralarni saqlash bilan bog'liq muomala vaqti va xarajatlarini qisqartirishga alohida e'tibor beriladi, bular logistik xarajatlarning asosiy qismini tashkil qiladi. SHu sababli omborxonalar xo'jaligini tashkil qilish, ortish - tushirish vositalarini qoplarga joylashtirish vositalarini qo'llash va saqlash logistika tizimining muhim sohasi hisoblanadi. Xorijda Kanban, OPT, MRP, MRP-2 nomini olgan, logistikaga asoslangan «aniq muddatda» yetkazib berish tizimi ta'minotini tashkil qilishning keng yoyilgan tizimidir. Kanban tizimi Yaponiya korxonalarida keng qo'llaniladi.

Kanban tizimidan foydalanuvchi yapon firmalari moddiy boylik manbalarini faqat ishonchli ta'minotchilardan xarid qilishga harakat qiladilar va ularni o'z talablariga qaram qilib qo'yadilar.

AQSHda rivojlangan OPT (ishlab chiqarish texnologiyasini muvofiqlashtirish) tizimi foydalaniladi. Tizimning asosiy tamoyili ishlab chiqarishda «tor» joylar yoki kamyob resurslarni aniqlash. Misol uchun xomashyo va materiallar, mashinalar, uskunalar, texnologik jarayonlar va xodimlarning ayrim turlari kamyob boylik manbalaridan bo'lishi mumkin. Ishlab chiqarish tizimining rivojlanish sur'ati kamyob resurslardan samarali foydalanishga bog'liq. OPT tizimida ishlab chiqarishning bir kunga, haftaga va hokazo jadvalini shakllantirish amalga oshiriladi, iste'molchilar tomonidan buyurilgan mahsulotlarni ortib jo'natishning nazorati muqobil resurslarni qidirib topish, kerakli materiallar yo'q bo'lganda ularni to'liq holda almashtirish bo'yicha tavsiyalar berish masalalari hal qilinadi.

Eng ma'qul jadvalni shakllantirishda quyidagilar hisobga olinadi:

- ishlab chiqarishning boylik manbalariga bo'lgan ehtiyojini qondirish darajasi;
- boylik manbalaridan foydalanish samaradorligi;
- tugallanmagan ishlab chiqarishga jalb qilingan vositalar;
- jadvalning e'chilligi, ya'ni uskunalar avariya tufayli to'xtab qolganda va moddiy boylik manbalari to'liq yetkazib berilmaganda uni amalga oshirish imkoniyati.

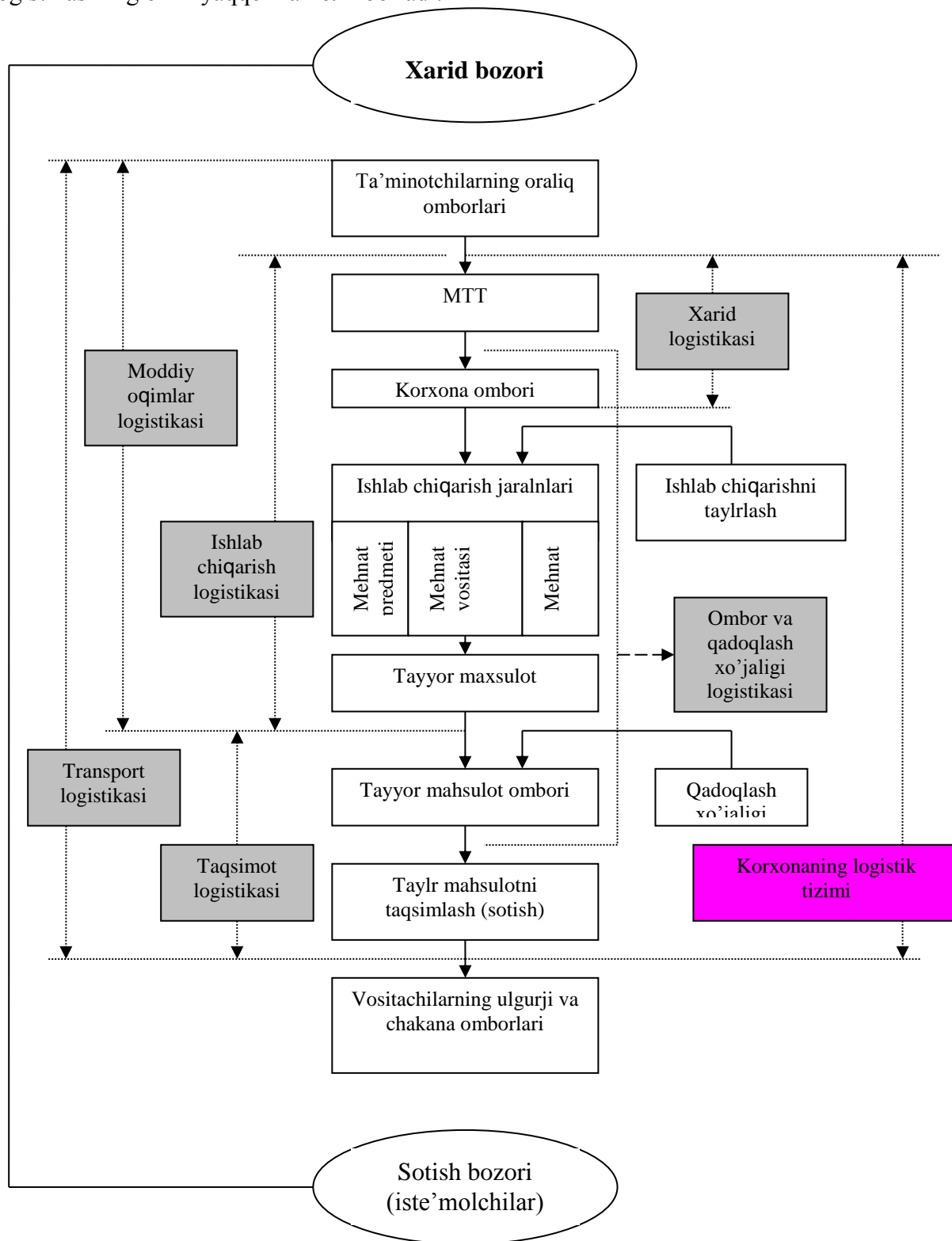
6-Mavzu. Ishlab chiqarish logistikasi.

Reja:

- 6.1. Ishlab chiqarish logistikasiga tushuncha
- 6.2. Ishlab chiqarishni logistik boshqarish
- 6.3. Ishlab chiqarish logistikasida «uzatuvchi» tizimning amal qilish sxemasi
- 6.4. Ishlab chiqarish logistikasida moddiy oqimlarni boshqarishning «tortuvchi» tizimi
- 6.5. Ishlab chiqarishda taqsimot

Ishlab chiqarish logistikaning asosiy sohalaridan biri hisoblanib, korxonada faoliyatida muhim ahamiyat kasb etadi. Moddiy resurslar omboridan tayyor mahsulotlar omborigacha yo'nalishdagi moddiy va axborot oqimlarini boshqarish ishlab chiqarish logistikasi deb ataladi.

Logistik tizimlarning funktsional farqlanishi berilgan quyidagi rasmda ishlab chiqarish logistikasining o'rni yaqqol namolon bo'ladi:

Logistikani funktsional jihatdan bo'laklarga bo'lib o'rganish muhim ahamiyatga ega, chunki korxonada logistika xizmatini shakllantirishda funktsional taqsimot qo'l keladi. Logistikaning funktsional kichik tizimlarga bo'linishi korxonadagi ta'minot, ishlab chiqarish va sotish (taqsimot) tizimlari mavjudligi uchun ham zarurdir. Logistikani funktsional jihatdan kichik tizimlarga bo'lish «xarid (ta'minot) loistikasi», «ishlab chiqarish logistikasi», «taqsimot logistikasi», «transport

logistikasi» va «omborxon (zahiral) logistikasi» kabi tushunchalarning vujudga kelishiga sabab bo'lgan.

Logistikani turlarga bo'lishning boshqa me'zonlari ham mavjud. Masalan, resurs logistikasining moddiy (transport-ombor), axborot, moliyaviy va kadrlar logistikasi kabi turlari bor. Logistikani tadbirkorlik sohasiga tadbiq etish asosida biznes-logistika haqida gapirish mumkin, bunda uning tarkibiy qismlari sifatida ishlab chiqarish logistikasi, tijorat (savdo) logistikasi va moliya logistikasini ajratishadi.

Ammo biz ushbu fan doirasida logistikaning funktsional vazifalaridan kelib chiqib ajratiluvchi ko'rinishlarini o'rganmoqdamiz, bular:

- xarid logistikasi (ishlab chiqarishni materiallar bilan ta'minlash);
- ishlab chiqarish logistikasi;
- taqsimot logistikasi;
- transport logistikasi (mohiyatiga ko'ra yuqorida sanab o'tilgan har bir logistikaning tarkibiy qismi hisoblanadi);
- omborxon (zahira) logistikasi.

Logistikaning sanab o'tilgan turlarida ajralmas qism sifatida logistik axborot oqimlar mavjud bo'ladi.

Umuman olganda «ishlab chiqarish» so'z birikmasi bir necha mazmunda ishlatiladi, masalan: 1) moddiy ne'matlarni yaratish ijtimoiy jaralmi; 2) mustaqil tashkilot; 3) yirik tashkilot lki aktsiyadorlik jamiyati tarkibidagi ishlab chiqarish birligi; 4) korxonadagi asosiy, lrdamchi va xizmat ko'rsatuvchi jaralmlarni o'z ichiga oluvchi ishlab chiqarish jaralmi.

Korxonalarda moddiy oqimlarning harakati davrida turli logistik operatsiyalar lrdamida mehnat predmetlari bo'lgan xom-ashl, materiallar, yarim fabrikatlarni taylr mahsulotga aylantirish jaralmi amalga oshiriladi.

Korxonaning ishlab chiqarish-xo'jalik faoliyati asosini ishlab chiqarish jaralmi tashkil etadi. Ishlab chiqarish jaralmi tashkil etish odamlar, ish qurollari va mehnat predmetini moddiy ne'mat yaratish uchun yagona jaralmda birlashtirish, hamda asosiy, lrdamchi va xizmat ko'rsatuvchi jaralmlarni mutanosib holda samarali kelishtirishni nazarda tutadi.

Maqsadli mohiyatiga ko'ra ishlab chiqarish jaralmlarini asosiy, lrdamchi va xizmat ko'rsatuvchi jaralmlarga bo'lish mumkin.

Asosiy ishlab chiqarish jaralmlari – xom-ashl va materiallarni mazkur korxon uchun asosiy hisoblangan mahsulotga aylantirish jaralmlaridir. Bunda mahsulotni tayrlash texnologiyasi muhim.

Yordamchi ishlab chiqarish jaralmlari asosiy ishlab chiqarish jaralmlarining me'lrda amalga oshishini ta'minlaydi. Bu kabi ishlab chiqarish jaralmlari o'z mehnat predmetiga ega bo'ladi. Odatda, ular asosiy ishlab chiqarish jaralmlari bilan parallel ravishda amlga oshiriladi (ta'mirlash, qadoqlash, asbob-uskuna xo'jaligi).

Xizmat ko'rsatuvchi ishlab chiqarish jaralmlari asosiy va lrdamchi ishlab chiqarish jaralmlarining me'lrda kechishiga sharoit yaratadi. Ular o'z mehnat predmetiga ega bo'lmaydi, odatda asosiy va lrdamchi jaralmlar bilan ketma-ket amalga oshiriladi (xom-ashl va taylr mahsulotlarni tashish, ularni saqlash, sifatini nazorat qilish).

Sanab o'tilgan jaralmlarning mutanosibliigi ishlab chiqarish jaralmi samaradorligini belgilaydi.

Ishlab chiqarishni boshqarishni tashkil etishda ikki lndashuv mavjud: an'anaviy va logistik. Ushbu kontseptsiyalarning farqlanishini ko'rib chiqamiz.

Uzoq vaqt davomida amalda bo'lgan ishlab chiqarishni an'anaviy boshqarish kontseptsiyasida mahsulotga bo'lgan talabning bozordagi o'zgarib turishi ushbu mahsulotlarning zahirasi hisobiga tartibga solib turilgan. Ishlab chiqarish doimiy-o'zgarimas ritmda mahsulot yaratgan bo'lsa, taylr mahsulotlar zahirasi «har ehtimolga qarshi» yaratilib borilgan. Ishlab chiqarishni boshqarishning bu usulida katta miqdordagi mablag'lar hali talab etilmagan mahsulot zahiralarni yaratishga sarflangan, bundan tashqari bu zahiralarni saqlash xarajatlari tannarxni oshirishga olib kelgan. Zahirada turgan mahsulotlarning ma'naviy eskirishi yuz bergan. Korxon konservativlik botqog'iga botib borayvergan.

Ushbu kontseptsiyada ishlab chiqarishni tashkil etish va boshqarishda mavjud quvvatlardan yuqori darajada foydalanishga intilib, mahsulot tannarxini tushirish maqsad qilib olingan.

6.2 Ishlab chiqarishni logistik boshqarish

Ishlab chiqarishni logistik boshqarish kontseptsiyasi quyidagi asosiy holatlarni o'z ichiga oladi:

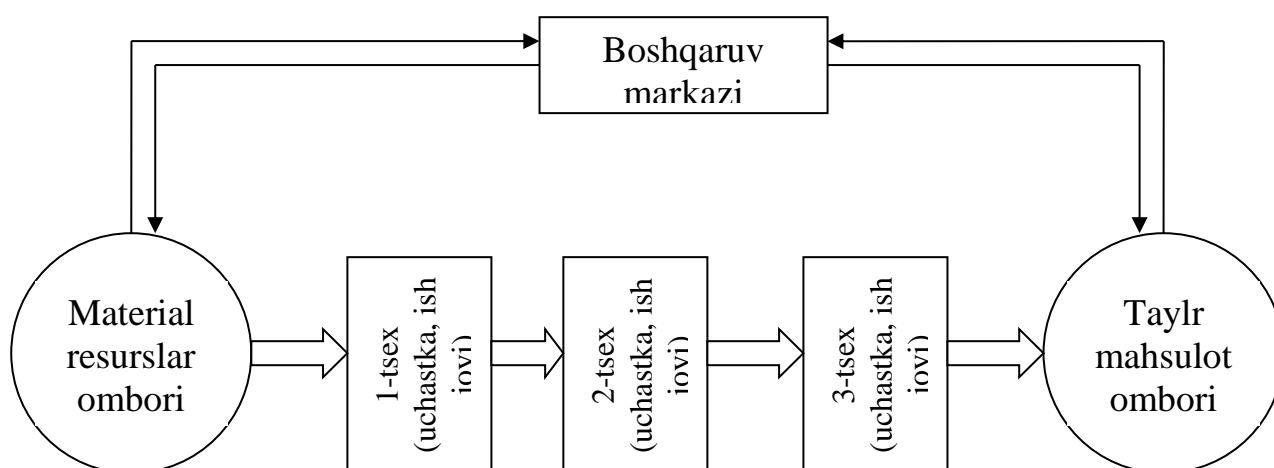
- ortiqcha zahiralardan voz kechish;
- asosiy transport-omborxonalar operatsiyalarini bajarishga ketuvchi ortiqcha vaqtdan voz kechish;
- xaridorlar buyurtmasi bo'lmagan mahsulotni ishlab chiqarishdan voz kechish;
- asosiy asbob-uskunalarining bekor turishini bartaraf etish;
- brakka umuman yo'l qo'ymaslik;
- noratsional zavodichi tashuvlarini bartaraf etish;
- ta'minotchilarga hamkor sifatida qaralishiga erishish.

Yuqoridagilarga e'tibor beradigan bo'lsak, unda ishlab chiqarishni logistik boshqarish «vaqtida ishlab chiqarish kontseptsiyasi» talablariga ko'proq mos kelishini kuzatish mumkin.

Vaqtida ishlab chiqarish – falsafiy kontseptsiya hisoblanadi. Bu falsafa zahiralarni kamaytirish hisobiga ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishni nazarda tutadi.

Ishlab chiqarish jarayonida moddiy oqimlarni boshqarish ikki xil undashuvga asosan amalga oshiriladi: «uzatuvchi» tizim va «tortuvchi» tizim.

Ishlab chiqarish jarayonida moddiy oqimlar harakatini «uzatuvchi» tizimga asosan tashkil etishning chizma ko'rinishi quyida keltirilgan:

Rasm. Ishlab chiqarish logistikasida «uzatuvchi» tizimning amal qilish sxemasi

Bu tizimda ish joyiga keluvchi moddiy resurslar oldingi ishlab chiqarish zvenosidan buyurtmaga asosan kelib tushmaydi. Moddiy oqim har bir keyingi zvenoga boshqaruv markazidan keluvchi topshiriqqa (komandaga) asosan uzatiladi.

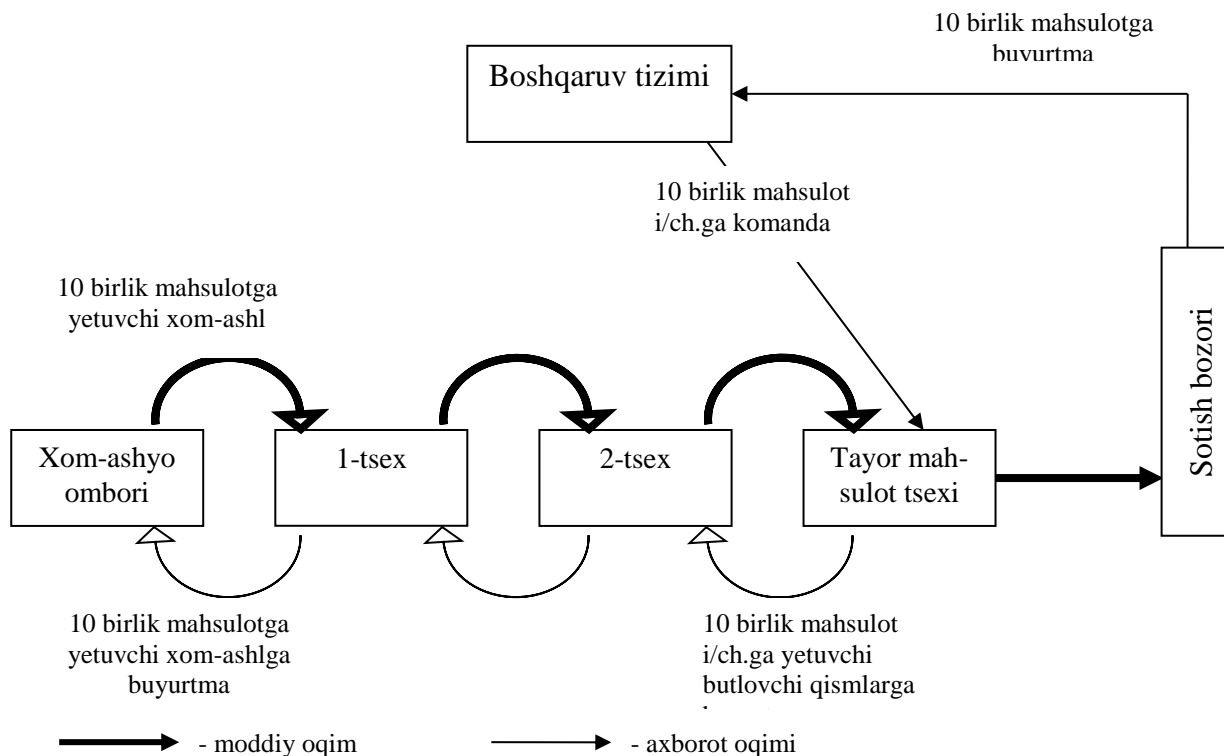
Xozirda korporatsiyalarning aksariyatida ishlab chiqarish logistikasining ushbu tizimi amal qiladi. Bu tizimga quyidagilar xos bo'ladi:

1. Talabning zudlik bilan o'zgarishi tki ishlab chiqarishdagi kechikishlar holatida ishlab chiqarishni qayta rejalashtirish juda mushkul. Natijada ortiqcha zahiralalar vujudga kelishi mumkin.
2. Boshqaruv xodimlarining ishlab chiqarish me'rlari va moddiy zahiralalar parametrlari bilan bog'liq holatlarni sinchiklab o'rganishlari murakkablashadi. Natijada ishlab chiqarish rejasi ortiqcha zahiralarni ko'zdu tutishga majbur bo'ladi.
3. Ishlab chiqariladigan mahsulot partiyasi hajmini tezlik bilan o'zgartirish murakkab vazifa hisoblanadi.

«Tortuvchi» tizim yuqorida sanab oʻtilgan muammolarni bartaraf qilish uchun oʻylab topilgan. Bu tizimda detal va yarim fabrikatlar oldingi texnologik operatsiyadan keyingisiga zaruriyatga koʻra uzatiladi.

Bu holatda qatʼiy jadval boʻlmaydi, chunki yigʻuv konveeridagina zaruriy detal va butlovchi qismlar soni aniqlanadi. Aynan shu liniyadan oldingi uchastkalarga aniq turdagi detallarni yetkazib berish uchun burtma yuboriladi.

«Tortuvchi» tizim koʻrinishi quyidagi chizmada keltirilmoqda:

Rasm. Ishlab chiqarish logistikasida moddiy oqimlarni boshqarishning «tortuvchi» tizimi

6.3. Ishlab chiqarishda taqsimot

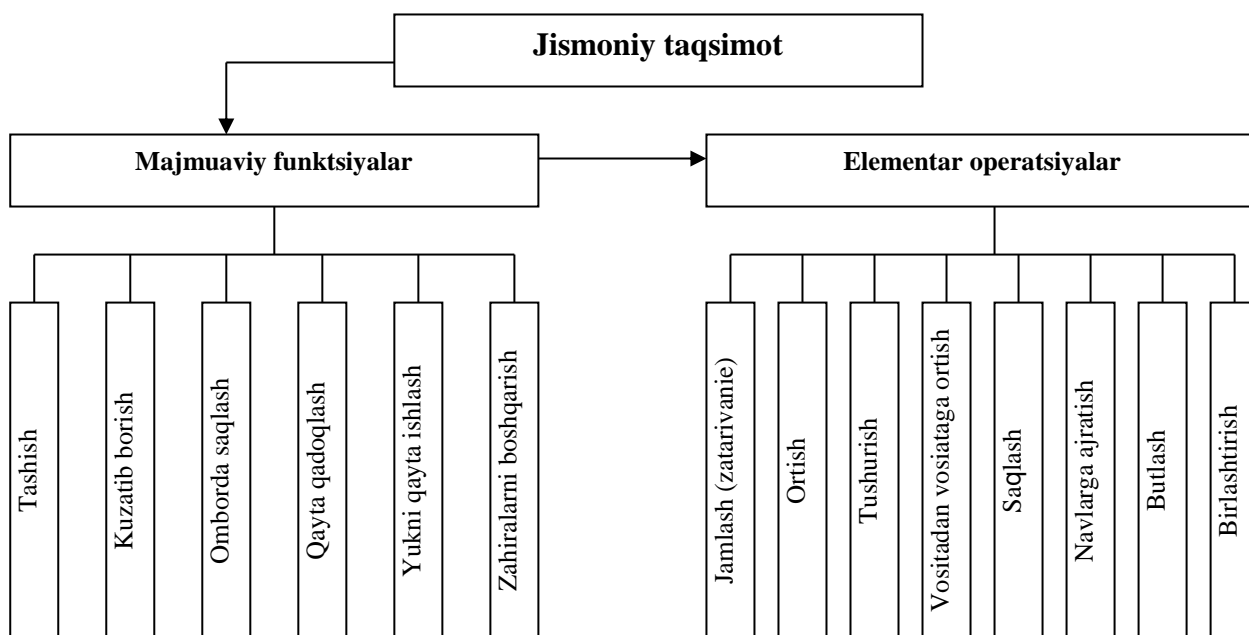
Buyurtmachining mahsulot sifati, bahosi va uni yetkazib berishning muddatiga boʻlgan talabini qondirish uchun korxonaning faoliyati isteʼmolchilarga moslashtirilishi va yoʻnaltirilishi lozim.

Isteʼmolga tayyor boʻlgan mahsulot oʻz vaqtida, minimal xarajatlar bilan, sifatiga ziyon yetkazilmagan holda bu mahsulotga talab bildirgan isteʼmolchiga talabdagi hajmlarda yetkazilishi shart. Logistikaning mahsulotni taqsimlashga tegishli boʻlgan funktsional sohasi taqsimot logistikasi deb ataladi.

Taqsimot deganda mahsulotni qadoqlash (oʻrash), kuzatib borish (ekspedirovanie), sotishni boshqarish, mahsulotni yetkazib beruvchi omborida saqlash, tayyor mahsulotni tashishni tushunish kerakligini mutaxassislar alohida taʼkidlab oʻtishgan².

Maʼmuriy-boshqaruv tizimida mahsulotni taqsimlash deganda egalik huquqini boshqalarga berish tushunilsa, logistikada mahsulotni isteʼmolchiga jismoniy yetkazib berishni tushunadi. SHuni alohida taʼkidlash kerakki, odatda, chakana savdo jarayoni logistikada koʻrib chiqilmaydi, chunki bu jarayon samaradorligi logistikaga aloqasi boʻlmagan omillar taʼsirida boʻladi.

«Jismoniy taqsimot» deb ataluvchi yagona operatsiya elementar (unsurli) operatsiyalardan tashkil topadi, hamda ularni majmuaviy (guruhli) funktsiyalarga boʻlish mumkin.

Jismoniy taqsimot deganda tayyor mahsulotlarni ishlab chiqarilish joyidan uni iste'mol joyigacha ko'chirishni rejalashtirish, tashkil etish va nazorat qilish bo'yicha iste'molchilar talabini qondirish va foyda olish maqsadlarini ko'zlab olib boriluvchi faoliyat tushuniladi.

Demak, logistika deganda iqtisodiy oqimlar tizimini boshqarish haqidagi fan, taqsimot deganda tayyor mahsulotlarni tijoratli, yo'nalishli va jismoniy taqsimlash tushunilsa, unda taqsimot logistikasi tayyor mahsulotlarni tijoratli, yo'nalishli va jismoniy taqsimlashni boshqarish jarayonidir.

Taqsimot logistikasining asosiy vazifalari quyidagilar:

1. Iste'molchilar talabini to'laroq qondirish hisobiga korxonada foydasini oshirish.
2. Iste'molchilar buyurtmasini oshirish orqali korxonada ishlab chiqarish quvvatlaridan samarali foydalanish.
3. Bozor holatining doimiy o'zgarib turishini inobatga olgan holda oqilona xulq-atvorni shakllantirish.

Sanab o'tilgan vazifalarni hal qilish uchun quyidagi qoidalarga amal qilish kerak:

1. Taqsimot logistikasi natijasida iste'molchilar talabi qondirilishi va korxonada bundan foyda ko'rishi kerak. Bunda taqsimot logistikasi iste'molchini mahsulot xarid qilishga majbur qila olmaydi. Demak, natijalar va resurslar taqsimot logistikasidan tashqarida amal qiladi.
2. Mahsulotlarning bozorga kirib borish harakatida korxonaning bozor imkoniyatlarini baholay bilish, hamda uning yutuqlaridan maksimal foydalanish kerak.
3. Taqsimot logistikasi natijasiga erishish uchun sotish siyosati yo'nalishini aniq belgilab olish lozim.
4. Bozor qonunlari va iste'molchilar ehtiyojini hisobga olib bozorda haqiqiy yetakchilikka erishish orqali taqsimot logistikasida yaxshi natijalarni qo'lga kiritish mumkin.
5. Umumiy logistik tizimdan ajralgan holda amal qiluvchi taqsimot logistikasi faqat salbiy natijaga olib keladi.

Mahsulotni ishlab chiqaruvchidan iste'molchiga yetkazish jarayonida bir necha protseduralar amalga oshiriladi:

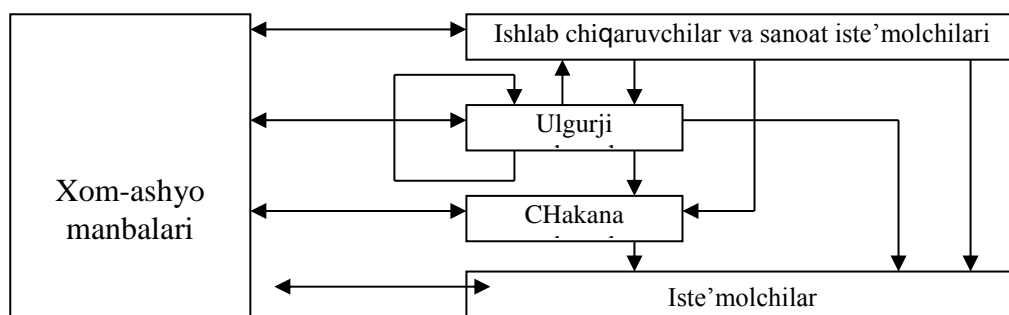
1. Bozorni marketing nuqtai-nazaridan tadqiq etish.
2. Sotishni rag'batlantirish bo'yicha reklama va axborot faoliyatini yuritish.
3. Salohiyatli xaridorlarni aniqlash.
4. Salohiyatli xaridorlar bilan muzokaralar yuritish va zaruriy hujjatlarni rasmiylashtirish.
5. Tovar oqimlarini harakatga keltirish, jumladan tashish va omborxonalarda saqlash ishlarini amalga oshirish.

6. Mahsulot harakatini mumkin bo'lgan moliyaviy risklarni inobatga olgan holda moliyalash.

Sanab o'tilgan protseduralar to'raligicha mahsulot ishlab chiqaruvchi tomonidan amalga oshirilishi mumkin, ammo ayrim hollarda ularning bir qismini amalga oshirish vositachilarga berilishi ham mumkin. SHunday qilib, taqsimot protseduralarini kim amalga oshirishidan qat'iy nazar, taqsimotni boshqarishning logistik operatsiyalari ketma-ketligi vujudga keladi. Bu esa taqsimotning logistik kanallari to'g'risida fikr yuritishga olib keladi.

Taqsimot kanallari, uni marketing kanallari ham deb atashadi, biznesning institutsional tuzilmasi sifatida murakkab muammolardan biri hisoblanadi. Bu kanallar erkin bozor tizimi sharoitida mahsulotlarga egalik huquqining almashinish arenasi sanaladi.

Taqsimot kanali deganda ishlab chiqaruvchidan iste'molchigacha bo'lgan yo'lda mahsulotni bir-biriga uzatuvchi tashkilotlar yoki alohida shaxslar qatori tushuniladi. Bunda mahsulot faqatgina qo'ldan-qo'lga o'tib qolmay, balki unga egalik huquqi ham o'tadi. Demak, mahsulotning o'ziga xos oldi-sottisi bir necha marotaba qaytariladi, faqat so'nggi ishtirokchigina uni iste'mol uchun sotib oladi, qolgan vositachilar uni sotish uchun xarid qilishadi. quyida taqsimot kanalining namunaviy ko'rinishi keltirilmogda

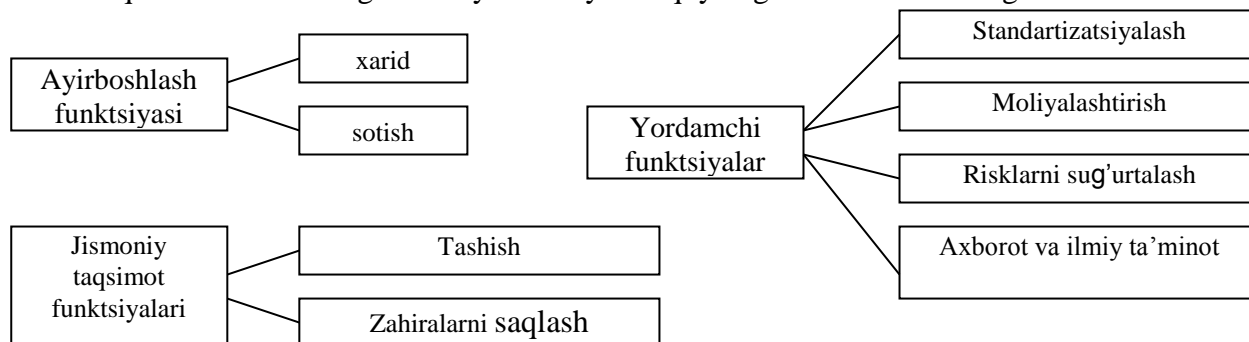
Taqsimot kanalining namunaviy ko'rinishi

Yuqorida keltirilganlarga asosan taqsimotning logistik kanaliga quyidagicha tarif berish mumkin, ya'ni *taqsimotning logistik kanali* – bu tovarni ishlab chiqaruvchidan iste'molchi yo'nalishidagi harakati jarayonida ishtirok etuvchi mustaqil yuridik yoki jismoniy shaxslar yig'indisidir. Bu mahsulotlarning oldi-sottisi jarayonida ishtirok etuvchi kompaniyalar o'rtasidagi xo'jalik aloqalari tizimidir.

SHuni alohida ta'kidlash joizki, taqsimot kanalining barcha ishtirokchilari ham xo'jalik aloqalarida bir xilda qatnashib, bundan bir xilda foyda ko'rishmaydi. SHuning uchun ham kanalning asosiy va ixtisoslashgan ishtirokchilarini ajratishadi.

Kanalning asosiy ishtirokchisi – bu zahiralarga egalik qilish yoki moliyaviy riskning boshqa shakllari bilan bog'liq mas'uliyatni o'z bo'yniga oluvchi kompaniyadir. (ishlab chiqarish, qishloq xo'jaligi, sanoat, ulgurji savdo, chakana savdo). *Kanalning ixtisoslashgan ishtirokchisi* – bu ma'lum bir rag'bat evaziga asosiy ishtirokchiga maxsus xizmatlarni ko'rsatuvchi kompaniya (tashish, omboxona xo'jaligi, moliyaviy xizmatlar, axborot xizmatlari, reklama va h.k.).

Taqsimlash kanalining umumiy funktsiyalari quyidagi chizmada keltirilgan

Taqsimlash kanalining funktsiyalari

Taqsimot kanallarining yig'indisi korxonaning taqsimlash tarmog'ini vujudga keltiradi. Taqsimot kanallarining ko'payishi korxonada ishlab chiqaruvchi mahsulotlarni samarali tarzda iste'molchilarga yetkazishni ta'minlaydi. Taqsimot kanallarining ko'payishi quyidagi yutuqlarga ega:

- bozorni egallash darajasi o'sadi, chunki yangi taqsimot kanallari oldin jalb qilinmagan iste'molchilarga chiqish imkoniyatini yaratadi;
- barcha taqsimot kanallarini ishlatishning umumiy xarajatlari darajasi kamayadi. qo'shimcha kanal mavjud iste'molchilar guruhiga mahsulot sotish orqali umumiy xarajatning kamayishini ta'minlaydi;
- sotish sifati darajasi ortadi, chunki yangi kanalda iste'molchilarning qondirilmagan ehtiyojlari inobatga olinadi.

Taqsimot kanallarini pog'onalar sonidan qat'iy nazar bir-necha guruhlarga birlashtirish mumkin, bular:

- 1) to'g'ridan-to'g'ri (bevosita), bunda korxonalar o'rtasidagi xo'jalik aloqalari bevosita amalga oshiriladi;
- 2) bilvosita, bunda korxonalar o'rtasida bir tarmok bir-necha vositachilar bo'ladi;
- 3) aralash, bunda ayrim iste'molchilar guruhi bilan bevosita, qolganlari bilan bilvosita aloqalar o'rnatiladi.

Ko'rsatiluvchi xizmat belgilariga ko'ra barcha logistik vositachilarni ikki guruhga bo'lish mumkin: savdo va funktsional vositachilar.

Savdo vositachilari mahsulotni mulk sifatida sotib olishib, mos ravishda bu bilan bog'liq riskni ham o'z bo'yniga oladi. Ular quyidagi ko'rinishda bo'lishadi: doimiy ulgurji savdogarlar, ishlab chiqarish distributorlari, alohida partiyadagi mahsulot ta'minotchilari, harakatdagi savdogarlar, turg'un-harakatdagi savdogarlar, butlovchi ulgurji savdogarlar, yarim ulgurji savdogarlar.

Funktsional vositachilar riskka borishmaydi, chunki sotuvchi tarmok xaridor nomidan ish ko'rishadi, ularga quyidagilar kiradi: savdo (souvchi) agentlar, sanoat agentlari, komission savdogarlar, brokerlar, auktsion kompaniyalar.

Taqsimot logistikasida vositachilarga murojaat qilinishining asosiy sabablari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- iste'molchilar talabini yaxshi bilishadi;
- logistik xarajatlarni kamaytiradi;
- logistik muhitdagi o'zgarishlarga korxonaning moslashuvchanligini oshiradi;
- risklarni kamaytirish imkoniyatini beradi;
- sifatli va ayni paytdagi axborotga egalik qilish imkoniyatini oshiradi.

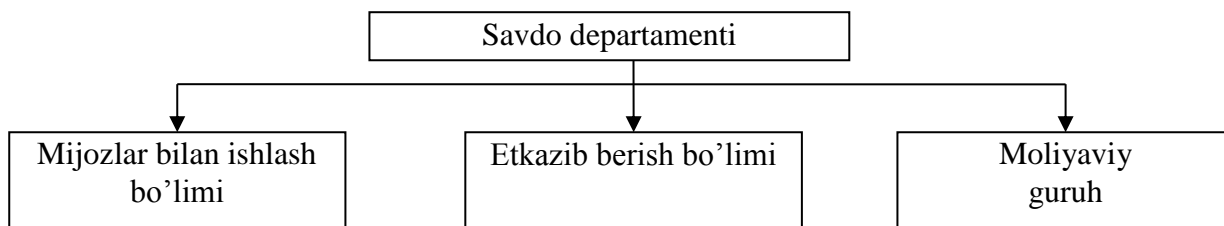
Taqsimotda logistik vositachilar xizmatidan foydalanish nisbatan samarali logistik tarmoqni yaratish imkoniyatini beradi.

Mahsulotni taqsimlashni tashkil etish jarayonida logistika quyidagi masalalarni hal qiladi:

- ishlab chiqaruvchidan iste'molchiga yetkazish yo'lida mahsulotni taqsimlash tartibini tanlash;
- taqsimot markazlari soni, ko'lami va joylashuvini aniqlash;
- taqsimot jarayonini tashkil etish va boshqarish.

Korxonalarda taqsimot xizmati tarkibiy tuzilishi tanlangan sotish strategiyasi shaklidan kelib chiqadi. Asosan quyidagi tarkibiy tuzilishlar variantlari mavjud bo'ladi:

- funktsional;
- tovarga asoslangan;
- mijozga asoslangan;
- hududga asoslangan;
- aralash.

Taqsimot xizmatining funktsional tarkibiy tuzilishi

Ko'rsatiluvchi xizmat belgilariga ko'ra barcha logistik vositachilarni ikki guruhga bo'lish mumkin: savdo va funktsional vositachilar.

Savdo vositachilari mahsulotni mulk sifatida sotib olishib, mos ravishda bu bilan bog'liq riskni ham o'z bo'yniga oladi. Ular quyidagi ko'rinishda bo'lishadi: doimiy ulgurji savdogarlar, ishlab chiqarish distributorlari, alohida partiyadagi mahsulot ta'minotchilari, harakatdagi savdogarlar, turg'un-harakatdagi savdogarlar, butlovchi ulgurji savdogarlar, yarim ulgurji savdogarlar.

Funktsional vositachilar riskka borishmaydi, chunki sotuvchi lki xaridor nomidan ish ko'rishadi, ularga quyidagilar kiradi: savdo (sotuvchi) agentlar, sanoat agentlari, komission savdogarlar, brokerlar, auktsion kompaniyalar.

Taqsimot logistikasida vositachilarga murojaat qilinishing asosiy sabablari quyidagilarda namoan bo'ladi:

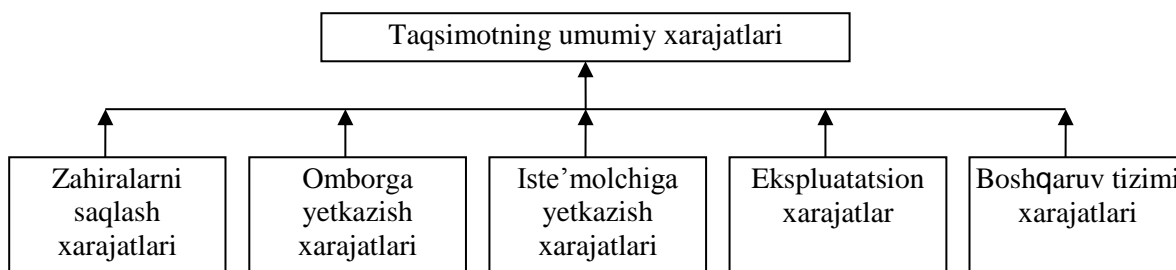
- iste'molchilar talabini yaxshi bilishadi;
- logistik xarajatlarni kamaytiradi;
- logistik muhitdagi o'zgarishlarga korxonaning moslashuvchanligini oshiradi;
- risklarni kamaytirish imkoniyatini beradi;
- sifatli va ayni paytdagi axborotga egalik qilish imkoniyatini oshiradi.

Taqsimotda logistik vositachilar xizmatidan foydalanish nisbatan samarali logistik tarmoqni yaratish imkoniyatini beradi.

Mahsulotni taqsimlashni tashkil etish jaraynida taqsimot logistikasi quyidagi masalalarni hal qiladi:

- ishlab chiqaruvchidan iste'molchiga yetkazish yo'lida mahsulotni taqsimlash tartibini tanlash;
- taqsimot markazlari soni, ko'lami va joylashuvini aniqlash;
- taqsimot jaraynini tashkil etish va boshqarish.

Taqsimot kanalining pog'onalari va tarkibiy tuzilishi to'g'risidagi masala hal qilingandan so'ng taqsimot omborlari soni va joylashuvini aniqlash maqsadga muvofiq bo'ladi. SHuni unutmaslik kerakki, bunda taqsimot funktsiyasining umumiy xarajatlarini minimallashtirish bosh me'zon bo'lishi kerak. Taqsimot omborlari sonining ko'payishi bilan ayrim xarajatlar oshishi va aksincha ayrimlari tushishi mumkin. Quyidagi rasmda bu xildagi xarajatlar tarkibi keltirilmoqda:

Mahsulot taqsimoti jaraynidagi xarajatlarning tarkibiy tuzilishi

SHuni alohida ta'kidlash lozimki, 1-rasmda keltirilgan xarajatlar ro'yxatida «yo'qotilgan imkoniyatlar», ya'ni taqsimot kanalining kamchiligi sababli sotilmay qolgan mahsulotlar evaziga olinuvchi «mavhum» zararni inobatga oluvchi xarajatlar o'z aksini topmagan.

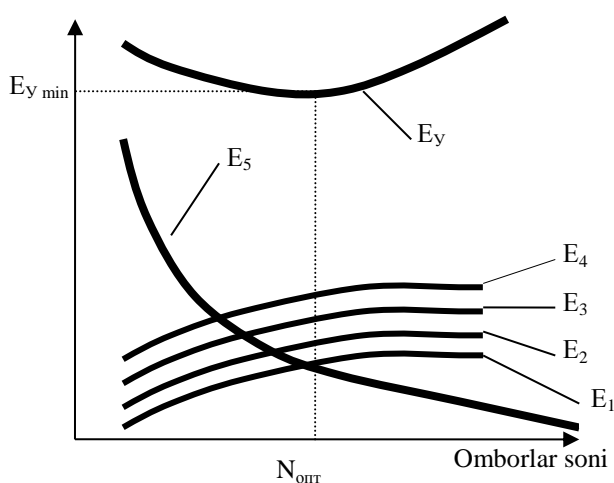
Sanab o'tilgan xarajatlarning deyarli barchasi (iste'molchilarga yetkazish xarajatlari bundan mustasno) taqsimot kanalidagi omborxonalarining soni oshishi bilan chiziqli bo'lmasada, baribir oshadi. Omborxonalar soni oshishi oqibatida har bir omborxonaning iste'molchilari soni kamayadi, ammo bu omborxonadagi zahiralarning miqdori kamayishiga olib kelmaydi. Chunki, oldin bir omborxonada kafolatlangan zahira miqdori jamlangan bo'lsa, omborxonalar soni oshgandan so'ng har bir omborxonada kafolatlangan zahira xosil qilinishi shart, bu o'z navbatida zahiralarni saqlash xarajatining oshishiga olib keladi.

Omborxonalar sonining oshishi «ko'lam samarasi» sababli ekspluatatsion xarajatlarning oshishiga olib keladi, negaki, yangi omborlarni qo'shib hisoblaganda umumiy maydon o'zgarimasada, kichik omborlarning 1 m^2 ni saqlashga ketuvchi xarajatlar yirik omborlarnikiga nisbatan qimmatga tushadi.

Taqsimot omborlarining oshishi ularga yetkazib berish xarajatlarining, ya'ni transport xarajatlarining oshishiga olib keladi, chunki masofa va transport qatnovlari ko'payadi.

Omborlar sonining ko'payishi ularni boshqarish jarayimini murakkablashtiradi, ammo boshqaruvda zamonaviy boshqaruv vosita va usullaridan foydalanib xarajatlar o'sish sur'atlarini pasaytirish mumkin, ammo ularni to'xtatib bo'lmaydi.

Faqat omborlardan iste'molchilarga mahsulot yetkazib berish xarajatlarigina kamayadi, biroq bu kamayish sezilarli darajada bo'ladi. Taqsimot logistikasi xarajatlarining taqsimot omborlari soniga bog'liqligini tavsiflovchi chizma omborlarning eng oqilona sonini aniqlash imkoniyatini beradi.

Taqsimot xarajatlari

bunda:

- E_1 - boshqaruv xarajatlari;
- E_2 - omborlarga mahsulotni i/ch.dan yetkazish xarajatlari;
- E_3 - ekspluatatsion xarajatlari;
- E_4 - saqlash xarajatlari;
- E_5 - omborlardan iste'molchiga yetkazish xarajatlari;
- E_y - umumiy taqsimot xarajatlari.

CHizmadan ko'rish mumkinki, taqsimot xarajatlarining eng kam ($E_y \text{ min}$) miqdoriga to'g'ri keluvchi omborlar soni (N_{opt}) optimallikni tashkil etadi.

SHu tariqa aniqlangan omborlar mijozlar o'rtasida shundan joylashtirilishi kerakki, bunda taymlr mahsulotlarni barcha iste'molchilarga yetkazib berish xarajatlarining yig'indisi minimal darajada bo'lsin. Albatta, omborxonalarni qaerda joylashtirish muammosi hududda transport tarmog'ining rivojlanish darajasiga bog'liq ravishda yechiladi. Agarda, transport tarmoqlari rivojlanmagan bo'lsa, omborni joylashtirish oson bo'ladi, ya'ni transport tarmog'ining bo'ylab joylashtiriladi.

Transport tarmog'i rivojlangan hududda omborlarni joylashtirish esa asosan uch usulda amalga oshiriladi: barcha mumkin bo'lgan variantlarni baholash usuli; evristik qarorni qabul qilish usuli; og'irlik markazini aniqlash usuli.

Barcha mumkin bo'lgan variantlarni baholash kompyuter yrdamida hisob-kitoblar olib boriladi va optimal joylashuv amalga oshiriladi.

Evristik qaror qabul qilish usulida taklif etilgan ekspert tajribasiga tayanib oldindan istiqbolsiz bo'lgan variantlarni chiqarib tashlaydi, qolgan variantlar birinchi usul yrdamida baholanadi.

Og'irlik markazini aniqlash usuli moddiy nuqtalar fizik tizimi og'irlik markazini aniqlashga o'xshaydi. Moddiy nuqtalar iste'molchilarga to'g'ri kelsa, ularning og'irligi mazkur iste'molchilarga yetkaziluvchi moddiy oqimlar miqdoriga teng bo'ladi. Demak, ushbu iste'molchilarga xizmat ko'rsatuvchi ombor moddiy nuqtalar tizimining mos ravishdagi og'irlik markazida joylashtirilishi kerak. Og'irlik markazi koordinatalari barchaga ma'lum bo'lgan ifoda yordamida aniqlanadi:

$$x_0 = \frac{M_1x_1 + M_2x_2 + \dots + M_nx_n}{x_1 + x_2 + \dots + x_n},$$

$$y_0 = \frac{M_1y_1 + M_2y_2 + \dots + M_ny_n}{y_1 + y_2 + \dots + y_n},$$

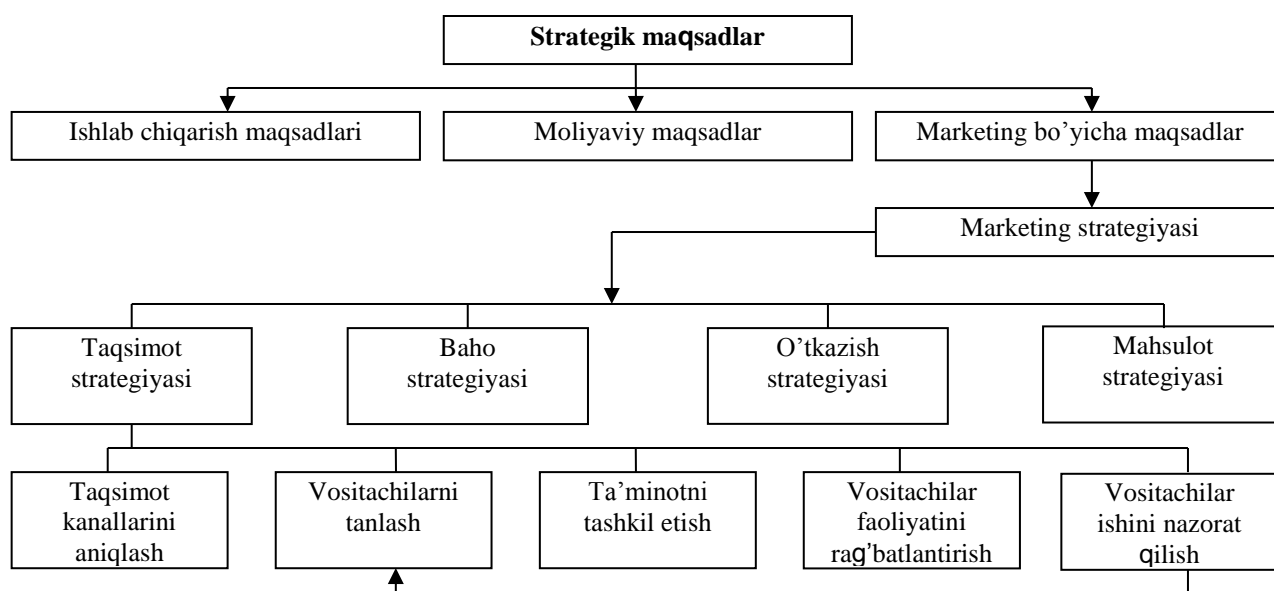
bunda:

- x_0, y_0 - qidirilgan og'irlik markazining koordinatalari;
- n - Iste'molchilar soni;
- M_i - i -nchi iste'molchiga yetkaziluvchi moddiy oqim miqdori;
- x_i, y_i - i -nchi iste'molchi koordinatalari.

Korxonalarda taqsimot xizmati tarkibiy tuzilishi tanlangan sotish strategiyasi shaklidan kelib chiqadi. Asosan quyidagi tarkibiy tuzilishlar variantlari mavjud bo'ladi:

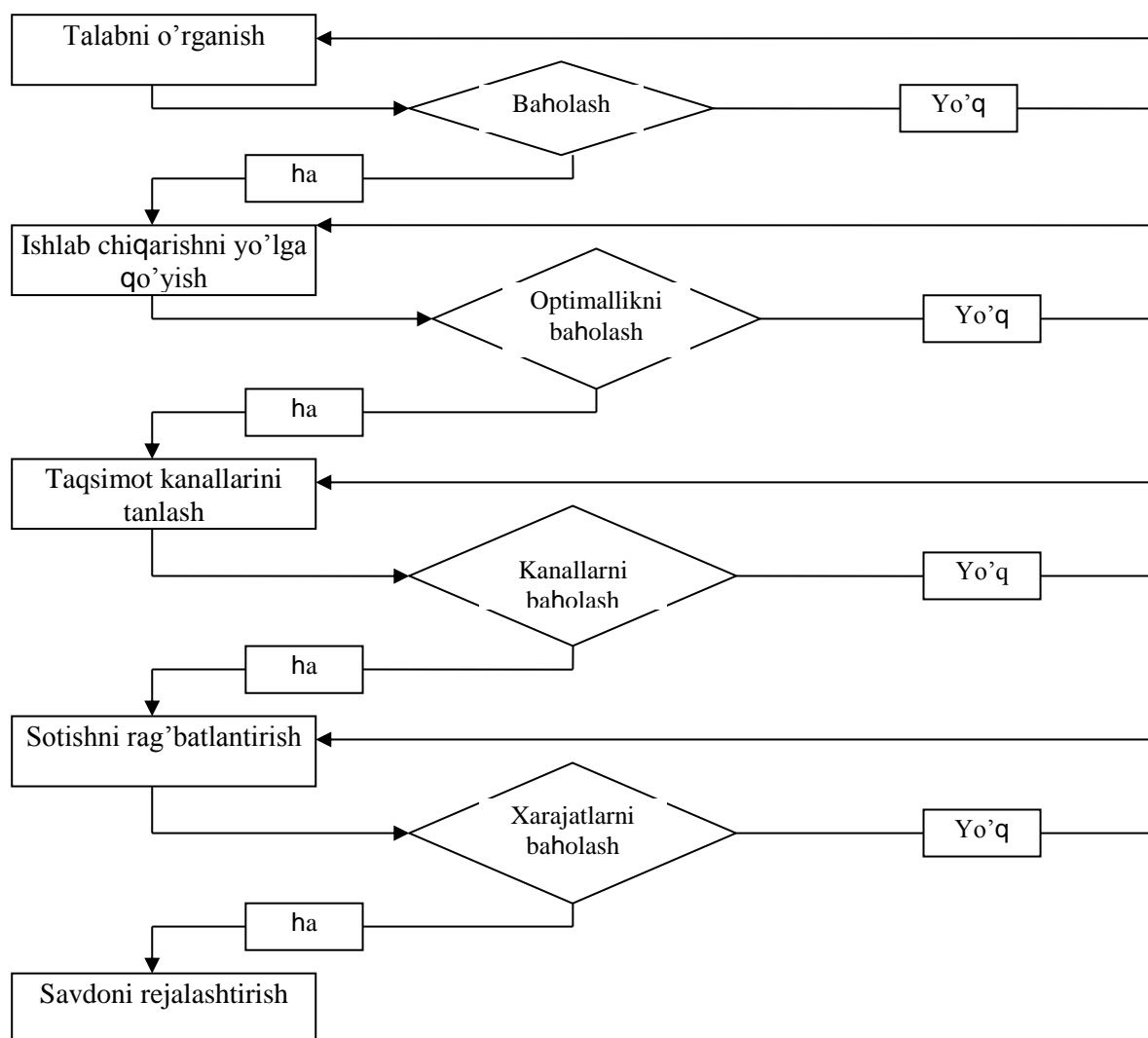
- funktsional;
- tovarga asoslangan;
- mijozga asoslangan;
- hududga asoslangan;
- aralash.

Korxonaning taqsimot faoliyatini boshqarish jarayonini quyidagi chizma ko'rinishida tasavvur etish mumkin:

Korxonaning taqsimot faoliyatini boshqarish jarayoni.

Taqsimot logistikasida mahsulotni taqsimlashni rejalashtirish muhim ahamiyatga ega. Bunda taqsimot rejasi ishlab chiqarish hajmidan emas, balki ishlab chiqarish hajmi iste'molchilarning buyurtmalar to'plamiga asosan belgilanishi kerak. Taqsimotni rejalashtirishning umumiy blok-sxemasi quyidagi chizmada keltirilgan:

Taqsimotni rejalashtirish blok-sxemasi.

7 - Mavzu. Logistik servis xizmati.

- 7.1. Logistik servis xizmati mazmuni va ahamiyati
- 7.2. Iste'molchi talabini qondirish servisi mezoni
- 7.3. Ishlab chiqarish mazmunidagi xizmat ko'rsatish servisi mezoni
- 7.4. Sotuvdan keyingi xizmat ko'rsatish servisi mezoni
- 7.5. Axborot xizmat ko'rsatish servisi mezoni
- 7.6. Moliya - kredit xizmatini ko'rsatish servisi mezoni

7.1. Logistik servis xizmati mazmuni va ahamiyati.

Hozirgi davrning samarali xo'jalik faoliyati shundan iboratki, jahon bozorining yuqori talablariga javob beruvchi yuqori sifatli ilg'or mahsulotlarni ishlab chiqarish firma muvaffaqiyatining faqat yarmigagina xosdir, qolgan ikkinchi yarmini esa sotishni bilish hamda servis xizmatidagi tasavvur qilish qiyindir. Firma mahsulotiga iste'molchi qiziqishini uyg'ota bilish kerak. Bunda yuqori darajada sotish va servis xizmat ko'rsatish muhim o'rin egallaydi.

Agar korxonada bozor talabiga mos holda ishlab chiqarilgan mahsulot hamda daromadlarning boshqaruvida o'zaro munosabatga ega bo'lsa, u holda bu korxonada tashkiliy - iqtisodiy mustahkam tizim hisoblanadi. Bozor talabi tovarga bo'lgan talab bilan chegaralanmaydi. Iste'molchi u yoki bu tovarni yetkazish bo'yicha jamg'arish - sotuv jarayonida unga ko'rsatiladigan xizmatlar tarkibi va sifati miqyosida ham o'z shartlarini qo'ydi. Xizmat o'zida naf keltiruvchi kimningdir faoliyatini aks ettiradi. Servis deb xizmat ko'rsatishdagi, ya'ni kimningdir ehtiyojlarini qondirishdagi amalga oshiradigan ish (mehnat)ga aytiladi.

Servis yaxlit holda taqsimot bilan chambarchas bog'liq va u o'zida buyurtma, xarid, yetkazib berish va mahsulotga keyingi ko'rsatiladigan xizmatlar majmuasini aks ettiradi. Servis bahosini xarakterlovchi ko'rsatkich iste'molchi talabini qondirish servis darajasi deb ataladi. Servis ob'ekti moddiy oqim iste'molchilari hisoblanadi: ishlab chiqarish korxonalari, taqsimlovchi markazlar va oxirgi iste'molchilar. Servis yoki ishlab chiqaruvchi korxonalar o'zi tomonidan yoki bo'lmasa moddiy oqimlarga servis xizmatini ko'rsatish sohasiga ixtisoslashgan va ishlab chiqarish - sotish jarayonida ishtirok etuvchi alohida mustaqil korxonalar tomonidan amalga oshirilishi mumkin.

SHuning uchun korxonalar faoliyati ob'ekti sifatida quyidagilar ajratiladi: qiymat yoki natura o'lchovda baholanadigan, sanoat va nosanoat mazmunidagi mahsulotlar, turli korxonalar xizmatlari va boshqa iqtisodiy faoliyatlar (ta'mirlash ishlari, qurilish, transport, aloqa va hokazolar) yig'indisi qurilishdagi mahsulotning (yoki moddiy oqimlarining) servis xizmatini ko'rsatish.

Mahsulotning servis xizmatini ko'rsatishda bozor talablariga mos holda mahsulotning yetkazib berish vaqti, joyi, narxi, miqdori, sifati va nomenklaturasi kabi ko'rsatkichlar bo'yicha axborot hamda moddiy oqimlarning har birida alohida «korxonalar - iste'molchilar» aloqalarini ta'minlovchi korxonalar tizimi ostidagi barcha faoliyat turlari va funksiyalar yig'indisini aks ettiradi. Servis xizmatlari turlari sifatida quyidagilar ko'rsatiladi:

1. Iste'molchi talabini qondirish xizmati - iste'molchiga xizmat ko'rsatish darajasining majmua tavsifini ifodalaydi va quyidagi ko'rsatkichlar bilan aniqlanadi: vaqt, chastota, tayyorlik, yetkazib berish sifati va rad etmaslik, ortish - tushirish ishlarini o'tkazish va komplektlashni ta'minlashga tayyorlik, buyurtma metodi (usuli).

2. Ishlab chiqarish mazmunidagi xizmat ko'rsatish xizmati chiqarilayotgan mahsulot bo'yicha taklif qilinayotgan servis xizmatini ko'rsatish turlari yig'indisi, ya'ni xaridga bitim tuzilgan vaqtdan to mahsulotni yetkazib berishgacha bo'lgan vaqt oralig'ida iste'molchiga ko'rsatiladigan xizmatlar to'plamini qamrab oladi.

3. Sotuvdan keyin ko'rsatiladigan servis xizmati mahsulotning belgilangan butun hayotiy davri davomida amaldagi iqtisodiy shartlar asosida mahsulotni samarali ta'minlashda ko'rsalishi zarur bo'lgan xizmatlar yig'indisini o'z ichiga oladi. Sotuvdan keyingi servis xizmati mahsulot sotuvigacha va undan keyin ham amalga oshiriladi va quyidagi asosiy tadbirlarni qamrab oladi:

- sotuvdan keyingi xizmat ko'rsatishga bo'lgan talabni uni iste'molchi bilan ishlab chiqish bosqichida aniqlash;

- mahsulot sotuvidan keyin iste'molchiga ko'rsatiladigan xizmatlarni aniqlash;

- mahsulotni yetkazib berishni muhokama jarayonida mahsulot sotuvidan keyingi xizmat ko'rsatish tartibini belgilash (o'rnatish);

- ekspluatatsion va remont (ta'mirlash) ishlarini o'tkazish uchun xodimlar tarkibini tayyorlash, zarur texnik hujjatlarni tayyorlash va tasdiqlash;

- sotuvdan keyingi xizmat ko'rsatish ta'minoti uchun kerakli infratuzilmani tayyorlash;

- mahsulot turini yangilash va eski mahsulotlarni zamonaviylashtirish tizimini ishlab chiqish.

4. Axborot xizmati iste'molchiga ko'rsatiladigan mahsulot va uning xizmati haqidagi axborotlar, usullar (metod) va tamoyillar, shuning bilan birga axborotni uzatish va qayta ishlash uchun qo'llaniladigan texnik vositalar yig'indisi bilan xarakterlanadi.

5. Moliya-kredit xizmati o'zida iste'molchiga taqdim etiladigan to'lov variantlari, arzonlashtirilgan narx va imtiyozlar tizimi yig'indisini aks ettiradi. Bu yerda kreditning turli shakllarini ko'rib chiqish zarur; mol yetkazib beruvchi qisqartirilgan qiymatiga bog'liq holda;

b) kreditor kim bo'lishiga qarab: bank, tijorat, davlat, xalqaro, fuqarolik, ishlab chiqarish, iste'mol tuzilmasi;

v) alohida holatlarda kreditning to'g'ri, egri, aniq, yashiringan, eski, yangi, asosiy, to'ldiruvchi, mukammal va nomukammal hamda boshqa turlarini ham e'tiborga olish lozim.

Xizmat ko'rsatish xizmati keng miqyosdagi ko'rsatkichlar to'plami bilan tavsiflanadi. Bu ko'rsatkichlarni quyidagi mezonlarga asosan guruhlariga birlashtirish mumkin: nomenklatura va miqdor, sifat, vaqt, narx, servis ko'rsatishning ishonchliligi (sifat, vaqt va miqdor ko'rsatkichlari bo'yicha).

7.2. Iste'molchi talabini qondirish servisi mezon

«Nomenklatura va miqdor» mezon quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- ko'rilayotgan vaqt oralig'ida ishlab chiqarish resurslarining mavjud emasligi tufayli mahsulot nomenklaturasining Ni sotuv hajmiga asosan har bir i tur bo'yicha rad javoblar miqdori;

- ko'rilayotgan vaqt oralig'ida mahsulot nomenklaturasining uning samarasiz bajarilishi sababli Ni sotuv hajmiga asosan har bir i tur bo'yicha rad javoblar miqdori.

«Sifat» mezon iste'molchi talablariga mos holda har bir i turdagi mahsulotning sifatiga iste'molchi talabini qondirish imkoniyatini ko'rib chiqadi. Bu holda ishlab chiqaruvchilar taklif qilayotgan barcha mahsulotlar sifat darajasiga ko'ra shartli ravishda 4 guruhga bo'linadi:

1) Yuqori sifatli mahsulot - raqobatchilarning o'xshash mahsulotidan o'zining texnik - iqtisodiy ko'rsatkichlari bilan yuqori turadigan mahsulot. Bu holatda ishlab chiqaruvchi mahsulotning narxini ko'tarish yoki bozordagi o'z ulushini ko'paytirish hisobiga o'z daromadi miqdorini oshirishi mumkin.

2) Raqobatbardosh mahsulot - yuqori sifatli, lekin berilgan bozordagi mavjud o'xshash mahsulotlar orasida o'rtacha sifatga ega deb hisoblanishi mumkin. Ikkinchi holatda bu mahsulot reklama bo'yicha samarali marketing tadbirlari hamda sotuvni rag'batlantirish hisobiga raqobatda yutib chiqish imkoniyatiga ega.

3) Past sifatli mahsulot - asosiy raqobatchilar mahsulotiga qaraganda qator kamchiliklarga ega mahsulot. Ishlab chiqaruvchi bunday mahsulot narxini arzonlashtirish strategiyasini qo'llash hisobiga bozordagi o'rni mustahkamligini saqlab qolish imkoniyatiga ega.

4) Sifati juda past mahsulot - odatda raqobatbardosh emas va bunday mahsulotga umuman talab mavjud bo'lmaydi, shuning uchun bunday mahsulotni past narxlarda sotish mumkin. Bunday holatda ishlab chiqaruvchi yoki mahsulot sifatini yaxshilash yoki bo'lmasa yangi mahsulot ishlab chiqarishi lozim bo'ladi.

«Vaqt» mezon yetkazib berish vaqti (mahsulotga buyurtma olish bilan tayyor mahsulotni qabul qilish oralig'idagi vaqt) bo'yicha iste'molchi talabini qondirish imkoniyatini xarakterlaydi. Bunda mahsulotning har bir turi bo'yicha yetkazib berishning o'rtacha bozor vaqti hisobga olinadi.

Quyida mumkin bo'lgan 5 tenglik ajratiladi:

- mahsulotning berilgan turini yetkazib berish vaqtidan t_n -o'rtacha yetkazib berish vaqti t_n 10% dan ortiq miqdorda kam ($t_n < 0,9 t_{ur}$);

- yetkazib berish vaqti o'rtacha vaqtdan 10 % dan ortiq bo'lmagan miqdorda kam ($0,9 t_{cp} < t_n < t_{cp}$);

- yetkazib berish vaqti yetkazib berishning o'rtacha vaqtiga teng ($t_n = t_{cp}$);

- yetkazib berish vaqti o'rtachasidan 10 % dan kam bo'lmagan miqdorda katta ($t_{cp} < t_n < 1,1 t_{cp}$);

- yetkazib berish vaqti o'rtachasidan 10 % dan ortiq miqdorda katta ($t_n > 1,1 t_{cp}$).

SHuni aytib o'tish kerakki, 10 %li «koridor» shartli ravishda keltirilgan va har bir muayyan holatda o'zgarishi mumkin.

Narx kriteriysi narxlarning o'rtacha bozor narxlaridan chetlashishi bilan bog'liq holda iste'molchilarning norozilik miqdorini ko'rib chiqadi.

Keltirilgan kriteriyga o'xshash «koridor» chetlashishi beriladi.

Ishlab chiqaruvchi va iste'molchi 5% tahlil qilinganda buning mazmuni farqlanishini ko'rish mumkin.

Bu yerda ham beshta mumkin bo'lgan munosabatlar keltiriladi: berilgan mahsulot turi uchun

narx TS 5% dan ortiq miqdorda o'rtacha narxdan TS_{sr} pastroq ($TS_f < 0,95 TS_{sr}$);

narx 5%dan ko'p bo'lmagan miqdorda o'rtacha narxdan pastroq ($0,95 TS_{sr} \leq TS_f < TS_{sr}$);

narx o'rtacha narxga teng ($TS_f = TS_{sr}$);

narx 5%dan ortiq bo'lmagan miqdorda o'rtacha narxdan yuqori ($TS_{sr} < TS_f \leq 1,05 TS_{sr}$);

narx 5%dan yuqori bo'lgan miqdorda o'rtacha narxdan yuqori.

Tahlil nuqtai nazaridan qaraganda shunisi qiziqki, rad etish sababi bo'lib yo mahsulot sifati yetarli darajada bo'lmasligi (narxlar sifatni ifodalaydi), yo talab tuzilmasining o'zgarishi hisoblanadi.

«Servis xizmat ko'rsatishning ishonchliligi» mezoni miqdor, sifat va vaqt bo'yicha olingan buyurtmani bajarishni rad etmaslikning taxminiy bahosini bashoratlaydi:

- mahsulotning talab qilingan sifatga to'g'ri kelmasligi bilan bog'liq rad etishlar ehtimoli $R(N_i^k)$;

- talab qilingan hajmga yetkazib berilgan mahsulotning hajmi mos kelmasligi bilan bog'liq rad etishlar ehtimoli $R(N_i^v)$;

- vaqt tavsifi bo'yicha buyurtmalarni bajarish mumkin emasligi sababli rad etishlar ehtimoli $R(N_i^t)$.

7.3. Ishlab chiqarish mazmunidagi xizmat ko'rsatish servisi mezoni

«Nomenklatura va miqdor» mezoni raqobatchilarning o'xshash ko'rsatkichlariga qiyoslagan holda ishlab chiqarish mazmunidagi ko'rsatiladigan xizmatlari turi va mumkin bo'lgan ta'minlash hajmini ifodalaydi. Quyidagi variantlar farqlanadi:

- V_i hajmidagi talab mavjud bo'lgan korxonalar tomonidan ta'minlanmaydigan, lekin raqobatchilar tomonidan taklif etiladigan $i-1, n_y$ xizmat turlari;

V_i^{yn} bashoratlangan hajmdagi iste'molchi talabi sifatida mavjud, ammo korxonalar tomonidan ta'minlanmaydigan va raqobatchilar ham taklif qilmaydigan $i-1, n_n$ xizmat turlari;

ishlab chiqarish resurslarining yo'qligi sababli ($i=1, n$) taklif qilinayotgan xizmat turlariga rad javoblari N_i^y ;

taklif qilinayotgan xizmatlarga talab yo'qligi sababli ularning sotilmagan N_i^y hajmi.

«Sifat» mezoni ko'rsatilayotgan xizmat turining o'rtacha bozor sifat darajasi K_i^p ga solishtirgan holda i mahsulot turiga ko'rsatilayotgan xizmat sifatini tavsiflaydi. Bu $K_i(K_i^p)$ mezonning tuzilishini tasvirlash yuqorida keltirilgan sifat darajasining 4 ta guruhi bilan bog'liq holda tashkil etiladi.

«Vaqt» mezoni ko'rsatilayotgan xizmatlarning vaqt bo'yicha tavsifini, ya'ni o'rtacha bozor vaqti t_y^{cp} bilan qiyoslagan holda sanoat mazmunidagi t_y^{nn} xizmatlarni ko'rsatish vaqtini ko'rib chiqadi. Yuqorida keltirilgan o'xshash t_y^{nn} bilan bog'liq bo'lgan variantlar quyidagilar:

- 1) $t_y^{nn} < x * t_y^{cp}$;
- 2) $x * t_y^{cp} < t_y^{nn} < t_y^{cp}$;
- 3) $t_y^{nn} = t_y^{cp}$;
- 4) $t_y^{cp} < t_y^{nn} <= x * t_y^{cp}$;
- 5) $t_y^{nn} > x * t_y^{cp}$;

Bu yerda x -xizmat ko'rsatadigan korxonaga bo'lgan munosabatning birdan o'zgarishini aniqlovchi «koridor» kattaligining ma'nosi.

«Narx» mezoni ko'rsatilayotgan xizmatlarning narx tavsifini, ya'ni o'rtacha bozor narxiga TS_u^{sr} qiyoslagan holda sanoat mazmunidagi taklif etilayotgan xizmatlar narxini TS_u^{pn} kurib chiqadi. Quyidagi o'xshash munosabatlar ko'riladi:

- 1) $TS_u^{pn} < u * TS_u^{sr}$;
- 2) $u * TS_u^{sr} < \Pi_y^{nh} <= \Pi_y^{cp}$;
- 3) $\Pi_y^{nh} = \Pi_y^{cp}$;
- 4) $\Pi_y^{cp} < TS_u^{pn} <= u * TS_u^{sr}$;
- 5) $\Pi_y^{nh} > u * TS_u^{sr}$.

Bu yerda u -xizmatdan foydalanish nuqtai nazaridan bu xizmatga bo'lgan munosabatning o'zgarishini aniqlovchi «karidor» kattaligining ma'nosi.

«Servis xizmatini ko'rsatishning ishonchliligi» vaqt va sifat bo'yicha ishlab chiqarish mazmunidagi qandaydir xizmatni bajarishni rad etmaslikning ehtimoliy bahosini berish imkoniyatiga ega:

- talab qilingan sifatga i turdagi ko'rsatiladigan xizmatlarning sifati mos emasligi bilan bog'liq holda rad javoblar ehtimoli $P(V_i^k)$;

- iste'molchi talab qilgan vaqtda i turdagi xizmatni bajarish mumkin emasligi tufayli rad javoblar ehtimoli $P(V_i^t)$.

7.4. Sotuvdan keyingi xizmat ko'rsatish servisi mezon

«Nomenklatura va sifat» mezonni sotuvdan keyingi xizmat ko'rsatishning o'tkazilishi bo'yicha buyurtmalarga rad javoblar hajmini tavsiflaydi. Sotuvdan keyingi xizmat ko'rsatish servisi quyidagi yo'nalishlarni alohida ko'rib chiqishi lozim: kafolatli ta'mirlash, butlovchi qismlar bilan ta'minlash, eskirgan asbob - uskunalarni yangi o'xshashlari bilan almashtirish, eskirgan uskunalarni yangilash. Bu holda variantlarning sinflanishi quyidagi tarzda taqdim etiladi:

1. R_{ij} -i turdagi mahsulotning j turdagi sotuvdan keyingi xizmat ko'rsatishni o'tkazish bo'yicha buyurtmalarga rad javoblar miqdori ($i=1, n$);
2. R_{ik} -i turdagi mahsulotni k turdagi butlovchi qismlar bilan ta'minlash bo'yicha buyurtmalarga rad javoblar miqdori ($k=1, m$);
3. R_i -i turdagi mahsulotning yangi o'xshashlariga almashtirishga rad javoblar miqdori;
4. R_i^y -i turdagi mahsulotni takomillashtirishga rad javoblar miqdori.

«Sifat» mezonni i turdagi mahsulot uchun har bir q tur bo'yicha sotuvdan keyingi xizmat ko'rsatish K_{qi} servisi bajarilishining sifatini tavsiflaydi. Bu mezon o'rtacha bozor sifat darajasi K_{qi}^p bilan qiyoslangan holda yuqorida keltirilgan 4 sifat darajasi guruhlariga mos keladi.

«Vaqt» mezonni sotuvdan keyingi xizmat ko'rsatish servisini vaqt bo'yicha tavsifini ko'rib chiqadi, ya'ni servisning har bir turi vaqt ta'minoti t_{no} yuqorida ko'rib o'tilgan o'xshash o'rtacha bozor vaqti t_{no}^{cp} bilan qiyoslangan holda quyidagi 5 variantga ajratiladi:

- 1) $t_{no} < x * t_{no}^{cp}$;
- 2) $x * t_{no}^{cp} \leq t_{no} < t_{no}^{cp}$;
- 3) $t_{no} = t_{no}^{cp}$;
- 4) $t_{no}^{cp} < t_{no} \leq x * t_{no}^{cp}$;
- 5) $t_{no} > x * t_{no}^{cp}$.

«Narx» mezonni sotuvdan keyingi xizmat ko'rsatish servisini har bir turini TS_{po}^{sr} bilan solishtirgan holda narx tavsifini ko'rib chiqadi:

- 1) $TS_{po} < u * TS_{po}^{sr}$;
- 2) $u * TS_{po}^{sr} \leq TS_{po} < TS_{po}^{sr}$;
- 3) $TS_{po} = TS_{po}^{sr}$;
- 4) $TS_{po}^{sr} < TS_{po} \leq u * TS_{po}^{sr}$;
- 5) $TS_{po} > u * TS_{po}^{sr}$.

«Servis ko'rsatish ishonchliligi» mezonni sotuvdan keyingi xizmat ko'rsatish servisini i turini bajarishni rad etmaslikning ehtimoliy bahosini berish imkoniyatini beradi:

- talab qilingan sifatga sotuvdan keyingi xizmat ko'rsatish servisini i turi mos kelmasligi tufayli rad javoblar ehtimoli $P(V_i^k)$;

- talab qilingan vaqtda sotuvdan keyingi xizmat ko'rsatish servisini i turini bajarish mumkin emasligi sababli rad javoblar ehtimoli $R(V_i^l)$.

7.5. Axborot xizmat ko'rsatish servisi mezon

«Nomenklatura va sifat» mezonni ma'lumotlar va ularni chiqarish uchun ruxsatning mavjud emasligi tufayli buyurtmalarga quyidagi rad javoblar hajmini ifodalaydi: I_j ma'lumotlar bazasida j ko'rsatkichning yo'qligi tufayli buyurtmalarni rad qilish miqdori; I_i - k axborot ko'rsatkichini chiqarish uchun ruxsat yo'qligi tufayli buyurtmalarni rad qilish miqdori.

«Sifat» mezonni berilayotgan ma'lumotlarning yig'ish nuqtai nazaridan haqiqiylikni xarakterlaydi: $I_k^{\%}$ - ma'lumotlarning ularni yig'ish nuqtai nazaridan k axborot ko'rsatkichi bo'yicha haqiqiylik (foizda).

«Vaqt» mezonni talab qilinayotgan ma'lumotlarni shakllantirish vaqtini t_i o'rtacha bozor vaqti t_i^{cp} bilan qiyoslangan holda ko'rib chiqadi:

- 1) $t_i < x * t_i^{cp}$;
- 2) $x * t_i^{cp} \leq t_i < t_i^{cp}$;
- 3) $t_i = t_i^{cp}$;
- 4) $t_i^{cp} < t_i \leq x * t_i^{cp}$;
- 5) $t_i > x * t_i^{cp}$.

«Narx» mezoni axborot xizmatlarining narxini TS_i o'rtacha bozor narxi TS_i^{cp} bilan solishtirilgan holda tavsiflaydi:

- 1) $TS_i < y * TS_i^{cp}$;
- 2) $y * TS_i^{cp} \leq TS_i < TS_i^{cp}$;
- 3) $TS_i = TS_i^{cp}$;
- 4) $TS_i^{cp} < TS_i \leq y * TS_i^{cp}$;
- 5) $TS_i > y * TS_i^{cp}$.

«Servis xizmatini ko'rsatishning ishonchliligi» mezoni tatbiq etilayotgan usullar va algoritmlar uchun boshlang'ich ma'lumotlarning yetarli emasligi sababli aniq bo'lmagan ma'lumotni olish ehtimolini $P(I_k)$ baholaydi.

7.6. Moliya - kredit xizmatini ko'rsatish servisi mezoni

«Nomenklatura va sifat» mezoni qandaydir j turdagi mahsulot haqini to'lash shakli yoki variantini yo'qligi sababli buyurtmalarni rad qilish hajmini F_j ko'rib chiqadi.

To'lash shakl va variantlari sifatida taqdim etiladigan uzoq muddatli va qisqa muddatli kreditlar, chegirma va imtiyozlar tizimi, lizing, ijara va hokazo bo'lishi mumkin.

«Sifat» mezoni korxonadan tomonga havola qilingan mahsulot haqini to'lash shakl va turlari miqdorining K_1 bozordagi raqobatchilarning taqdim etgan to'lash shakl va turlari miqdorini K_2 bilan munosabatini tavsiflaydi: $K = K_1 / K_2$ - iste'molchilarga taqdim etilgan to'lash shakli va turlarining to'laligi ko'rsatkichlari.

«Vaqt» mezoni o'rtacha bozor ko'rsatkichlari t_f^{ur} bilan qiyoslangan holda buyurtma qabul qilingandan to'lash bitimi tuzilgunga qadar to'lash shakl va variantlarini taqdim etish vaqtini t ko'rib chiqadi:

- 1) $t_x < x * t_x^{ur}$;
- 2) $x * t_x^{sr} \leq t_f < t_f^{sr}$;
- 3) $t_f = t_x^{sr}$;
- 4) $t_f^{sr} < t_f \leq x * t_f^{sr}$;
- 5) $t_f > x * t_f^{sr}$.

«Narx» mezoni moliya - kredit xizmatlarini ko'rsatish narxini $TS_{\%}$ (foizda) o'rtacha bozor $TS_{\%}^{ur}$ bilan taqqoslagan holda tavsiflaydi:

- 1) $TS_{\%} < x * TS_{\%}^{sr}$;
- 2) $x * TS_{\%} \leq TS_{\%} < TS_{\%}^{sr}$;
- 3) $TS_{\%} = TS_{\%}^{sr}$;
- 4) $TS_{\%}^{sr} < TS_{\%} \leq x * TS_{\%}^{sr}$;
- 5) $TS_{\%} > x * TS_{\%}^{sr}$.

«Servis ko'rsatishning ishonchliligi» mezoni j turdagi moliya-kredit xizmatini ko'rsatishni rad etmaslikning ehtimoliy bahosini berish imkoniyatini beradi:

- 1) j turdagi moliya - kredit xizmatining mavjud emasligi tufayli rad qilish ehtimoli $R(F_j)$;
- 2) vaqt oralig'ida j turdagi moliya - kredit xizmatini ko'rsatish imkoniyati yo'qligi sababli rad qilish ehtimoli $R(F_j^t)$;
- 3) narx bo'yicha j turdagi moliya - kredit xizmatini ko'rsatish imkoniyati mavjud emasligi tufayli rad qilish ehtimoli $R(F_j^{\%})$.

Servis xizmatini ko'rsatishning majmua sinflanishi korxonadan faoliyatini ishlab chiqarish - moliyaviy modellashtirish samaradorligini oshirish maqsadida ichki xo'jalik va moliyaviy rezervlarni qidirishni amalga oshirish imkonini beradi.

8-Mavzu. Logistikaning samaradorligi

- 8.1. Logistika tizimi samaradorligi va uning kontseptsiyalari
- 8.2. Xizmat sohalari va ularning ta'rifi
- 8.3. Logistika tizimi faoliyat yuritishini baholash
- 8.4. Logistika tizimining marketing bilan bog'liqligi

8.1. Logistika tizimi samaradorligi va uning kontseptsiyalari

Logistikaning maqsadi - eng kam mehnat va moddiy xarajatlar bilan yuklarni aynan vaqtida yetkazib berish. Materiallar, xomashyo va tayyor mahsulotlarni aynan vaqtida yetkazib berish butun iqtisodiy tizimning ishlab turishiga qulay sharoit yaratadi, korxonalar omborlaridagi zaxiralar miqdorini ancha kamaytirish imkonini beradi.

Logistika to'liq darajada iste'molchiga xizmat qiladi. SHuning uchun logistika doirasida tarqatish va sotish vazifalari faqat bir vaqtda 6 shart mavjudligida amalga oshadi. Bu shartlar - yuk, sifat, miqdor, vaqt, xarajatlar va yetkazish joyi.

Bu ishlarining bir vaqtda mavjud bo'lishi uchun materiallar oqimini qulaylashtirish kerak, tara va o'rashni ixchamlashtirish bo'yicha, yuk birliklarini unifikatsiyalash bo'yicha (ya'ni yuk tashishda paket va konteynerlardan foydalanish), samarali omborxonalar tizimini tuzish bo'yicha buyurtmalar miqdorini va zaxiralar darajasini qulaylashtirish bo'yicha, yuklarni tashishda eng foydali marshrutlarni belgilash bo'yicha chora - tadbirlar amalga oshirilishi kerak.

Logistika tizimining tuzilishi va ishlash asosining eng muhim kontseptual vaziyatlari: tizimli yondashish tamoyilini amalga oshirish, bu vazifa logistika tizimi har bir qismining bir - biriga bog'liqligida va birgalikdagi harakatida namoyon bo'ladi; ishlab chiqarish va transport tizimlarining umumiy, yaxlit texnologik jarayonini ishlab chiqish va amalga oshirish; asbob - uskunalarining ayrim turlarini yaratish asosida ishlab chiqarish; ombor xo'jaligi va ishlab chiqarish - transport tizimlariga o'tish yuqorida aytib o'tilgan tamoyilning ifodasi bo'lishi mumkin.

Hozirgi sharoitda zamonaviy logistika texnologik va yuk ko'tarish, tashish asbob-uskunalariga bo'lgan talablarni individuallashtirilayapti, bu har bir uskunani har bir aniq sharoitga to'liq moslashtirishdir. Jumladan:

- logistika tizimlar tuzishda va ularning ayrim qismlarini loyihalashda texnologik jarayonlarning inson talablariga mos bo'lishini ko'zda tutishi kerak, ya'ni zamonaviy mehnat sharoitlari yaratilishi, atrof -muhitga salbiy ta'sir qilmaslik kerak;

- butun logistik tizim davomidagi xarajatlarni hisobga olish va bozorga moslashish;

- servis xizmatlarini zamonaviy darajada rivojlantirish, uning yuqori sifati, ishonchliligi, tez moslashuvini ta'minlash.

Odatda logistika tizimlar noaniq sharoitda ishlaydi. Bu bozor kon'yunkturasida transportning ishlashi tasodifiy jarayonlar sodir bo'lishi bilan bog'liq. SHu tufayli logistika tizimlarining muhim xususiyatlaridan biri - moslashish xususiyati. Logistika tizimlari ishlashining asosiy tamoyillaridan biri - yuqori darajadagi ishonchliligi va mustahkamligi.

Logistika tizimining ishlashi mustahkam bo'lishida ishlab chiqarish, tarqatish va sotish jarayonlarining to'g'ri, aniq rejalashtirilishi katta ahamiyatga ega. Bu yerda shuni ham hisobga olish kerakki, tezlik bilan bajariladigan rejalarga nisbatan, qat'iy rejalarning roli kattaroq. Bunday strategik rejalarning yuqori darajada ishonchli bo'lishi uchun atrof -muhit vaziyati, birinchi holatda bozordagi vaziyat har xil bo'lishi mumkin bo'lgan holatlarni o'rganish va tug'ilgan savollarga strategik javoblar aniqlash zarur.

G'arb mutaxassislari fikricha, strategik rejalashtirish firmalarning o'z raqiblari bilan kurashda eng qudratli qurol hisoblanadi. Strategik rejalashtirishning asosi - ilmiy darajada. Ilmiy darajani tayyorlashda tarixiy va ekstrapolyatsiya usullaridan foydalaniladi.

Strategik rejalar ko'pincha aniq jarayonlarni emas, aniq maqsadlarni ko'zda tutadi. U strategik rejani tez bajariladigan rejadan farqlaydi. Tez bajariladigan rejalar aniq faoliyatni ko'zda tutadilar, masalan, taqsimlash yoki sotish jarayonlarini logistika xalq xo'jaligiga sanoatlar nuqtai nazaridan emas, mintaqalar nuqtai nazaridan qaraydi.

Kichik va o'rta korxonalar tez - tez, davriy holda keng nomenklaturadagi material oqimlari yetkazib turiladi, shuning uchun hududiy ixtisoslashtirish va ixchamlashtirish bu korxonalar uchun katta ahamiyatga ega. SHunday vaziyatlarda materiallar oqimiga samarali xizmat qilishda mintaqaviy taqsimlash bo'yicha markazlar tashkil qilinishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Bunday markazlarda birinchi navbatda yuqori samarali servisga e'tibor beriladi. Bunday servis tufayli har xil xizmat turlari - taxlashdan boshlab, to yuk ortish-tushirish ishlarigacha ta'minlanadi.

Faqat zamonaviy texnika vositalaridan foydalangan holda logistik tizim yuqori samarali va mustahkam bo'lishi mumkin. Logistik tizim axborot oqimlarini qulay boshqarishning texnikaviy asosi ko'p darajali ABSdir. SHuning uchun logistika va kibernetika g'oyalarining asosiy qismi logistika tizimlarining yuqori samarali bo'lishi shartidir.

Logistika tizimlari ishlashini tahlil qilishda umumiy xarajatlar ahamiyati katta. Ombor xo'jaligi xarajatlari, zaxiralar, transport, ishlab chiqarishni rejalashtirish, buyurtmani bajarish xarajatlari va boshqa xarajatlar bir - biriga bog'liq. Ayrim xarajat turlarini kamaytirishga qaratilgan harakatlar butun tizimning ishlashidagi umumiy xarajatlarning ortib ketishiga olib kelishi mumkin, shuning uchun logistikaning har qanday faoliyatiga yangilik kiritishdan oldin, bu o'zgartirish oqibatlarini har tomonlama tahlil qilish kerak. Tizim qismlarining proportsiyalari aniqlanishi, qiymat tavsiflarining samarasi ko'rib chiqilishi, boshqarish siyosati tuzilishi kerak, yangi texnologiyalar, asbob - uskunalar hisobga olinishi kerak. CHunki tizimning tubdan o'zgarishi, qaytadan tashkil qilinishi, xarajatlarning keskin ortib ketishiga olib keladi. SHu bilan birga, ilgari logistika tizimlarining evolyutsion yo'llar orqali o'zgarish hollari aniqlanib, hisobga olinadi. Bundan tashqari, sanoat menejmentining logistika muammolariga nisbatan e'tibori oshayotganining bir necha sabablari bor. Alohida olingan ta'minlash, ishlab chiqarish yoki taqsimlash jarayonlarining samarasini oshirish, umuman olganda, samarasi kam usuldir.

Logistika tizimi qismlaridan har biri butun tizim muvozanatini buzishi mumkin. Amalda logistikaning an'anaviy maqsadlari ko'pincha marketing yoki ishlab chiqarish maqsadlariga to'g'ri kelmaydi.

Masalan, korxonalarining ishlab chiqarish bo'limlari tayyor mahsulot zaxiralarini ko'paytirishga harakat qiladi, aks holda, sotish jarayonida mahsulot kam yoki umuman yo'qligi sababli yo'qotishlar ro'y berishi mumkin.

Boshqa misol, transport boshlig'i faqat transport tizimiga javobgar bo'lsa, u transportning qulay yo'nalishini tashkil qilishi, transport tizimidagi zaxiralar miqdorining kamayishida, umuman, transport tizimining daromadi kamayishiga mutlaqo qiziqmaydi.

Logistikaning maqsadlari - maqsadlarga teskari.

Logistik tizimlar materiallar oqimini boshqarish bilan bir qatorda taqsimlanish jarayonini nazorat qilishda asosiy qurol bo'lib qolayapti.

Ilmiy texnika taraqqiyotining yutuqlari logistika tizimi qismlarining birlashib, mustahkam bo'lishini tezlashtirdi. Asosiy yutuqlardan biri - kuchli komp'yuterlar, rivojlangan ma'lumotlar bazasi va axborot yetkazish tizimiga asoslangan buyurtmalar bilan ishlash tizimining rivojlanishi. Qarorlar qabul qilish, masalalar yechish jarayonlarini modellashtirish va komp'yuterlar bilan ta'minlash logistika tizimini tashkil qiluvchi va boshqaruvchilarga sifatliroq ishlashga imkoniyat yaratdi.

Logistika umumiy xarajatlarni ancha kamaytirishga imkon yaratish bilan bir qatorda mahsulot sifatini ko'tarishga ham ta'sir qiladi, chunki faqat sifatli mahsulotlar tashqi bozordagi raqobatni ko'tara oladi. Bunday sharoitda firmalar iste'molchilarga ko'rsatadigan xizmatlarining sifatini oshirishga majburlar.

8.2. Xizmat sohalari va ularning ta'rifi

Ishlab chiqarish va logistika tizimining o'zaro ta'siri ikki yo'nalishda bo'lishi mumkin:

Birinchi, korxonalarining mahsulot zaxiralari uzluksiz ko'paytirib turilishiga ehtiyoji mavjud. Bu yerda mahsulot turi ro'ly o'ynamaydi. Mahsulot andozali, noandozali bo'lishi mumkin, modifikatsiya qilingan yoki maxsus mahsulot bo'lishi mumkin, faqat bozordagi ehtiyojni qondirsa bas.

Ikkinchisi, ishlab chiqarish o'z tomonidan bevosita logistika tizimiga qaram bo'lib kelgan. Ya'ni ishlab chiqarish jarayoniga xomashyo materiallarini vaqtida yetkazib berish katta ta'sir ko'rsatadi. Texnologik jarayonlarni boshqarish, birinchi navbatda, xarajatlarni kamaytirishga qaratilgan, asbob - uskunalarining bir tekisda ishlashi, ko'rsatilgan muddatda buyurtmalarning bajarilishini ko'zda tutadi.

Bu jarayonlar ta'minlash tizimi orqali qo'llab-quvvatlanib turiladi. Bu tizimning asosiy vazifasi - ishlab chiqarish ehtiyojini to'la qondirish. Ishlab chiqarish va logistika tizimining o'zaro ta'sirini shoshilinch buyurtmalarni bajarish yoki yangi tur mahsulot ishlab chiqarish kerak bo'lganda ko'rsa bo'ladi. Bunday sharoitda bu doiralarning harakatchanligi, moslashuvchanligi, butun ish muvaffaqiyatining garovi bo'ladi.

Hozirgi zamonda logistika tizimlari doirasida ishlab chiqarish infratuzilmasini hisobga olganda, turli xil korxonalar joylashtirilishi mumkin.

Ishlab chiqarish jarayoni bozordan ajratilgan holda muvaffaqiyatli tashkil qilina olmaydi. Ayrim hollarda iqtisodiy adabiyotlarda mahsulot ishlab chiqarish jarayoni boshqaruvchisining vazifalari shunday izohlanadiki, guyo ular bevosita faqat boshqarish jarayoniga ta'sir qiladi. Amalda esa, boshqarish ko'pincha taqsimlash tizimining tabiiy holatiga bog'liq. Bu tizim marketing va ishlab chiqarish o'rtasida bog'lovchi kuch bo'lib turadi. SHu tizim (boshqarish tizimi) ishlab chiqarish va marketing jarayonlarining balansini aniqlaydi.

Buyurtmalarning noto'g'ri joylashishi ishlab chiqarishda kutilmagan xarajatlarga olib keladi. SHuning uchun korxonalar quyidagi qoidaga rioya qilishga harakat qiladilar: tayyor mahsulot zaxiralar darajasini sotish darajasiga moslashtirish, masalan, 30-40 kunlik zaxiralar. Bu qoida, ayniqsa, mahsulotni sotish miqdori tez - tez o'zgarib turadigan korxonalar uchun muhimdir.

Logistika tizimining samaradorligi baho belgilash usullari bilan bog'liq. Aniq belgilangan narxlar bozorda ishlab chiqaruvchilar ta'sirini kengaytirishga olib keladi. Logistika tizimlari yordamida sotiladigan mahsulotlar narxini kamaytirish ustama narxlar yordamida belgilanadi. Ulardan tashqari, bozordagi sharoit ham hisobga olinadi.

Odatda, ishlab chiqaruvchining o'zi avval sotish narxini, keyin sotish narxi kamaytirilishini aniqlaydi, ana shunda sotish narxi hosil bo'ladi. Bundan keyin, ishlab chiqaruvchi o'z faoliyatini bozor talabiga mos keladigan mahsulot ishlab chiqarishga qaratadi. Bunday mahsulot bozorda sotilib, daromad keltirishi mumkin. Faol raqobatli bozor sharoitida bu oddiy tajriba. Bunday bozorda mahsulotlar xilma - xil bo'ladi va narxlari ham keskin farqlanadi.

Ishlab chiqaruvchi belgilagan narx sotuvchi to'laydigan haqiqiy narxdan farqlanadi. Belgilangan narxning o'zgarishiga sotish sharoitlari va shartlari, bozor sharoitlari ta'sir ko'rsatadi. Lekin sotuvchi va iste'molchining narxi bir xil bo'lishi ham mumkin.

Ko'pincha mahsulotlar arzonlashtirilgan narxda sotiladi. Bu arzonlashtirish sotib olingan tovarlar miqdori yoki naqd pulga olinishiga bog'liq.

Logistika tizimi 2 asosiy narx belgilash tizimidan foydalanishni tavsiya etadi. Bu tizimlar iste'molchilarning geografik joylashishiga bog'liq. Bular: Franko - narx va eltib berish narxi.

Sotuvchi biror joyda mahsulotni sotib oluvchilarga topshirsa, franko - narxlar belgilanadi. Bu joy ombor bo'lishi mumkin, korxonalar, avtokorxonalar bo'lishi ham mumkin. Sotuvchi iste'molchini transport vositalari bilan ta'minlashi mumkin, lekin barcha xarajatlarni sotib olganlar ko'taradi. Bunday narxlar tizimi taqsimlash tizimining nazorat qilinishini ancha murakkablashtiradi.

Eltib berish narxlari transport xarajatlari, yuk ortish - tushirish ishlari xarajatlari va yuk miqdoriga ko'ra chegirmalarni o'z ichiga oladi. Bu narx turi juda ko'p ishlatiladi. Bunday narx belgilash tajribasi ta'minotchiga qulaylik yaratadi, bundan tashqari, bunday narx belgilash tizimini nazorat qilish ham yengilroq, AQSHda logistika doirasidagi narx belgilash tizimi davlat orqali tartibga solinadi. Bir tomondan, huquqiy tartibga solish narxlarni aniqlash erkinligini chegaralaydi, ikkinchi tomondan esa, logistika xarajatlari tizimini tahlil qilishga imkon yaratadi.

8.3. Logistika tizimi faoliyat yuritishini baholash

Boshqarishning muhim omillaridan biri - materiallarni o'z vaqtida eltib berish. Buning uchun kerakli operatsiya bajarilishiga (masalan, yuk ortish, yukni eltish va boshqa) qancha vaqt ketishi va operatsiyani boshlash uchun qancha vaqt kerakligini aniqlash zarur.

Buyurtmalarni bajarish muddati resurslarga bo'lgan ehtiyoj miqdoriga, ta'minot jarayonining ishonchliligiga ta'sir qiladi. Buyurtmalarni bajarish muddati uzoq bo'lsa, u mintaqaviy omborlardagi katta nomenklaturali zaxiralar miqdorining ortib ketishiga olib keladi.

Boshqa tomondan qaraganda, buyurtmalarning shoshilinch, qisqa vaqtda bajarilishi har xil xatolarga olib kelishi mumkin. Masalan, olingan resurslar miqdori yanglish bo'lishi, sifati to'g'ri kelmasligi yoki umuman kerak bo'lmagan mahsulot yetkazishi mumkin.

Masalan, AQSHda taqsimlash doirasida buyurtmalarning eng kam bajarilish muddati (ishlab chiqarish vaqti ham hisobga olinadi) - 7 kun, eng ko'p muddati - 72 kun.

Buyurtmaning bajarilishiga ketadigan vaqt taqsimlash kanallarining holati va rivojlanishiga bog'liq. Bu taqsimlash kanallari mahsulot ishlab chiqaruvchi va iste'molchilarni bog'laydigan vositaga aylanayapti va xilma-xil o'zaro bog'liq vazifalarni bajarayapti. Unga: sotish; marketing; kredit berish va boshqa xizmat turlari kiradi.

Firmalarning ko'pchiligi taqsimlash jarayonini faqat qisman nazorat qiladi, demak, ularning butun tabiiy taqsimlash tizimiga qiladigan ta'siri ham qismandir.

Logistika texnologiyasining o'zgarishi, mahsulot va xizmatlar sifati ahamiyatining o'sishi, taqsimlash kanallarining tuzilishi va vazifalarining o'zgarishiga olib keladi, texnologiyani takomillashtirishga intilish tug'diradi.

Logistika tizimi samarasining ortishi - taqsimlash doirasining asosiy kapitaliga qo'yiladigan sarmoyalar miqdori ortishiga logistika tizimi tuzilishi va ob'ektlari joylashishining o'zgarishiga olib keladi.

Hozirgi kunlarda mahsulot ishlab chiqaruvchi va sotuvchilarni farqlash juda qiyin. Logistika tizimi qismlari vazifalarining o'zgarishi katta qiyinchiliklar bilan o'tayapti. Integratsiya ayrim xo'jalik turlarining ahamiyati ortayapti, boshqalarining ahamiyati pasayib yoki umuman yo'q bo'lib ketayapti.

Bu jarayonlarga yana xalq xo'jaligi holati, davlatning iqtisodiy siyosati ham ta'sir qiladi.

Ishlab chiqarish vositalarini ishlab chiqaruvchi korxonalar faqat ulgurji savdo jarayonini nazorat qilibgina qolmay, bevosita iste'molchiga sotish jarayonini ham o'z nazoratiga olayapti. Iste'molchilarga to'g'ridan - to'g'ri yuk yuborishga moslashtirilgan qo'shimcha omborlar qurilayapti. Ko'p kompaniyalar taqsimlash kanallari, zaxiralar miqdori va sotish hajmidan xabardor bo'lish maqsadida ulgurji savdo tizimi bilan bevosita aloqa o'rnatgan.

8.4. Logistika tizimining marketing bilan bog'liqligi

Logistika tizimi boshqarish vazifalari bilan uzviy bog'liq. Lekin logistika tizimiga eng katta ta'sir ko'rsatadigan vazifalardan biri - marketing siyosati va taktikasi. Logistika tizimining servis chegaralarini marketing talablari aniqlaydi.

Marketing taktikasi bevosita logistikaning xarajat ko'rsatkichlariga ta'sir qiladi.

Ishlab chiqarishning assortiment bo'yicha ixtisoslashishi marketing yordamida sezilarli darajada rivojlanadi.

Mahsulot assortimenti qancha ko'p bo'lsa, ishlab chiqarishning har bir doirasi, buyurtmalar bilan ishlash, zaxiralarni nazorat qilish va boshqarish vazifalari murakkablashib ketadi.

Mahsulot assortimenti taqsimlash muammolarini hisobga olgan holda aniqlanadi. Masalan, mahsulotning asosiy modelini texnologik davr qo'shimcha xarajatlari hisobiga kamaytirish jarayonida o'zgartirish mumkin. Bu holda ishlab chiqarish uchun kerakli bo'lgan xomashyo, materiallar va komplektatsiya qismlari assortimenti kamayadi.

Lekin, ko'pincha mahsulotlar faqat marketing talablariga asoslanib ishlab chiqariladi. Unda ko'p hollarda tabiiy taqsimlanish bahosiga qanday ta'sir qilinishi hisobga olinmay, mahsulotlar o'zgarishiga olib keladi.

Mahsulotning yangi turini ishlab chiqarishga joriy qilish, odatda, tabiiy taqsimlanish jarayonida kutilmagan xarajatlarga olib kelishi mumkin. Masalan, avval ishlatilmagan yangi

xomashyo turlariga ehtiyoj paydo bo'lishi mumkin. Hattoki, faqat o'rami o'zgarigan mahsulot ta'minot doirasi uchun yangi assortiment birligi deb hisoblanadi.

Lekin shuni aytib o'tish kerakki, har bir assortimentning o'zgarishi xarajatlarning o'sishiga olib kelavermaydi. Ayrim hollarda ishlab chiqarish quvvatidan foydalanish darajasi ortishi, mehnatni tashkil qilishning yaxshilanishi mumkin, bular orqali anchagina mablag' va mehnat tejallishi mumkin.

Assortimentning kengayishini rejalashtirish, zaxiralarni boshqarish, xarajatlarni kamaytirish doiralarida korxonalar oldiga qo'yilgan vazifalarni murakkablashtiradi. Amerika va yapon kompaniyalarining assortiment siyosatini solishtirsak, ancha farq qilishini ko'ramiz. Yapon kompaniyalari modellarni cheklangan miqdorda ishlab chiqaradilar. Ayrim komplekt qiluvchi mahsulotlar, masalan, avtomashinalarga o'rnatiladigan konditsionerlar (namunaviy o'lchovda bo'ladi), avtomashinalarga sotishdan oldin dilerlar tomonidan o'rnatiladi.

Amerikalik ishlab chiqaruvchilar esa iste'molchilarni har bir modelning turli xillari bilan ta'minlaydilar, hattoki maxsus buyurtmalarni ham bajaradilar. Bunday assortiment siyosati xarajatlarning ortishiga olib keladi, ishlab chiqarish jarayonini tashkil qilish, rejalashtirish va nazorat qilishni murakkablashtiradi.

Marketing vazifalaridan yana biri-tabiiy taqsimlanishning servis xizmati doirasida aniq chegaralarini belgilaydi. Uning sifatiga yuk yetkazish tezligi, yuk yetkazish muddatlarining bajarilishi va logistika tizimi talablarini zudlik bilan qondirish qobiliyatlari ta'sir qiladi. O'z tomonidan logistika marketingning sotish usullariga juda katta ta'sir qiladi. Agar firma maxsus taklif taktikasi asosida ish olib borsa, ya'ni oldindan belgilangan rejalarsiz sotishlar tashkil qilsa, tabiiy taqsimlanish tizimi - transport, omborlar, buyurtmalarni rasmiylashtirish sotish jarayonining tezlashishiga tayyor bo'lishi kerak.

Logistika tizimining holati taqsimlanish kanalini tanlashda katta ahamiyatga ega. Logistika qiymatiga oid tahlil ko'pincha xarajatlarni kamaytirish yo'llarini topish uchun qilinadi, bu tahlil ta'sirida ro'y bergan o'zgarishlar marketingga katta ta'sir ko'rsatadi. Masalan, omborlar sonini kamaytirish, zaxiralar miqdorini kamaytirish, transportning arzonroq turlariga o'tish hisobiga xarajatlarni kamaytirish xizmat ko'rsatish sifatining o'zgarishiga olib kelishi mumkin.

Logistika tizimini tahlil qilish asosida marketing xizmati taqsimlanish jarayonining maqsad va vazifalarini aniqroq belgilaydi.

Logistikaning tizimli tahlili marketing quroli bo'lib, xizmat ko'rsatish andozalarini o'rnatadi.

Foydalaniladigan asosiy darsliklar va o'quv qo'llanmalar ro'yhati.

1. G.N. Umarova. Logistika. O'quv qo'llanma. – T.: 2016.-257 bet.
2. Q.A. Dadaboev. Logistika. O'quv qo'llanma. – T.: 2007.-233 bet.
3. B.A. Xo'jaev Avtomobillarda yuk va passajirlarni tashish asoslari. Darslik. – T.: 2002.-239 bet.
4. S.S. G'ulomov., YU.T. Dadaboyev., M.O. Osmonovlar Logistika. Darslik. – T.: 2001.-242 bet.
5. Л.Б.Миротин. Транспортная логистика. М.: Экзамен, 2003.-512стр.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. А.М. Гаджинский. Логистика. Учебник для студентов высших учебных заведений. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дачков и К», 2010 й. – 235 стр.
2. Ю.М. Неруш. Логистика. Учебник – М.: ТК Велби. Проспект, 2008.-520 стр.
3. M.Z. Musajonov. Avtotransport tarmog'i korxonalarini loyihalash. Darslik. – T.: 2011.-239 bet.

Интернет ресурслари:

1. <http://www.oldziyonet.uz>
2. www.arxiv.referat.uz
3. <http://www.eknigi.org>
4. <http://www.nashaucheba.ru>
5. <http://www.ni.ru>

TRANSPORT LOGISTIKASI
fanidan

AMALIY MASHG'ULOTLARINI BAJARISH UCHUN

USLUBIY KO'RSATMA

1-Amaliy mashg'ulot

Mavzu: Logistikaning asosiy yunalishi va tamoyili.

I. Ishdan maksad: Logistika tamoyili va uning tasnifi to'g'risidagi tushunchalar bilan talabalar bilimini boyitish.

II. Ishning bajarish tartibi:

- 1. Logistika xaqida tushunchaga ega bo'lish.**
- 2. Logistikaning asosiy tamoyillarini o'rganish.**

1. Logistika xaqida tushuncha.

Logistika—iste'molchi talablarini ko'proq qanoatlantirish maqsadlarida xomash-yo, yarimfabrikatlar, tayyor mahsulotlar va tegishli axborotlarni jamlash, saqlash, ishlab chiqarilgan joydan iste'mol joyiga tashish va uzatishning texnologik va tejam-kor samarali operatsiyalarini rejalashtirish, amalga oshirish va nazorat qilish jarayonidir.

Logistika –keng ma'noda mikro va makro tizim oldiga qo'yilgan maqsad-larga erishish uchun moddiy, axborot va moliyaviy oqimlarni boshqarish va optimallashtirish haqidagi fan.

Logistika – tor ma'noda menejmentning umumlashgan vositasi bo'lib, moddiy va servis oqimlar hamda ularga ergashgan axborot va moliyaviy oqimlarni samarali boshqarish orqali biznesning strategik, taktik va operativ maqsadlariga erishish imkoniyatini beradi.

Iqtisodiy jixatdan rivojlangan har bir mamlakat va xudud katta sifatga ega bo'lgan transport xizmati ko'rsatish bo'yicha investitsiyalar kiritganlar. O'n sakkizinchi, o'n to'qqizinchi asrlarda Angliya, Ispaniya kabi yirik dengiz transportiga ega bo'lgan mamlakatlar yirik kollonial impeoiyalarning soxiblari bo'lib oldilar va SHimoliy Amerika, Hindiston, Afrika va Uzoq SHarq tijorat savdo yo'nalishlariga uchun

xalqaro xukumronlikni qo'lga kiritdilar. Yigirmanchi asrda tijorat sohasida xukumronlikni qo'lga kiritgan AQSH, Kanada, Yaponiya va Germaniya kabi davlatlar dengiz, quriqlikdagi va havodagi zamonaviy yo'nalishlarni egallaab oldilar. Bu tizimlar ko'plab sanoat tovarlarini, xom-ashyoni tashishga, texnik ekspertiza qilishga imkoniyat yaratib berdi va buning natijasida boshqa raqobatchilarga nisbatan ust unlikka erishdilar. Yigirma birinchi asrga kelib, axborot texnologiyalari va yer usti, dengiz va xavo transportlarining o'zaro birlashuvi jahon iqtisodiyotini shakllantirishga yordam berdi. Xom ashyo resruslariga extiyoji bo'lgan mamlakatlar uchun xom ashyo importini kafolatlash, ishlab chiqarilgan avtomobillar, elektronika va boshqa eksport maxsulotlarini tashishga bo'lgan ishonch katta ahamiyat kasb etadi.

2. Logistikaning asosiy tamoyillari.

Logistikaning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

1. O'zini o'zi tartibga solish (ishlab chiqarishning mutanosibligi).
2. Moslashuvchanlik (xarid va yetkazib berish jadvalriga o'zgartirish kiritish mumkinligi).
3. Zahira hajmini minimallashtirish.
4. Tovar harakatini modellashtirish.
5. Yangi axborot tizimlaridan maksimal foydalanish (komp'yuterlashtirish).
6. Resurslar bilan ta'minotdagi ishonchlilik.
7. Tejamkorlik (iste'molchida mavjud mahsulot zahirasi darajasini 30-40 foizgacha kamaytirish, axborot xizmati darajasini oshirish).

Logistik oqimlar:

- moddiy;
- axborot;
- servis;
- moliyaviy.

Logistikani joriy etish uchun quyidagilarning bo'lishi taqozo etiladi:

- raqobatchilik;
- mo'l-ko'lchilik (kamyoblikning yo'qligi).

Logistikaning asosiy funksiyalari quyida keltirilgan:

- mahsulotni tashishni tashkil etish;
- zahiralarini omborlarda saqlash;
- zahiralarini optimallashtirish;
- moddiy resurslar zahirasini nazorat qilish;
- tayyor mahsulotlar zahirasini nazorat qilish;
- ortish-tushirish ishlari;
- axborot oqimlarini yo'naltirish;
- boshqa logistik operatsiyalar.

Nazorat savollari.

1.Logistikaning ob'ekti va predmeti xamda uning asosiy tushunchalari. **2.**Logistikaning rivojlanish bosqichlari.

3.Logistikaning asosiy maksadi.

2- Amaliy mashg'ulot

Mavzu: Logistikada asosiy okimlar.

I. Ishdan maksad: Moddiy oqim, Axborot oqimi, Servis oqimlari buyicha talabalar ko'nikmalarini shakllantirish.

II. Ishning bajarish tartibi:

1. Moddiy oqim xaqida tushunchaga ega bo'lish.
2. Axborot oqimi xaqida tushunchaga ega bo'lish.
3. Servis oqim xaqida tushunchaga ega bo'lish.
4. Logistik tizim xaqida tushunchaga ega bo'lish.

1.Moddiy oqim.

Logistik zanjirning asosida moddiy oqim, ya'ni logistik jarayonning boshidan oxirigacha harakatda bo'luvchi moddiy resurslar tashkil etadi. Agar moddiy resurslar omborda saqlansa unda ular moddiy zahiraga aylanadi.

Moddiy oqim qo'yidagilarni o'z ichiga oladi:

- marketing tadqiqotlari asosida ma'lum turdagi tovarga bo'lgan talab o'rganiladi;
- so'ng ushbu tovarni ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan moddiy resurslarni qidirish va xarid qilish boshlanadi (joyi, xajmi, sifati va bahosi);
- agar resurs talabga mos kelsa u ishlab chiqruvchining xom-ashyo omboriga tashib keltiriladi;
- so'ng tovar ma'lum bir texnologiyaga amal qilingan holda ishlab chiqiladi;
- ishlab chiqarilgan tovar tayyor mahsulot omboriga tashib boriladi;
- so'ng tayyor tovar iste'molchiga yetkaziladi.

2.Axborot oqimi.

Moddiy oqimning harakat jarayoni mos ravishdagi axborot oqimi harakati bilan kuzatib boriladi.

Axborot oqimi – bu moddiy oqim harakati uchun zarur bo'lgan barcha turdagi axborotlar oqimidir. Ushbu oqim qog'oz va raqamli tashuvchilarda bo'ladi. Axborot oqimlari moddiy oqim yo'nalishida va unga teskari harakatlanadi.

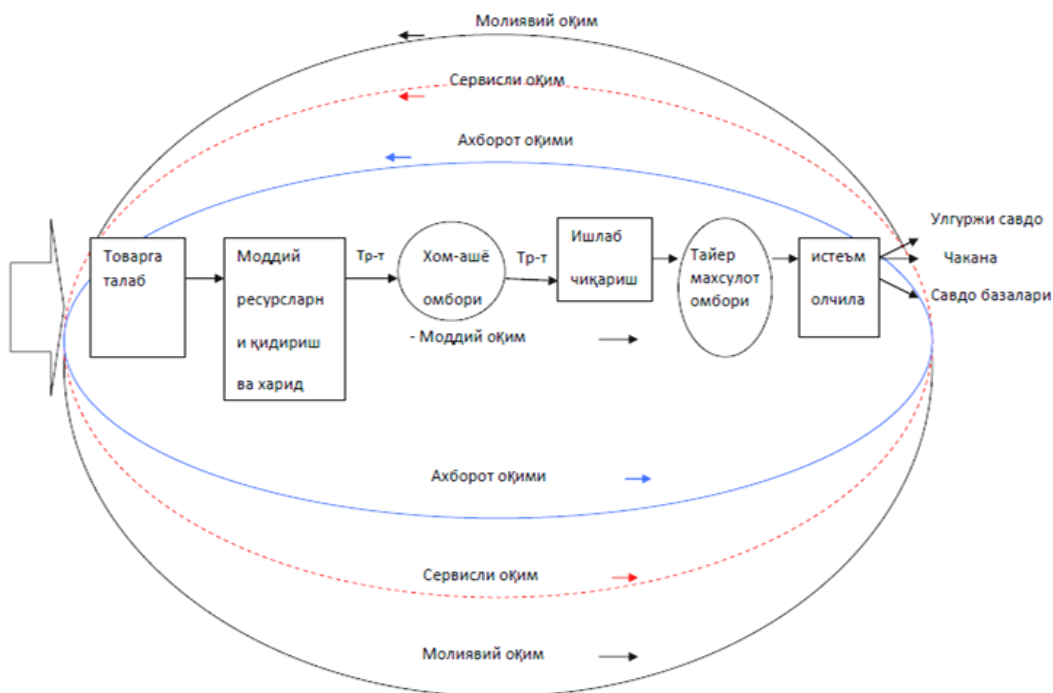
Moddiy va axborot oqimlari asosida yuk va yo'lovchilarni bir joydan ikkinchi joyga ko'chirish amalga oshiriladi, bu oqimlarni boshqarish asosida transport operatsiyalari vujudga keladi. Transport operatsiyasi va boshqaruvi real vaqtda transport vositalarini kontrolg' qiladi va ularning yo'ldaligiga, boshqa transport vositalari va

yo'lovchilar xavfsizligini kafolatlaydi. Bir vaqtda xar bir transportirovka usuli xarakat boshqaruvining betakror jarayonidir, bu esa transport injenerining xavfsizlik asosida transport xarakatining sistema jarayonlarini ishlab chiqarishdir Axborot oqimi vaqt birligida qayta ishlanuvchi yoki uzatiluvchi axborot miqdori bilan o'lchanadi.

3.Servisli oqim.

Servisli oqim quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- sotish oldidan bajariluvchi ishlar;
- sotish jarayonida bajariluvchi ishlar;
- sotishdan keyingi bajariluvchi ishlar

1-Rasm. Logistlik oqimlar va logistlik zanjir chizmasi.

4.Logistik tizim.

Logistik tizim – material va unga hamrox boshqa oqimlarni boshqaruvchi va bozor iqtisodiyoti sharoitida o'zining iqtisodiy-tashkiliy maqsad va mexanizmlariga muvofiq faoliyat ko'rsatuvchi murakkab tashkiliy-texnologik tuzilmadir. Logistik tizim o'zining oldiga qo'ygan maqsad va vazifalari miqyosiga ko'ra ikki guruhga makrologistik va mikrologistik tizimlarga bo'linadi.

Logistik tizim – u yoki bu logistika vazifasi va operatsiyalarni bajaruvchi teskari aloqaga moslashtirilgan tizimdir. U qoidaga ko'ra, bir necha tizimlardan iborat va tashqi muhit bilan rivojlangan aloqaga ega.

Nazariyadan ma'lumki, har qanday tizim ikki yoki undan ortiq elementlardan tashkil topadi.

Logistik tizimning tuzilishida quyidagi omillar hisobga olinadi:

- korxonalarining soni;
- omborlar soni;
- transport modellari;
- aloqa;
- axborot tizimi.

Logistik tizimlar quyidagi belgilariga ko'ra farqlanadi:

Ko'lami bo'yicha:

- mikroiqtisodiyot tizimlari (sanoat korxonasi doirasida);
- makroiqtisodiy tizimlar (mamlakat, hudud yoki mamlakatlar guruhi)

ko'lamida);

- mezologistik tizimlar – alohida turdagi tovarlar yoki tovarlar guruhlarining tahminoti, ishlab chiqarish va sotish alohida tizimlarning majmuasi.

Nazorat savollari:

1. Moddiy oqim, oqimni tavsiflovchi asosiy ko'rsatkichlari?
2. Moddiy oqim klassifikatsiyasi va turlari?
3. Moddiy oqimlarning moddiy resurslardan farqi?
4. Moddiy oqim o'lchami?
5. Moddiy oqimni boshqarish?
6. Axborot oqimi, ko'rsatkichlari va tasniflanishi?
7. Axborot oqimlarni boshqarish?
8. Moddiy va axborot oqimlarning o'zaro aloqasi?
9. Moliyaviy oqim, tasniflanishi, guruhi?
10. Servis oqimlar?

3-Amaliy mashg'ulot

Mavzu: Transport logistikasi.

I. Ishdan maksad: Transport logistikasi, Transport turlarining moddiy - texnik bazasi va transport turini tanlash bo'yicha talabalar bilimini shakllantirish.

II. Ishning bajarish tartibi:

1. Transport vositalaridan foydalanishni o'rganish.
2. Transport logistikasining vazifalarini o'rganish.
3. Transport turlarining moddiy - texnik bazasini o'rganish.

1. Transport vositalaridan foydalanish.

Moddiy oqimning birinchi xomashyo manbaidan oxiri istehmolchigacha harakatdagi logistika tadbirlarining muhim qismi turli transport vositalaridan foydalanish orqali amalga oshiriladi. Bu tadbirlarni bajarishga ketgan xarajatlar logistikaga ketgan umumiy xarajatlarning 50 % ini tashkil etadi. Bajargan ishiga qarab, transport ikki asosiy guruhga bo'linadi:

1. Ommaviy foydalaniladigan taransport, xalq xo'jaligining asosiy tarmog'i bo'lib, yuk va yo'lovchi tashishda aholiga va xalq xo'jaligining barcha tarmoqlari ehtiyojini qondirishga xizmat qiladi. Bu transport aholiga ham aloqa yo'li tizimida xizmat qiladi. Uni ko'pincha magistralg' (qandaydir tizimdagi asosiy bosh chiziq, bu yerda aloqa yo'llari tizimi) deb ataladi. Ommaviy foydalaniladigan taransport tushunchasi o'z ichiga temir yo'l transporti, suv transporti (dengiz va daryo), avtomobilg' transporti, havo transporti va quvur transportini oladi.

2. Noommaviy foydalaniladigan transport - ishlab chiqarish ichidagi transport hamda notransport korxonalariga tegishli bo'lgan transport vositalarining barcha shakllari. Transportning noommaviy turidan foydalangan holda yuklar tashishni tashkil qilish ishlab chiqarish logistikasining predmetidir. Tovar harakatida kanallarni tanlash masalasi logistika doirasida yechiladi.

2. Transport logistikasining vazifalari.

Transport logistikasining predmeti ommaviy vazifadagi transport yuk tahminotini tashkil qilish bilan bog'liq bo'lgan kompleks masalalar hisoblanadi.

Transport logistikasining vazifalari:

- transport tizimlarini, jumladan transport koridorlari va transport zanjirlarini tashkil etish;
- transport jarayonlarining turli xil transport birligini rejalashtirish (aralash tahminlash holatida);
- transport - ombor jarayonlarining texnologik birligini tahminlash;
- transport jarayonini ombor va ishlab chiqarish bilan rejalashtirish;
- transport vositasi turini tanlash;
- transport vositasini tekin tahminlash;
- yetkazishning to'g'ri marketurasini aniqlash.

3. Transport turlarining moddiy - texnik bazasi.

Transport turini tanlash masalasi logistika zaxiralarining qulay darajasini tashkil qilish va ushlab turish, qadoqlash va o'rash turini tanlash va boshqa shu kabi masalalar bilan bog'liq holda yechiladi.

Muayyan bir mahsulotni tashish uchun transport turini tanlashda har xil transport turlarining xarakterli xususiyati haqidagi axborot asos bo'lib xizmat qiladi. Logistika nuqtai nazaridan avtomobilg', temir yo'l, suv, havo transportining kamchilik va afzalliklarini ko'rib chiqamiz.

1. Avtomobilg' transporti. Asosiy funksiyalaridan biri yuqori tezlikda yurish.

Avtomobilg' transporti yordamida yukni kerakli muddatda yetkazib berish mumkin. Transportning bu turi yetkazishning muntazamligini tahminlaydi. Bu yerda boshqa turlariga nisbatan qadoqlanishiga kamroq talablar qo'yiladi.

Avtomobilg' transportining kamchiligiga tashishga nisbatan yuqori tannarxi, yahni odatda avtomobilning yuk ko'tarish qobiliyati (eng ko'p miqdor) bo'yicha olinadigan to'lov kiradi. Bu transport turining boshqa kamchiliklariga yuk tushirish va tashish, yukni yo'qotish imkoniyati va avtotransportning yo'lda buzilish imkoniyati borligi, nisbatan yuk ko'tarilish quvvatining pastligi kiradi.

2. Temir yo'l transporti. Transportning bu turi turli ob-havo sharoitlarida yuklarning turli to'plamlarini tashishga yaxshi moslashgan. Temir yo'l transporti yuklarni uzoq masofalarga tashish va tashishning muntazamligi imkoniyatini beradi. Bu yerda yuklash, tushirish ishlari foydali natijani tashkil qilishi mumkin.

Temir yo'l transportining afzalligi yuklarni tashish tannarxining nisbatan pastligi.

3. Suv transporti. Dengiz transportining kamchiliklariga tezlik pastligi, yuklarning qadoqlanishi, o'ralishi va mustahkamlanishiga qattiq talablar qo'yilishi, jo'natish chastotasi pastligi kiradi.

Ichki suv transporti. Yuk tariflari past. O'zoqroq masofaga tashishda bu transport turi eng arzon hisoblanadi.

Ichki suv transportining kamchiliklariga yetkazib berishning tezligi past bo'lishi kiradi.

4. Havo transporti. Asosiy afzalliklari: tezligi, alohida rayonlarga yetkazish imkoniyati. Kamchiliklariga yuk tahriflarining yuqoriligi va meteo sharoitlar kiradi (etkazib berish jadvaliga rioya qilish imkoniyatini tushiradigan meteo sharoitlar).

Transport turini tanlashda ta'sir ko'rsatuvchi asosiy omil farqlanadi

Transport turini tanlashga tahsir qiladigan omillar bo'yicha turli transportlar bahosi						
Transport turi	Transport turini tanlashga tahsir qiluvchi omil					
	Etkazib berish muddati	Yuk jo'natish chastotasi	Etkazib berish jadvaliga rioya qilish ishonchiligi	Turli xil yuklarni tashish qobiliyati	Hududning istalgan nuqtasiga yukni yetkazish qobiliyati	Tashish qiymati
Temir yo'l	3	4	3	2	2	3
Suv	4	5	4	1	4	1
Avtomobilg'	5	1	1	5	5	2
Quvur	5	1	1	5	5	2
Havo	1	3	5	4	3	5

Nazorat savollari:

1. Transport logistikasining logistik operatsiya va funksiyalari?
2. Yuk tashish va saqlash funksiyalari?
3. Transport logistikasining asosiy tamoyili?
4. Transport turlarida tashishning o'ziga xos xususiyatlari?

4- amaliy mashg'ulot

Mavzu:Taminotchini tanlash masalasi.

I. Ishdan maksad: Taksimotchini tanlash masalasi va Tovarlar taqsimoti kanalini tanlash bo'yicha ko'nikmalarni shakllantirish.

II. Ishning bajarish tartibi:

1. Tovarlar taqsimoti kanalini tanlashni o'rganish.
2. Tashish usuli va tashuvchini tanlashni o'rganish.
3. Masala ishlashni o'rganish..

1.Tovarlar taqsimoti kanalini tanlash.

Tovarlar sotish doirasini tanlashda ishlab chiqaruvchi va savdo firmalari quyidagi taqsimot kanallaridan foydalanadilar:

1. Ishlab chiqaruvchi-istehmolchi
2. Ishlab chiqaruvchi-ulgurji sotib oluvchi-istehmolchi
3. Ishlab chiqaruvchi-ulgurji sotib oluvchi-mayda ulgurji sotib oluvchi-istehmolchi.

Ko'rinib turibdiki, taqsimot xar xil ko'rinishlarda, yahni to'g'ridan-to'g'ri "ishlab chiqaruvchi-istehmolchi" dan tortib, ko'pgina vositachilar orqali amalga oshirilishi mumkin. Taqsimotning har xil variantlari quyidagi miqdor tuzilishlari va sifat tarkiblari bilan tavsiflanadi: sotish va taqsimot bilan bog'liq tovar tavakkalligini o'ziga olish va tovar taqsimoti bilan shug'ullanish imkoniyati; savdo usullari va tajribasi bilimiga ega bo'lish; tovar sotish hajmi; tovarlarni topish va istehmol qilish tumanlarining geografik joylashuvi; vositachilar xizmati samaradorligi; tovarlarning istehmolchilik xususiyatlari; taqsimot kanali samaradorligini taqqoslash.

Taqsimot tizimi elementlari soni, yahni ishlab chiqaruvchi va istehmolchi orasidagi vositachilar soni qancha kam bo'lsa, vaqt jihatdan tovarlar sotuvi shuncha tez amalga oshadi. Ammo shu bilan bir vaqtda, ishlab chiqaruvchining tovarlarni saqlash va tovarlarni sotishni tahminlashdagi xarajatlari ko'payadi. SHuning uchun tovarlar taqsimotining optimal turini tanlashda har bir variantning samaradorligi hisoblab topilishi va tahlil qilinishi kerak.

2. Tashish usuli va tashuvchini tanlash

Har bir ishlab chiqarish yoki savdo firmasi oldida mahsulotlarini o'z kuchi bilan tashish yoki tashqi tashuvchi xizmatidan (ekspeditor) dan foydalanish masalasi turadi.

Bu masalani yechishda "ha" deyish uchun tashishga talab muqim va yetarli darajada bo'lgandagina, tashishni o'z avtomobillari orqali amalga oshirish mumkin, "yo'q" deyish uchun tashishga talab kam, ularni amalga oshirish uchun quvvatlar yetarli emas va boshqa tashish bilan bog'liq omillarni hisobga olish zarur. Bunda tanlash mezoni sifatida foydaning maksimal miqdori olinadi. Ammo vaqt va miqdor jihatdan har xil o'zgarishlar bo'lishi bu hisoblarni ancha qiyinlashtiradi.

Ishlab chiqarish va savdo firmalari faoliyatlari samaradorligiga tashuvchini tanlash katta tahsir ko'rsatadi. Tashuvchini tanlash murakkab masala hisoblanadi.

Kuchli bozor raqobati sharoitida tashuvchilar tomonidan ko'rsatiladigan xizmatlar farqlanish tomoniga kuzatilmoqda, yahni istehmolchilarga keng miqyosdagi har qanday sifatli xizmat ko'rsatilmoqda. Erkin tanlash miqyosi kengayib, turli xildagi va bir-biridan farq qiluvchi istehmolchilar talabi to'liq qondirilmoqda. SHu bilan bir vaqtda, xizmatlar nomenklaturasi shunday darajaga yetishi mumkinki, istehmolchi chalkashishi, tanlash qiyin bo'lib, ko'p vaqt talab qilishi mumkin.

Bu masala, ayniqsa, yuklarni shaharlararo va xalqaro tashish bozorida ko'zga tashlanishi mumkin. Tashuvchi yoki terminal ombori alohida faoliyat yuritishi ishni qiyinlashtirib, bunda faqat ekspeditorlarga bu xizmatlarni birlashtirib, istehmolchi talabini qondirishi mumkin.

Ishlab chiqarish va savdo firmalarining tashuvchini (ekspeditor) tanlashi va baholashi tanlov asosida oshirilishi mumkin.

Masala: A,B,S firmalarda O ishlab chiqaruvchiga mos maxsulotlar bor.Bu maxsulotlarning tan narxi,sifati va O firma uchun kerak bolgan mikdori bir xil.O dan A gacha 236 km, O dan B gacha 197 km,O dan S gacha 221 km.transport tarifi 200 km gacha xar bir km ga 9000 sum/km, 300 km gacha 8000 sum/km.Otish ishlari A va S da mexanizatsiyalashgan 1,5 soat vakt talab etadi,B da

kul kuchi yordamida amalga oshiriladi 4,5 soat vakt ketadi. Ortish ishi 1 soat uchun 50000 sum. O firmaga belgilangan maxsulotni sotib olish uchun kaysi firma kulay.

Nazorat savollari:

1. Taqsimot logistikasining asosiy vazifalari va amal qilish qoidalari.
2. Taqsimot logistikasi protseduralari.
3. Taqsimotning logistik kanali.
4. Taqsimlash kanalining funktsiyalari.
5. Logistik vositachilar.
6. Taqsimotni rejalashtirish blok-sxemasini.

5- Amaliy mashg'ulot

Mavzu: Omborlar logistikasi.

I. Ishdan maksad: Omborlar, moddiy omborlar, ishlab chikarish omborlar xakida talabalar bilimini shakllantirish.

II. Ishning bajarish tartibi:

1. Ombor turlarini o'rganish.
2. Omborlarda amalga oshiriladigan operatsiyalarni o'rganish.
3. Omborlarda yuklarni ortish-tushirish uchun zarur bo'lgan qurilmalar sonini aniqlashni o'rganish.

1. Omborlarning turlari

Omborlar transport logistik tizimlarning asosiy elementlaridan biri hisoblanadi. Yetkazib berish zanjirlarida moddiy oqimlarni boshqarish samaradorligi ombor xo'jaligining qanday ishlashigi bog'liqdir. Ombor xo'jaligi mahsulot sifatining saqlanishi, ishlab chikarish va transportning bir maromda ishlashini, korxonada maydonidan samarali foydalanishni, transport vositalarining ortiqcha turib qolishini kamaytirish imkonini beradi.

Ishlab chikarish jarayoni moddiy oqimlarning bir korxonadan boshqasiga transportirovka qilinishi, tayyor mahsulotlarni istehmolchiga yetkazilishi bilan bog'liq. Bu ishlar logistik zanjirning bahzi joylarida moddiy zaxiralarni yig'ilishiga olib keladi. Demak, bu zaxiralarni saqlash uchun maxsus joy, yahni omborlar kerak bo'ladi.

2 - rasm. Bahzi bir omborlarning ko'rinishi.

Ombor deganda, har xil moddiy resurslarni qabul qilish va saqlashga mo'ljallangan, ularni istehmol qilishga tayyorlash va istehmol qilish uchun jo'natishga moslashtirilgan maxsus binolar, ishootlar va har xil qurilmalar tushuniladi (2- rasm).

Oborlar yuk oqimining har xil uchastkalarida boshlanish joyida, o'rtasida yoki oxirida tashkil etilishi mumkin. Omborlarga ehtiyoj moddiy oqimlar oqishining hamma darvlarida mavjud bo'ladi.

Moddiy boylik manbalarini ishlab chiqaruvchidan istehmolchiga transportirovka qilish ikki usulda bajarilishi mumkin:

- tranzit usulida;
- omborlardan foydalanish usulida.

Ishlab chiqarish jarayoni uzluksizligini tranzit usuli bilan yetkazish eng tejamli usul hisoblanadi, chunki u qo'shimcha xarajatlarning kamayishiga olib keladi. Lekin bu usuldan foydalanishning o'z shartlari bor. Istehmolchi korxonaga bitta tahminlovchi korxonaning aniq vaqt davomida katta miqdorda yuboradigan moddiy boylik manbalaridan foydalansa, tranzit usulidan foydalanish mumkin. Boshqacha qilib aytganda, tahminlashning tranzit usuli bilan tashkil qilinish imkoniyati moddiy boylik manbalarini istehmol qilish miqdoriga va belgilangan tranzit mehyorlariga bog'liq.

Tranzit mehyori deganda, bir buyurtma asosida tahminlovchi korxonaga yuboriladigan moddiy boylik manbalarining eng kam qo'yilgan miqdori tushuniladi.

Ishlab chiqarish jarayonining uzluksizligini omborlardan foydalaniladigan usul bilan tahminlashda mahsulotlar harakati boshqacha tashkil etiladi. Bu usul orqali materiallar korxonaga va tashkilot omborlariga yetib borishdan avval, tahminlash-o'tkazish tashkilotlarining ombor va bazalaridan istehmolchilarga yetkaziladi.

Omborlar orqali tahminlash usuli turli xil moddiy boylik manbalarini kam miqdorda istehmol qiladigan korxonalarda qo'llanadi.

Ombor orqali tahminlashning ijobiy tomoni yana shundaki, bunda tahminlash-o'tkazish bazadagi zaxiralardan samarali foydalanish, shuningdek, qisqa vaqt davomida birdaniga keng doiradagi istehmolchilar ehtiyojini qondirishi mumkin, istehmolchilarni har tomonlama tahminlash imkoniyati yaratiladi.

Ishlab chiqarish korxonasining omborlari, yordamchi tsexlari va transportlari korxonaga ishlab chiqarish tuzilmasining eng muhim halqalaridan hisoblanadi.

Korxonaga omborlarining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Kerakli yoqilg'i, xomashyo, material, mahsulot va boshqa manbalar zaxiralarini to'plash va istehmolchilarni uzluksiz tahminlash.
2. Moddiy boylik manbalarini saqlash.
3. Ortish-tushirish ishlari, omborning ichki ishlarini eng oz mehnat va moliya xarajatlari bilan oqilona tashkil etish.
4. Ombor maydonlaridan oqilona foydalanish va omborning asbob-uskunalarini samarali ishlatish.
5. Moddiy boylik manbalarini ishlab chiqarishda istehmol qilishga tayyorlash.
6. Markazlashtirilgan usulda material va mahsulotlarni kerakli joylarga yetkazib berish.
7. Materiallardan tejamli foydalanishni nazorat qilish.
8. Ishlab chiqarish jarayonida ishlatilmasdan qolgan, ortiqcha moddiy boyliklar manbalari zaxiralarini o'z vaqtida aniqlash va ulardan foydalanishni tashkil etish.

Omborlar ko'pgina belgilariga ko'ra turlarga ajratiladi:

- omborning o'lchamlari;
- tahminlanishi lozim bo'lgan tartib (rejim);
- vazifalari;
- saqlanadigan mahsulotlarning turi;
- binoning turi;
- joylashgan joyi va faoliyat doirasi;
- yong'in xavfsizligi.

Omborlar o'lchamlariga ko'ra yuzasi bir necha o'n kv. metr bo'lgan kichik omborlardan yuzasi bir necha yuz ming kv. metrgacha bo'lgan gigant turlarga bo'linadi.

Omborlar tahminlanishi kerak bo'lgan iqlim sharoitiga (namlik, temperatura va xokazo) ko'ra maxsus tartibda ishlaydigan va hech qanday talab qo'yilmaydigan turlarga bo'linadi.

Vazifasiga ko'ra omborlar tahminlash yoki moddiy, ishlab chiqarishning ichidagi omborlarga hamda bitta korxonani yoki bir nechta korxonaning moddiy boyliklarini saqlovchi turlarga bo'linadi.

Omborlar saqlanadigan mahsulotning turiga ko'ra ixtisoslashtirilgan yoki universal turlarga bo'linadi.

Omborlar yana tayyor mahsulot va xomashyoni saqlovchi turlarga bo'linadi.

Binoning turiga qarab omborlar yopiq, yarim yopiq va ochiq turlarga bo'linadi.

Joylashishiga ko'ra omborlar markaziy, uchastkalarini va tsexlarga qarashli bo'lishi mumkin.

O'tga chidamliligiga ko'ra yonmaydigan, yonishi qiyin bo'lgan va yonadigan turlarga bo'linadi.

Ishlab chiqarish korxonalarida omborlarni to'g'ri joylashtirish eng muhim masalalardan biri hisoblanadi. Korxonada omborlarni mintaqaviy joylashtirish uchun quyidagilarga ehtibor berish kerak:

- yuklar oqimini to'g'ri chiziq bo'ylab harakatlanishi;
- yuklarni transportirovka qilish uchun qulay sharoitni tahminlash;
- omborni iloji boricha asosiy tsexlarga yaqinlashtirish;
- boshqa xavfsizlik talablarini hisobga olish.

Odatda, moddiy boylik manbalari korxonalarining omborlariga va ulardan temir yo'l va relg'ssiz transport orqali tashiladi. SHuning uchun omborlar oldida temir yo'l va avtomobillar uchun yo'l qurilgan bo'lishi kerak.

Mahsulotlarni ortish-tushirish qanday tashkil etilganiga qarab omborxonalar mexnizatsiyalashtirilgan, kompleks mexanizatsiyalashtirilgan, avtomatlashtirilgan va avtomat turlarga bo'linadi.

2. Omborlarda amalga oshiriladigan operatsiyalar

Omborlar bir-biridan farq qilishiga qaramay, deyarli bir xil logistik funktsiyalarni bajaradi:

- moddiy zaxiralarni joylashtirish va saqlash;
- moddiy oqimlarni qayta ishlash;
- logistik servis va xizmat ko'rsatishni tahminlash.

Har qanday ombor, kamida, uch xil moddiy oqimlarga ishlov beradi: kiruvchi, chiquvchi va ichki.

Kirayotgan moddiy oqimlar transportdan tushiriladi, miqdori va sifati tekshiriladi. Chiquvchi oqim esa, albatta yuklanadi. Ichki oqimlar korxonada bir joydan boshqasiga ko'chiriladi.

Moddiy oqimlarni o'zgartirish- ularga ishlov berish orqali yangi ko'rinishga keltirishdir, masalan, qoplash yoki qadoqlash va hokazo.

Endi har xil omborlar bajarishi mumkin bo'lgan vazifalarni ko'rib chiqaylik.

Korxonaning tayyor mahsulot omborida ular to'planishi va taxlanishi, saqlanishi, navlarga ajratilishi yoki qo'shimcha ishlov berilishi, markirovka qilinishi, ortishga tayyorlanishi va ortilishi mumkin.

Istehmolchi korxonalarining xomashyo omborlari yuklarni qabul qiladi, navlarga ajratadi, saqlaydi va ishlab chiqarish uchastkalariga yuborishga tayyorlaydi.

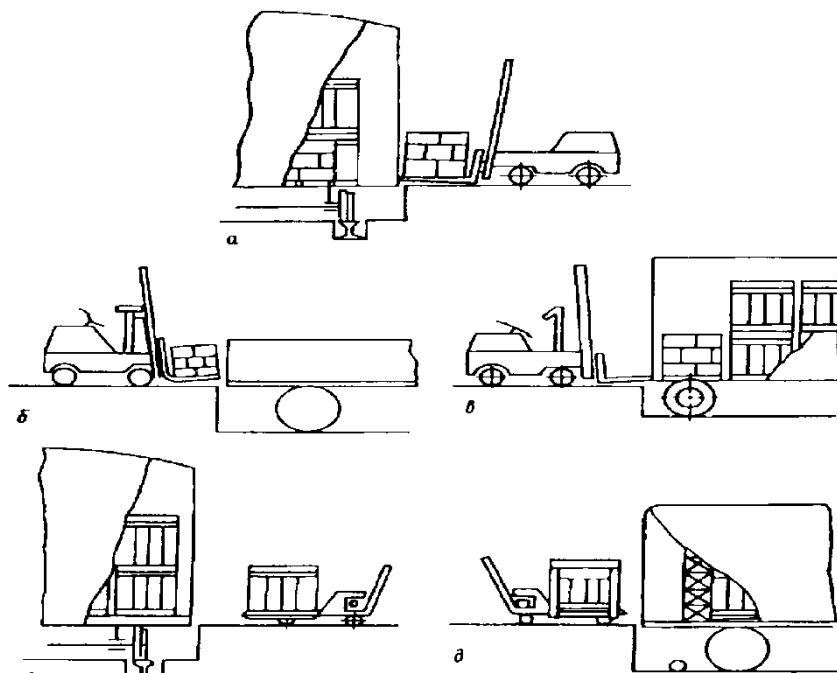
Ulgurji vositachi firmalarning omborlari yuqorida sanab o'tilgan vazifalardan tashqari quyidagi vazifalarni ham bajaradi;

- tovarlarning bir joyda to'planishini tahminlash;
- mahsulotlarni komplektlash va tanlash;
- kichik partiyalarda tovarlarni istehmolchi korxonalariga yetkazish va xokazo.

Omborlarning logistik funktsiyalari logistik operatsiyalarni bajarish davrida namoyon bo'ladi. Omborlar juda ko'p turlarga ajratilganligi sababli, logistik funktsiyalari farqlanishiga qaramay, bahzi o'xshashliklari ham mavjud. Har qanday omborlar quyidagi tartibda ishlaydi:

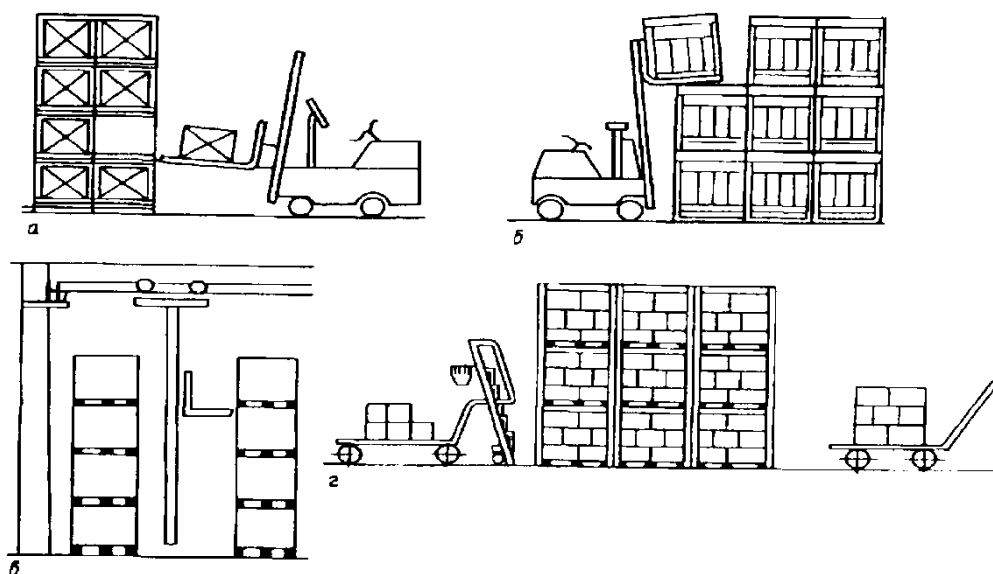
- transportdan tushirish;
- tovarni qabul qilib olish;
- joylashtirish va saqlash (taxlash);
- saqlash joyidan tovarni tanlab olish;
- tovarlarni butlash va qadoqlash;
- yuklash va boshqalar.

Yuklarni ortish-tushirish operatsiyalari yuk tavsiflari, transport vositasining va ortish-tushirish mexanizmining turiga bog'liq bo'ladi (3-rasm).

3-rasm. Yuklarni omborxonalarda ortish-tushirish variantlari: *a, b* va *v*-mexanizatsiyalashgan variant, *d*-kichik mexanizatsiyalashgan variant.

Omborga qabul qilingan yuk saqlash zonasiga tashib keltiriladi. Tarali donabay yuklar stellajlarga yoki shtabellarga taxlanishi mumkin. Yuklarni omborlarda saqlashning bahzi usullari 4 va 5 - rasmlarda ko'rsatilgan.

4 - rasm. Omborlarda bahzi yuklarni saqlash sxemasi: *a, b* va *v*-mexanizatsiyalashgan variant, *d*-kichik mexanizatsiyalashgan variant.

5 - rasm. Omborlarda bahzi yuklarni saqlash, ortish-tushirish variantlari sxemasi

3.Omborlarda yuklarni ortish-tushirish uchun zarur bo'lgan qurilmalar sonini aniqlash.

Logistik tizimlar uzluksiz ishlashini tahminlash uchun zarur bo'lgan ortish-tushirish qurilmalarining soni quyidagicha aniqlanadi:

$$A = (Q * K_n) / R,$$

bu yerda:

Q - qayta ishlanishi kerak bo'lgan yuk miqdori, t;

K_n - yuk kelishining notekislik koeffitsienti;

R - qurilmaning ish unumdorligi, t.

Qurilmaning bir soatlik ish unumdorligi tsikli ishlovchi mashinalar uchun quyidagicha topiladi:

$$R_s = (3600 / T_{ts}) * q,$$

bu yerda:

T_{ts} - yuk ortish mashinasining bitta tsikl vaqti, sek;

q - bitta tsiklda oriladigan yukning og'irligi.

Xuddi shunday omborlarda qo'llanilayotgan barcha mexanizmlarning zarur bo'lgan sonini aniqlash mumkin. Buning uchun mexanizmlarning ish unumdorligini aniqlash kerak.

Omborlarning umumiy maydonini aniqlash. Omborlarning quyidagi maydonlardan tashkil topadi.

1. Omborning foydali maydoni (bevosita materiallar saqlanadigan maydon), f_{may} .

2. Tovarlarni qabul qilish va berish uchun xizmat qiluvchi maydon, f_q .

3. Yordamchi maydon. Yo'laklar vazifasini o'tovchi maydon. f_{yo} .

U holda, omborning umumiy maydoni:

$$F = f_{may} + f_q + f_{yo}.$$

Nazorat savollari:

1. Logistika omborlar qanday o'rin tutadi?

2. Omborlar qanday belgilariga qarab turlarga ajratiladi?
3. Tranzit mehyori deganda nima tushuniladi?
4. Korxonalar omborlarining asosiy vazifalari nimalardan iborat?
5. Omborlar tahminlanishi kerak bo'lgan iqlim sharoitiga ko'ra necha turga bo'linadi?
6. Omborlarda qanday operatsiyalar amalga oshiriladi?
7. Omborlarning umumiy maydoni qanday aniqlanadi?

Xulosa;

5.1-Amaliy mashg'ulot

Mavzu: Ishlab chiqarish logistikasi.

I. Ishdan maksad: Ishlab chiqarish logistikasi xakida talabalar bilimni shakllantirish.

II. Ishning bajarish tartibi:

1. Ishlab chiqarish logistikasi tushuncha olish.
2. Ishlab chiqarishni logistik boshqarishni o'rganish.
 - a) ishlab chiqarish logistikasida «uzatuvchi» tizimning amal qilish sxemasini o'rganish.
 - v) ishlab chiqarish logistikasida moddiy oqimlarni boshqarishning «tortuvchi» tizimini o'rganish.

1. Ishlab chiqarish logistikasi.

Ishlab chiqarish logistikaning asosiy sohalaridan biri hisoblanib, korxonalar faoliyatida muhim ahamiyat kasb etadi. Moddiy resurslar omboridan tayyor mahsulotlar omborigacha yo'nalishdagi moddiy va axborot oqimlarini boshqarish ishlab chiqarish logistikasi deb ataladi.

Logistik tizimlarning funktsional farqlanishi berilgan quyidagi rasmda ishlab chiqarish logistikasining o'rni yaqqol namoln bo'ladi:

Logistikani funktsional jihatdan bo'laklarga bo'lib o'rganish muhim ahamiyatga ega, chunki korxonada logistika xizmatini shakllantirishda funktsional taqsimot qo'l keladi. Logistikaning funktsional kichik tizimlarga bo'linishi korxonadagi tahminot, ishlab chiqarish va sotish (taqsimot) tizimlari mavjudligi uchun ham zarurdir.

Logistikani funktsional jihatdan kichik tizimlarga bo'lish «xarid (tahminot) logistikasi», «ishlab chiqarish logistikasi», «taqsimot logistikasi», «transport logistikasi» va «omborxonalar (zahiralalar) logistikasi» kabi tushunchalarning vujudga kelishiga sabab bo'lgan.

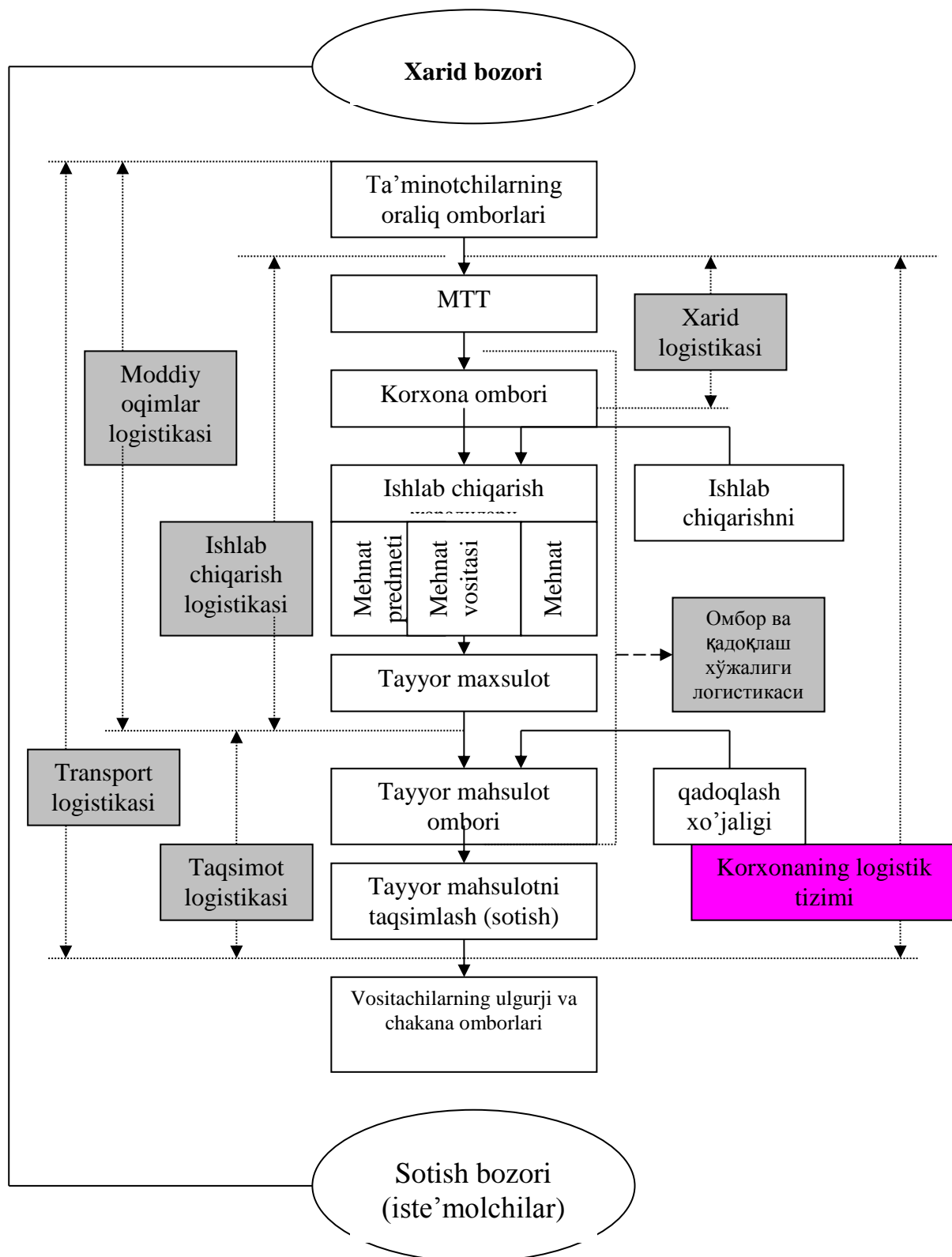
Logistikani turlarga bo'lishning boshqa mehzonlari ham mavjud. Masalan, resurs logistikasining moddiy (transport-ombor), axborot, moliyaviy va kadrlar logistikasi kabi turlari bor. Logistikani tadbirkorlik sohasiga tadbiiq etish asosida biznes-logistika haqida gapirish mumkin, bunda uning tarkibiiy qismlari sifatida ishlab chiqarish logistikasi, tijorat (savdo) logistikasi va moliya logistikasini ajratishadi.

Ammo biz ushbu fan doirasida logistikaning funktsional vazifalaridan kelib chiqib ajratiluvchi ko'rinishlarini o'rganmoqdamiz, bular:

- xarid logistikasi (ishlab chiqarishni materiallar bilan tahminlash);
- ishlab chiqarish logistikasi;
- taqsimot logistikasi;
- transport logistikasi (mohiyatiga ko'ra yuqorida sanab o'tilgan har bir logistikaning tarkibiiy qismi hisoblanadi);
- omborxonalar (zahira) logistikasi.

Logistikaning sanab o'tilgan turlarida ajralmas qism sifatida logistik axborot oqimlar mavjud bo'ladi.

Umuman olganda «ishlab chiqarish» so'z birikmasi bir necha mazmunda ishlatiladi, masalan: 1) moddiy nehmatalarni yaratish ijtimoiy jaralni; 2) mustaqil tashkilot; 3) yirik tashkilot lki aktsiyadorlik jamiyati tarkibidagi ishlab chiqarish birligi; 4) korxonadagi asosiy, lrdamchi va xizmat ko'rsatuvchi jaralnlarni o'z ichiga oluvchi ishlab chiqarish jarlni.

Korxonalarda moddiy oqimlarning harakati davrida turli logistik operatsiyalar Irdamida mehnat predmetlari bo'lgan xom-ashl, materiallar, yarim fabrikatlarni taylr mahsulotga aylantirish jaralni amalga oshiriladi.

Korxonaning ishlab chiqarish-xo'jalik faoliyati asosini ishlab chiqarish jaralni tashkil etadi. Ishlab chiqarish jaralini tashkil etish odamlar, ish qurollari va mehnat predmetini moddiy nehmat yaratish uchun yagona jaralnda birlashtirish, hamda asosiy, Irdamchi va xizmat ko'rsatuvchi jaralnlarni mutanosib holda samarali kelishtirishni nazarda tutadi.

Maqsadli mohiyatiga ko'ra ishlab chiqarish jaralnlarni asosiy, Irdamchi va xizmat ko'rsatuvchi jaralnlarga bo'lish mumkin.

Asosiy ishlab chiqarish jarajnlari – xom-ashl va materiallarni mazkur korxonaga uchun asosiy hisoblangan mahsulotga aylantirish jarajnlari. Bunda mahsulotni tayrlash texnologiyasi muhim.

Yordamchi ishlab chiqarish jarajnlari asosiy ishlab chiqarish jarajnlari mehlrda amalga oshirishini tahminlaydi. Bu kabi ishlab chiqarish jarajnlari o'z mehnat predmetiga ega bo'ladi. Odatda, ular asosiy ishlab chiqarish jarajnlari bilan parallel ravishda amalga oshiriladi (tahmirlash, qadoqlash, asbob-uskuna xo'jaligi).

Xizmat ko'rsatuvchi ishlab chiqarish jarajnlari asosiy va yordamchi ishlab chiqarish jarajnlari mehlrda kechishiga sharoit yaratadi. Ular o'z mehnat predmetiga ega bo'lmaydi, odatda asosiy va yordamchi jarajnlari bilan ketma-ket amalga oshiriladi (xom-ashl va tayrl mahsulotlarni tashish, ularni saqlash, sifatini nazorat qilish).

Sanab o'tilgan jarajnlarning mutanosibliigi ishlab chiqarish jarajni samaradorligini belgilaydi.

Ishlab chiqarishni boshqarishni tashkil etishda ikki Indashuv mavjud: anhanaviy va logistik. Ushbu kontseptsiyalarning farqlanishini ko'rib chiqamiz.

Uzoq vaqt davomida amalga bo'lgan ishlab chiqarishni anhanaviy boshqarish kontseptsiyasida mahsulotga bo'lgan talabning bozordagi o'zgarib turishi ushbu mahsulotlarning zahirasi hisobiga tartibga solib turilgan. Ishlab chiqarish doimiy-o'zgarimas ritmda mahsulot yaratgan bo'lsa, tayrl mahsulotlar zahirasi «har ehtimolga qarshi» yaratilib borilgan. Ishlab chiqarishni boshqarishning bu usulida katta miqdordagi mablag'lar hali talab etilmagan mahsulot zahiralari yaratishga sarflangan, bundan tashqari bu zahiralarni saqlash xarajatlari tannarxni oshirishga olib kelgan. Zahirada turgan mahsulotlarning mahnaviy eskirishi yuz bergan. Korxonaga konservativlik botqog'iga botib borayvergan.

Ushbu kontseptsiyada ishlab chiqarishni tashkil etish va boshqarishda mavjud quvvatlardan yuqori darajada foydalanishga intilib, mahsulot tannarxini tushirish maqsad qilib olingan.

2.Ishlab chiqarishni logistik boshqarish

Ishlab chiqarishni logistik boshqarish kontseptsiyasi quyidagi asosiy holatlarni o'z ichiga oladi:

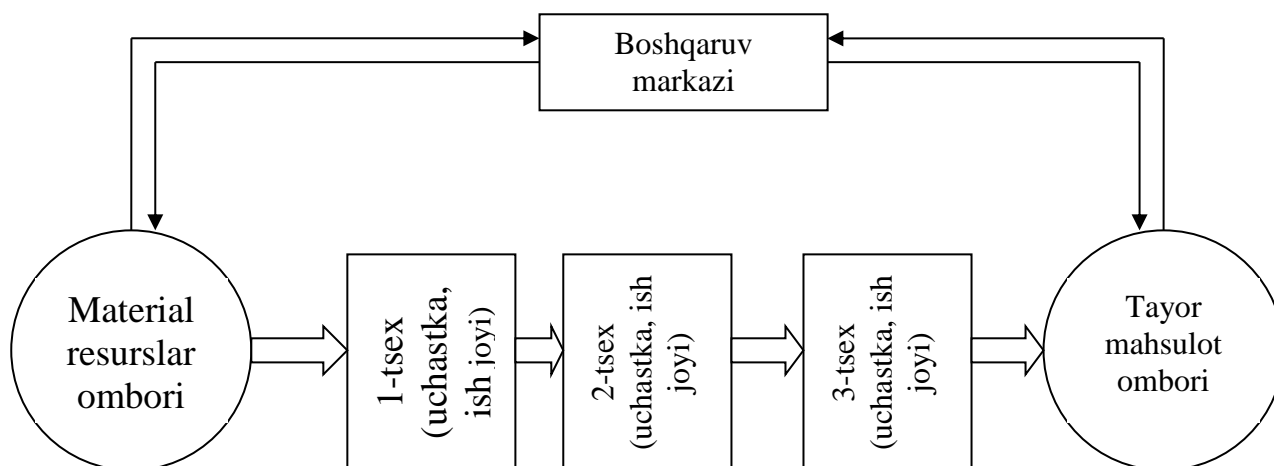
- ortiqcha zahiralardan voz kechish;
- asosiy transport-omborxonaga operatsiyalarini bajarishga ketuvchi ortiqcha vaqtdan voz kechish;
- xaridorlar buyurtmasi bo'lmagan mahsulotni ishlab chiqarishdan voz kechish;
- asosiy asbob-uskunalarining bekor turishini bartaraf etish;
- brakka umuman yo'l qo'ymaslik;
- noratsional zavodichi tashuvlarini bartaraf etish;
- tahminotchilarga hamkor sifatida qaralishiga erishish.

Yuqoridagilarga ehtibor beradigan bo'lsak, unda ishlab chiqarishni logistik boshqarish «vaqtida ishlab chiqarish kontseptsiyasi» talablariga ko'proq mos kelishini kuzatish mumkin.

Vaqtida ishlab chiqarish – falsafiy kontseptsiya hisoblanadi. Bu falsafa zahiralarni kamaytirish hisobiga noishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishni nazarda tutadi.

Ishlab chiqarish jarajnlida moddiy oqimlarni boshqarish ikki xil Indashuvga asosan amalga oshiriladi: «uzatuvchi» tizim va «tortuvchi» tizim.

Ishlab chiqarish jarajnlida moddiy oqimlar harakatini «uzatuvchi» tizimga asosan tashkil etishning chizma ko'rinishi quyida keltirilgan:

7-rasm. Ishlab chiqarish logistikasida «uzatuvchi» tizimning amal qilish sxemasi

Bu tizimda ish joyiga keluvchi moddiy resurslar oldingi ishlab chiqarish zvenosidan buyurtmaga asosan kelib tushmaydi. Moddiy oqim har bir keyingi zvenoga boshqaruv markazidan keluvchi topshiriqqa (komandaga) asosan uzatiladi.

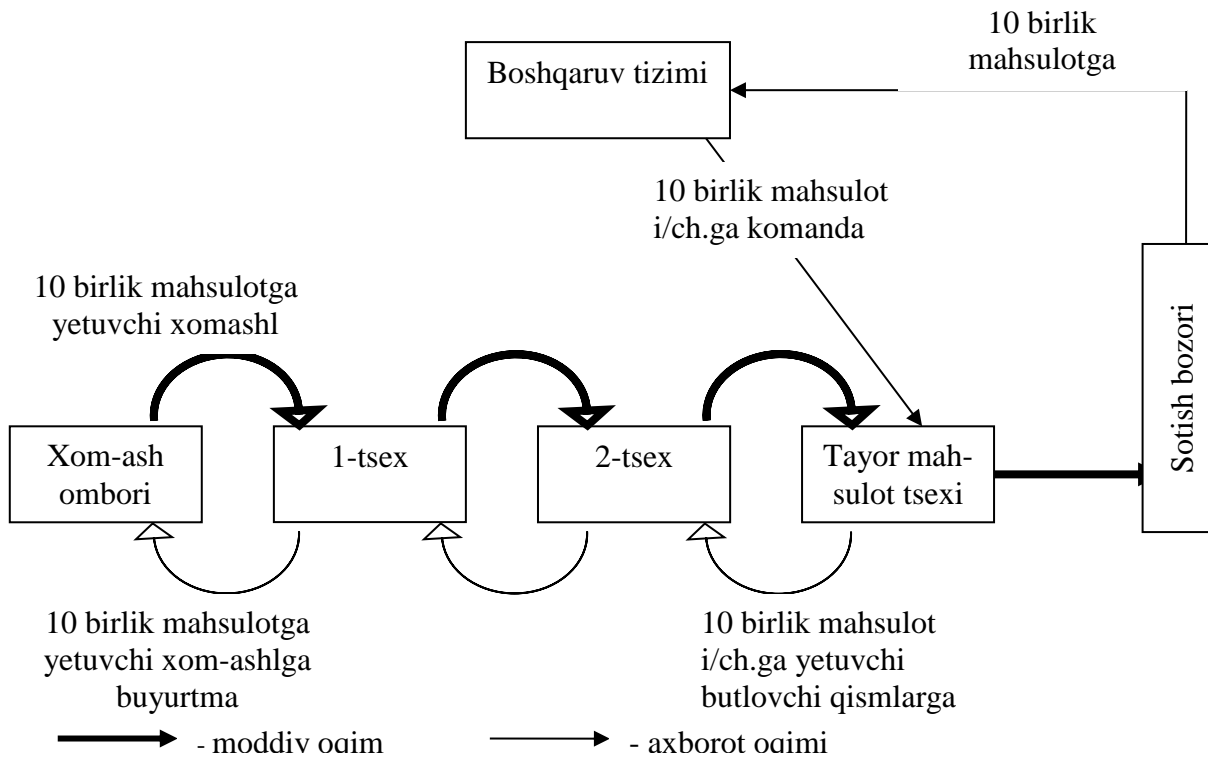
Xozirda korporatsiyalarning aksariyatida ishlab chiqarish logistikasining ushbu tizimi amal qiladi. Bu tizimga quyidagilar xos bo'ladi:

1. Talabning zudlik bilan o'zgarishi lki ishlab chiqarishdagi kechikishlar holatida ishlab chiqarishni qayta rejalashtirish juda mushkul. Natijada ortiqcha zahiralalar vujudga kelishi mumkin.
2. Boshqaruv xodimlarining ishlab chiqarish mehlrlari va moddiy zahiralalar parametrlari bilan bog'liq holatlarni sinchiklab o'rganishlari murakkablashadi. Natijada ishlab chiqarish rejasi ortiqcha zahiralarni ko'zdu tutishga majbur bo'ladi.
3. Ishlab chiqarilaltgan mahsulot partiyasi hajmini tezlik bilan o'zgartirish murakkab vazifa hisoblanadi.

«Tortuvchi» tizim yuqorida sanab o'tilgan muammolarni bartaraf qilish uchun o'ylab topilgan. Bu tizimda detal va yarim fabrikatlar oldingi texnologik operatsiyadan keyingisiga zaruriyatga ko'ra uzatiladi.

Bu holatda qathiy jadval bo'lmaydi, chunki yig'uv konveeridagina zaruriy detal va butlovchi qismlar soni aniqlanadi. Aynan shu liniyadan oldingi uchastkalarga aniq turdagi detallarni yetkazib berish uchun burtma yuboriladi.

«Tortuvchi» tizim ko'rinishi quyidagi chizmada keltirilmoqda:

8-rasm. Ishlab chiqarish logistikasida moddiy oqimlarni boshqarishning «tortuvchi» tizimi.

Nazorat savollari:

1. Logistik tizimlarning funktsional farqlanishida ishlab chiqarish logistikasining o'rni.
2. Ishlab chiqarishni boshqarishni tashkil etishning anhanaviy va logistik yondashuvlari.
3. Ishlab chiqarish logistikasida «uzatuvchi» tizim.
4. Ishlab chiqarish logistikasida moddiy oqimlarni boshqarishning «tortuvchi» tizimi.

6-Amaliy mashg'ulot

Mavzu: Logistik servis, Logistik markazlar

I. Ishdan maksad: Logistik markazlarda servisni vazifasi va ularga qo'yiladigan talablar haqida tushuncha va ko'nikmalarni shakllantirish.

II. Ishning bajarish tartibi:

1. Logistik markaz tushunchasini o'rganish.
2. Logistik markazlarning tavsiflari va qo'yiladigan talablarni o'rganish.
3. "Angren" xalqaro logistik markazi faoliyatini o'rganish.

1. Logistik markaz servis tushunchasi.

Yuklarni o'z vaqtida va eng kam xarajatlar bilan yetkazib berish uchun tashishning yagona texnologik jarayonini ishlab chiqish kerak. Tashishning yagona texnologik jarayonini, transport va istehmolchilarning barchasini integratsiyalash orqali ishlab chiqarish mumkin. Tashqi tahsirlarga nisbatan barqaror, yangi ishlab chiqarish-transport tizimini ishlab chiqish bir qancha muammolar bilan bog'liq bo'lib, ular quyidagilar: bozor kong'yukturasini o'rganish, talab va ishlab chiqarishni prognoz (bashorat) qilish, bunga asoslanib tashish xajmi va transport tizimchasining quvvatini aniqlash, xomashyo zaxiralarini, yoqilg'i, materiallar, butlovchi buyumlar va transport vositalarining optimal miqdorini aniqlash va boshqalar.

Transport tizimiga boshqa katta tizimning bir bo'lagi deb qarash yuk jo'natuvchidan to yuk qabul qiluvchigacha bo'lgan barcha yukni qayta ishlash, o'rash, saqlash, o'ramni ochish, yukarni kuzatib borish bilan bog'liq axborotlarni birgalikda ko'rishning maqsadga muvofiq ekanligini ko'rsatdi. Bu esa, o'z navbatida, maxsus logistik markazlarning vujudga kelishiga olib keldi.

Bugungi kunda tovarlarni yetkazib berish zanjirining samaradorligi raqobatda yutib chiqishning asosiy garovidir, chunki ishlab chiqaruvchilar tovar sifatiga tahsir etmay turib, ortiqcha sarf-harajatlarni kamaytira olmaydilar. Demak, ularning oldida iqtisod qilishning yagona yo'li, ya'ni mahsulotlarni sotish vaqtini butun zanjir bo'yicha qisqartirish qoladi xolos. Logistik markaz, bu-mahlum hududga ega bo'lgan, unda yuklarni taqsimlash, transportirovka qilish bilan bog'liq operatsiyalarni amalga oshiruvchi majmuadir. Logistik markazlarda bajariladigan operatsiyalar xalqaro tranzitlar uchun ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular bir nechta operatorlar tomonidan tijorat asosida amalga oshiriladi.

2. Logistik markazlarning tavsiflari va qo'yiladigan talablar.

Logistik markaz quyidagi tavsiflarga ega bo'lgan bazaviy yig'indi ko'rsatkichlarga ega bo'lishi kerak:

- bir nechta nodavlat kompaniyalarning hamkorligi;
- logistik operatsiyalarni bajarish bilan tovarlar qiymatiga qo'shimchalar qo'shish;
- qatnashuvchi kompaniyalar birgalikdagi muvaffaqiyatli faoliyati samarasining mavjudligi;

Transport logistikasi ratsional va optimal yuk oqimlarini tashkil etuvchi usul bo'lib, bu ishlarni logistik markazlarda bajarish bunday oqimlarni samaradorligini oshiradi, noishlab chiqaruvchi chiqimlar va harajatlarni kamaytiradi, transportchilar esa mijozlar va bozorning yuqori talablariga o'z vaqtida javob bera olish imkoniyatiga ega bo'ladi.

O'z vazifasi va qamrovi jarayonida geografik joylashuviga ko'ra logistik markazlarning bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Ular quyidagilar:

- lokal (shahar, mintaqa);
- milliy (yuklarni mamlakat miqyosida taqsimlash);
- xalqaro;
- global.

Undan tashqari, logistik markazlar yuk turlarini saqlash va qayta ishlash bo'yicha ham turlarga bo'linadi:

- universal (turli xildagi yuklar);
- maxsus (bir turdagi yuklar).

Logistik markaz quyidagi vazifalarni bajaradi:

- yuklarni transportirovka qilish;
- zaxiralarni boshqarish;
- istehmolchilarga xizmat ko'rsatish standartlarini ishlab chiqish;
- taqsimlash.

Logistik markaz intermodal tashishlarni amalga oshirish qobiliyatiga ega bo'lishi maqsadga muvofiq. Buning uchun turli transport turlari ishini muvofiqlashtirish lozim.

Logistik operatsiyalarni bajarish uchun zarur jihozlar bo'lishi va ularni ishlatish daromadlari qatnashchi kompaniyalar o'rtasida teng tasimlanishi kerak.

Hozirgi paytda logistik markazlar uchun qo'yiladigan muhim talablar quyidagilardir:

- egallagan hududi transport magistral yo'llariga yaqin bo'lishi;
- kirish yo'llariga ega bo'lishi;
- omborlarning bo'lishi (turli yuklar uchun mo'ljallangan omborlar);
- ekologik jihatdan o'zi joylashgan hududga zarar yetkazmasligi;
- kompleks servis xizmati ko'rsatish uchun kerakli qurilma va jihozlar, hamda personalga ega bo'lishi.

Logistik markazlar asosiy servis xizmati sifatida quyidagilarni bajaradi:

- yuklarni qayta ishlash va saqlash;
- bir transport turidan boshqa turiga o'tkazish;
- bojxona rasmiylashtiruv va tekshiruv;
- o'lchash, o'rash va markirovkalash;
- transport vositalarini ko'rikdan o'tkazish;
- transport vositalari nosoz holga kelganda tahrirlash;

- jihozlarni aniq standartlarga mos ravishda ishlashini tartibga solish;
- axborot xizmati.

Logistik markazlar yana quyidagi belgilariga qarab turlarga ajratiladi

9-rasm. Logistik markazlarning tashkiliy va tarkibiy tuzilmasi

Logistik markazlar ko'lamida hamda turiga ko'ra farqlanishi sababli tarkibiy tuzilmasi ham turlicha bo'lishi mumkin. Lekin ularning barchasida quyidagi bo'limlar bo'lishi kerak:

- yuridik bo'lim;
- bojxona bo'limi;
- transport bo'limi;
- omborlar ishini tashkil etish bo'limi;
- ijtimoiy xizmatlar bo'limi (mehmonxona, oshxona va xokazo).

Logistik markaz tarkibida mustaqil biznes yurituvchi quyidagi bo'linmalarning bo'lishi maqsadga muvofiqdir:

- yuk terminallari;
- taqsimot markazi;
- ombor;
- konteyner terminali;
- sovitish terminali;
- texnik jihozlar tahminoti;
- servis markazi;
- axborot markazi;
- xavfli yuklarni saqlash;
- yig'ish va o'rab-chirmash.

3. “Angren” xalqaro logistik markazi.

Bugunda respublikamizning bir qancha shaharlarida logistik markazlar faoliyat ko'rsatmoqda (Navoiy (-rasm), Angren va b.)

10-Navoiy xalqaro erkin iqtisodiy logistik markazining ko'rinishi.

Toshkent viloyatining Angren shahrida tashkil etilgan xalqaro logistik markaz “Angren” transport-logistik markazi deb ataladi.

Bu markazda GM Ohzbekiston, Farg'ona neftni qayta ishlash zavodi hamda Farg'ona vodiysida ishlab chiqilayotgan 4,2 mln tonna mahsulotlarni qayta ishlash rejalashtirilgan.

Mijozlarni o'ziga jalb etish va qiziqtirish maqsadida O'zbekiston davlat temir yo'l kompaniyasi tashish tariflarini 50% ga kamaytirdi.

Bugunda neft va neft mahsulotlari, asosan, Qamchiq dovoni orqali tashilishi yo'lga qo'yildi.

SHuni ham eslatib o'tish joizki, logistik markazda dovon orqali yuklarni Farg'ona vodiysiga va poytaxtdan vodiya yuklarni avtomobillarda yetkazib berishning tashkil etilishi Respublikaning transport sohasidagi mustaqilligini yanada oshiradi.

Yopiq turdagi aksionerlik jamiyati (YoAJ) bo'lgan Angren logistik markazining Ustav fondi 600 mln so'mni tashkil etadi. “O'zavtosanoat” AK, “O'zbekiston temir yo'llari” DAK va boshqa ko'pgina AK uning tashisichilari hisoblanadi.

Bugunda “Angren” xalqaro logistik markazi omborlar, kombinatsiyalashgan terminallar, kirish yo'llari va manyovr qilish maydonlari, ekspert va moliya tashkilotlari, mehmonxona va qo'riqlash tizimlaridan tashkil topgan. Tranzit-yuk terminali 8,6 gektar maydonni egallaydi.

Terminal ortish-tushirish ishlarini bajarish uchun rivojlangan temir yo'llar bilan jihozlangan. Bu terminal 22 tagacha konteynerni ortib-tushirish, 60 ta konteynerni taxlash va 1500 tonna yukni omborlarda qayta ishlash quvvatiga ega.

Terminal tarkibiga “O'zavtosanoat” AK, bir kunda 39 tagacha “GM Ohzbekiston” ga qarashli avtotashuvchini yuklay oladigan konteyner maydoni kiradi.

“Angren” xalqaro logistik markazi omborlarining yuzasi 73,5 ming kv metrni tashkil etadi. Omborxonalar shartnoma asosida yuklarni saqlash va taqsimlashda ishlatilayapti.

“Angren” xalqaro logistik markazining yaqin kelajakda yechishi kerak bo'lgan strategik masalalariga quyidagilar kiradi:

-respublika tashish bozorining davlat ichidagi yo'nalishlarida korxonaning ulushini sezilarli darajada kengaytirish;

-mahalliy yo'nalishlarda yuklarni zarar ko'rmay tashishni tahminlash;
-avtomobillarda va temir yo'l transportida tashish tariflarini hamda markazning hamkor xo'jaliklari ishi va xizmatlari uchun xisob-kitob narxlarini takomillashtirish;
-ko'rsatiladigan xizmatlar ko'lami va doirasini yanada kengaytirish, korxonalar bo'limlari faoliyati doirasini diversifikatsiya qilish;
-korxonaning moddiy-texnik bazasini kuchaytirish, mijozlarga xizmat ko'rsatish sifati va madaniyatini oshirish hisobiga yuklarni tashish bozorida ularning raqobatbardoshligini oshirish;
-korxonaning barcha bo'limlarida mehnat, materiallar, energetika va moliyaviy resurslardan ratsional foydalanish orqali eksplutatsiya harajatlarini kamaytirish;
-intensiv texnologiyalar va chiqimga qarshi xo'jalik yuritish mexanizmlarini bosqichma-bosqich tatbiq etish.

“Angren” xalqaro logistik markazining tashkiliy tuzilmasiga quyidagilar kiradi:

- “Maxsusyuktrans” maxsus unitar avtokorxonasi;
- “Tranzit- yuk terminali” filiali;
- Mineral va kimyo o'g'itlari ombori;
- Oziq- ovqat va xalq iste'mol buyumlariga mo'ljallangan omborxonalar.

“Angren” xalqaro logistik markazi quyidagi obyektlar ishini muvofiqlashtiradi:

- “Kulol” AJ ning qurilish mollari ombori;
- “Angren tsement” AJning tsement ombori;
- “O'zavtosanoat” AKning konteyner- taqsimlash bazasi;
- O'zavtosanoat” AKning maxsus jihozlangan tashqi savdo maydoni;
- Tashqi iqtisodiy savdo aloqalari faoliyatining bo'jxona posti va hokazo.

“Maxsusyuktrans” maxsus unitar avtokorxonasi 12 ga maydonga joylashgan va avtomobillarga zamonaviy texnik xizmat ko'rsatish texnologiyalari bilan jihozlangan. Korxonalar yaqin ikki yil ichida 190 dona avtotirkamalar va maxsus avtomobillarni xarid qilishni hamda ushbu yilda 5 mln tonna yuklarni tashishni rejalashtirgan.

Nazorat savollari:

1. Logistik markazlarning tavsifi va tasnifi.
2. Logistik markazlarning kelib chiqish asoslari.
3. Logistik markazlarining vazifalari.
4. Logistik markazlar orqali transport xizmatlarini amalga oshirish.

7-Amaliy mashg'ulot

Mavzu: Logistika tizimining samaradorligi.

I. Ishdan maksad: Logistika tizimining samaradorligi xaqida tushuncha va ko'nikmalarni shakllantirish.

II. Ishning bajarish tartibi:

1. Logistika tizimi samaradorligi va uning kontseptsiyalarini o'rganish.
2. Xizmat sohalari va ularning tahrifini o'rganish.
3. Logistika tizimi faoliyat yuritishini baholashni o'rganish.
4. Logistika tizimining marketing bilan bog'liqligini o'rganish.

1. Logistika tizimi samaradorligi va uning kontseptsiyalari.

Logistikaning maqsadi - eng kam mehnat va moddiy xarajatlar bilan yuklarni aynan vaqtida yetkazib berish. Materiallar, xomashyo va tayyor mahsulotlarni aynan vaqtida yetkazib berish butun iqtisodiy tizimning ishlab turishiga qulay sharoit yaratadi, korxonalar omborlaridagi zaxiralar miqdorini ancha kamaytirish imkonini beradi.

Logistika to'liq darajada iste'molchiga xizmat qiladi. SHuning uchun logistika doirasida tarqatish va sotish vazifalari faqat bir vaqtda 6 shart mavjudligida amalga oshadi. Bu shartlar - yuk, sifat, miqdor, vaqt, xarajatlar va yetkazish joyi.

Bu ishlarning bir vaqtda mavjud bo'lishi uchun materiallar oqimini qulaylashtirish kerak, tara va o'rashni ixchamlashtirish bo'yicha, yuk birliklarini unifikatsiyalash bo'yicha (yahni yuk tashishda paket va konteynerlardan foydalanish), samarali omborxonalar tizimini tuzish bo'yicha buyurtmalar miqdorini va zaxiralar darajasini qulaylashtirish bo'yicha, yuklarni tashishda eng foydali marshrutlarni belgilash bo'yicha chora - tadbirlar amalga oshirilishi kerak.

Logistika tizimining tuzilishi va ishlash asosining eng muhim kontseptual vaziyatlari: tizimli yondashish tamoyilini amalga oshirish, bu vazifa logistika tizimi har bir qismining bir - biriga bog'liqligida va birgalikdagi harakatida namoyon bo'ladi; ishlab chiqarish va transport tizimlarining umumiy, yaxlit texnologik jarayonini ishlab chiqish va amalga oshirish; asbob - uskunalarining ayrim turlarini yaratish asosida ishlab chiqarish; ombor xo'jaligi va ishlab chiqarish - transport tizimlariga o'tish yuqorida aytib o'tilgan tamoyilning ifodasi bo'lishi mumkin.

Hozirgi sharoitda zamonaviy logistika texnologik va yuk ko'tarish, tashish asbob-uskunalariga bo'lgan talablarni individuallashtirilayapti, bu har bir uskunani har bir aniq sharoitga to'liq moslashtirishdir. Jumladan:

- logistika tizimlar tuzishda va ularning ayrim qismlarini loyihalashda texnologik jarayonlarning inson talablariga mos bo'lishini ko'zda tutishi kerak, yahni zamonaviy mehnat sharoitlari yaratilishi, atrof -muhitga salbiy ta'sir qilmaslik kerak;

- butun logistik tizim davomidagi xarajatlarni hisobga olish va bozorga moslashish;

- servis xizmatlarini zamonaviy darajada rivojlantirish, uning yuqori sifati, ishonchliligi, tez moslashuvini tahminlash.

Odatda logistika tizimlar noaniq sharoitda ishlaydi. Bu bozor konhyunkturasiida transportning ishlashi tasodifiy jarayonlar sodir bo'lishi bilan bog'liq. SHu tufayli logistika tizimlarining muhim xususiyatlaridan biri - moslashish xususiyati. Logistika tizimlari ishlashining asosiy tamoyillaridan biri - yuqori darajadagi ishonchliligi va mustahkamligi.

Logistika tizimining ishlashi mustahkam bo'lishida ishlab chiqarish, tarqatish va sotish jarayonlarining to'g'ri, aniq rejalashtirilishi katta ahamiyatga ega. Bu yerda shuni ham hisobga olish kerakki, tezlik bilan bajariladigan rejalarga nisbatan, qat'iy rejalarning roli kattaroq. Bunday strategik rejalarning yuqori darajada ishonchli bo'lishi uchun atrof -muhit vaziyati, birinchi holatda bozordagi vaziyat har xil bo'lishi mumkin bo'lgan holatlarni o'rganish va tug'ilgan savollarga strategik javoblar aniqlash zarur.

G'arb mutaxassislari fikricha, strategik rejalashtirish firmalarning o'z raqiblari bilan kurashda eng qudratli qurol hisoblanadi. Strategik rejalashtirishning asosi - ilmiy darajada. Ilmiy darajani tayyorlashda tarixiy va ekstrapolyatsiya usullaridan foydalaniladi.

Strategik rejalar ko'pincha aniq jarayonlarni emas, aniq maqsadlarni ko'zda tutadi. U strategik rejani tez bajariladigan rejadan farqlaydi. Tez bajariladigan rejalar aniq faoliyatni ko'zda tutadilar, masalan, taqsimlash yoki sotish jarayonlarini logistika xalq xo'jaligiga sanoatlar nuqtai nazaridan emas, mintaqalar nuqtai nazaridan qaraydi.

Kichik va o'rta korxonalariga tez - tez, davriy holda keng nomenklaturadagi material oqimlari yetkazib turiladi, shuning uchun hududiy ixtisoslashtirish va ixchamlashtirish bu korxonalar uchun katta ahamiyatga ega. SHunday vaziyatlarda materiallar oqimiga samarali xizmat qilishda mintaqaviy taqsimlash bo'yicha markazlar tashkil qilinishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Bunday markazlarda birinchi navbatda yuqori samarali servisga ehtibor beriladi. Bunday servis tufayli har xil xizmat turlari - taxlashdan boshlab, to yuk ortish-tushirish ishlarigacha tahminlanadi.

Faqat zamonaviy texnika vositalaridan foydalangan holda logistik tizim yuqori samarali va mustahkam bo'lishi mumkin. Logistik tizim axborot oqimlarini qulay boshqarishning texnikaviy asosi ko'p darajali ABSdir. SHuning uchun logistika va kibernetika g'oyalarining asosiy qismi logistika tizimlarining yuqori samarali bo'lishi shartidir.

Logistika tizimlari ishlashini tahlil qilishda umumiy xarajatlar ahamiyati katta. Ombor xo'jaligi xarajatlari, zaxiralar, transport, ishlab chiqarishni rejalashtirish, buyurtmani bajarish xarajatlari va boshqa xarajatlar bir - biriga bog'liq. Ayrim xarajat turlarini kamaytirishga qaratilgan harakatlar butun tizimning ishlashidagi umumiy xarajatlarning ortib ketishiga olib kelishi mumkin, shuning uchun logistikaning har qanday faoliyatiga yangilik kiritishdan oldin, bu

o'zgartirish oqibatlarini har tomonlama tahlil qilish kerak. Tizim qismlarining proportsiyalari aniqlanishi, qiymat tavsiflarining samarasi ko'rib chiqilishi, boshqarish siyosati tuzilishi kerak, yangi texnologiyalar, asbob - uskunalar hisobga olinishi kerak. CHunki tizimning tubdan o'zgarishi, qaytadan tashkil qilinishi, xarajatlarning keskin ortib ketishiga olib keladi. SHu bilan birga, ilgari logistika tizimlarining evolyutsion yo'llar orqali o'zgarish hollari aniqlanib, hisobga olinadi. Bundan tashqari, sanoat menejmentining logistika muammolariga nisbatan ehtibori oshayotganining bir necha sabablari bor. Alohida olingan tahminlash, ishlab chiqarish yoki taqsimlash jarayonlarining samarasini oshirish, umuman olganda, samarasi kam usuldir.

Logistika tizimi qismlaridan har biri butun tizim muvozanatini buzishi mumkin. Amalda logistikaning anhanaviy maqsadlari ko'pincha marketing yoki ishlab chiqarish maqsadlariga to'g'ri kelmaydi.

Masalan, korxonalarining ishlab chiqarish bo'limlari tayyor mahsulot zaxiralarini ko'paytirishga harakat qiladi, aks holda, sotish jarayonida mahsulot kam yoki umuman yo'qligi sababli yo'qotishlar ro'y berishi mumkin.

Boshqa misol, transport boshlig'i faqat transport tizimiga javobgar bo'lsa, u transportning qulay yo'nalishini tashkil qilishi, transport tizimidagi zaxiralar miqdorining kamayishida, umuman, transport tizimining daromadi kamayishiga mutlaqo qiziqmaydi.

Logistikaning maqsadlari - maqsadlarga teskari.

Logistik tizimlar materiallar oqimini boshqarish bilan bir qatorda taqsimlanish jarayonini nazorat qilishda asosiy qurol bo'lib qolayapti.

Ilmiy texnika taraqqiyotining yutuqlari logistika tizimi qismlarining birlashib, mustahkam bo'lishini tezlashtirdi. Asosiy yutuqlardan biri - kuchli kompg'yuterlar, rivojlangan mahlumotlar bazasi va axborot yetkazish tizimiga asoslangan buyurtmalar bilan ishlash tizimining rivojlanishi. Qarorlar qabul qilish, masalalar yechish jarayonlarini modellash va kompg'yuterlar bilan tahminlash logistika tizimini tashkil qiluvchi va boshqaruvchilarga sifatliroq ishlashga imkoniyat yaratdi.

Logistika umumiy xarajatlarni ancha kamaytirishga imkon yaratish bilan bir qatorda mahsulot sifatini ko'tarishga ham tahsir qiladi, chunki faqat sifatli mahsulotlar tashqi bozordagi raqobatni ko'tara oladi. Bunday sharoitda firmalar istehmolchilarga ko'rsatadigan xizmatlarining sifatini oshirishga majburlar.

2. Xizmat sohalari va ularning tahrifi

Ishlab chiqarish va logistika tizimining o'zaro tahsiri ikki yo'nalishda bo'lishi mumkin:

Birinchisi, korxonalarining mahsulot zaxiralari uzluksiz ko'paytirib turilishiga ehtiyoji mavjud. Bu yerda mahsulot turi rolg' o'ynamaydi. Mahsulot andozali, noandozali bo'lishi mumkin, modifikatsiya qilingan yoki maxsus mahsulot bo'lishi mumkin, faqat bozordagi ehtiyojni qondirsa bas.

Ikkinchisi, ishlab chiqarish o'z tomonidan bevosita logistika tizimiga qaram bo'lib kelgan. Yahni ishlab chiqarish jarayoniga xomashyo materiallarini vaqtida yetkazib berish katta tahsir ko'rsatadi. Texnologik jarayonlarni boshqarish, birinchi navbatda, xarajatlarni kamaytirishga qaratilgan, asbob - uskunalarining bir tekisda ishlashi, ko'rsatilgan muddatda buyurtmalarining bajarilishini ko'zda tutadi.

Bu jarayonlar tahminlash tizimi orqali qo'llab-quvvatlanib turiladi. Bu tizimning asosiy vazifasi - ishlab chiqarish ehtiyojini to'la qondirish. Ishlab chiqarish va logistika tizimining o'zaro tahsirini shoshilinch buyurtmalarni bajarish yoki yangi tur mahsulot ishlab chiqarish kerak bo'lganda ko'rsa bo'ladi. Bunday sharoitda bu doiralarning harakatchanligi, moslashuvchanligi, butun ish muvaffaqiyatining garovi bo'ladi.

Hozirgi zamonda logistika tizimlari doirasida ishlab chiqarish infratuzilmasini hisobga olganda, turli xil korxonalar joylashtirilishi mumkin.

Ishlab chiqarish jarayoni bozordan ajratilgan holda muvaffaqiyatli tashkil qilina olmaydi. Ayrim hollarda iqtisodiy adabiyotlarda mahsulot ishlab chiqarish jarayoni boshqaruvchisining vazifalari shunday izohlanadiki, guyo ular bevosita faqat boshqarish jarayoniga tahsir qiladi. Amalda esa, boshqarish ko'pincha taqsimlash tizimining tabiiy holatiga bog'liq. Bu tizim marketing

va ishlab chiqarish o'rtasida bog'lovchi kuch bo'lib turadi. SHu tizim (boshqarish tizimi) ishlab chiqarish va marketing jarayonlarining balansini aniqlaydi.

Buyurtmalarning noto'g'ri joylashishi ishlab chiqarishda kutilmagan xarajatlarga olib keladi. SHuning uchun korxonalar quyidagi qoidaga rioya qilishga harakat qiladilar: tayyor mahsulot zaxiralar darajasini sotish darajasiga moslashtirish, masalan, 30-40 kunlik zaxiralar. Bu qoida, ayniqsa, mahsulotni sotish miqdori tez - tez o'zgarib turadigan korxonalar uchun muhimdir.

Logistika tizimining samaradorligi baho belgilash usullari bilan bog'liq. Aniq belgilangan narxlar bozorda ishlab chiqaruvchilar tahsirini kengaytirishga olib keladi. Logistika tizimlari yordamida sotiladigan mahsulotlar narxini kamaytirish ustama narxlar yordamida belgilanadi. Ulardan tashqari, bozordagi sharoit ham hisobga olinadi.

Odatda, ishlab chiqaruvchining o'zi avval sotish narxini, keyin sotish narxi kamaytirilishini aniqlaydi, ana shunda sotish narxi hosil bo'ladi. Bundan keyin, ishlab chiqaruvchi o'z faoliyatini bozor talabiga mos keladigan mahsulot ishlab chiqarishga qaratadi. Bunday mahsulot bozorda sotilib, daromad keltirishi mumkin. Faol raqobatli bozor sharoitida bu oddiy tajriba. Bunday bozorda mahsulotlar xilma - xil bo'ladi va narxlari ham keskin farqlanadi.

Ishlab chiqaruvchi belgilagan narx sotuvchi to'laydigan haqiqiy narxdan farqlanadi. Belgilangan narxning o'zgarishiga sotish sharoitlari va shartlari, bozor sharoitlari tahsir ko'rsatadi. Lekin sotuvchi va istehmolchining narxi bir xil bo'lishi ham mumkin.

Ko'pincha mahsulotlar arzonlashtirilgan narxda sotiladi. Bu arzonlashtirish sotib olingan tovarlar miqdori yoki naqd pulga olinishiga bog'liq.

Logistika tizimi 2 asosiy narx belgilash tizimidan foydalanishni tavsiya etadi. Bu tizimlar istehmolchilarning geografik joylashishiga bog'liq. Bular: Franko - narx va eltib berish narxi.

Sotuvchi biror joyda mahsulotni sotib oluvchilarga topshirsa, franko - narxlar belgilanadi. Bu joy ombor bo'lishi mumkin, korxonalar, avtokorxonalar bo'lishi ham mumkin. Sotuvchi istehmolchini transport vositalari bilan tahminlashi mumkin, lekin barcha xarajatlarni sotib olganlar ko'taradi. Bunday narxlar tizimi taqsimlash tizimining nazorat qilinishini ancha murakkablashtiradi.

Eltib berish narxlari transport xarajatlari, yuk ortish - tushirish ishlari xarajatlari va yuk miqdoriga ko'ra chegirmalarni o'z ichiga oladi. Bu narx turi juda ko'p ishlatiladi. Bunday narx belgilash tajribasi tahminotchiga qulaylik yaratadi, bundan tashqari, bunday narx belgilash tizimini nazorat qilish ham yengilroq, AQSHda logistika doirasidagi narx belgilash tizimi davlat orqali tartibga solinadi. Bir tomondan, huquqiy tartibga solish narxlarni aniqlash erkinligini chegaralaydi, ikkinchi tomondan esa, logistika xarajatlari tizimini tahlil qilishga imkon yaratadi.

3. Logistika tizimi faoliyat yuritishini baholash.

Boshqarishning muhim omillaridan biri - materiallarni o'z vaqtida eltib berish. Buning uchun kerakli operatsiya bajarilishiga (masalan, yuk ortish, yukni eltish va boshqa) qancha vaqt ketishi va operatsiyani boshlash uchun qancha vaqt kerakligini aniqlash zarur.

Buyurtmalarni bajarish muddati resurslarga bo'lgan ehtiyoj miqdoriga, tahminot jarayonining ishonchliligiga tahsir qiladi. Buyurtmalarni bajarish muddati uzoq bo'lsa, u mintaqaviy omborlardagi katta nomenklaturali zaxiralar miqdorining ortib ketishiga olib keladi.

Boshqa tomondan qaraganda, buyurtmalarning shoshilinch, qisqa vaqtda bajarilishi har xil xatolarga olib kelishi mumkin. Masalan, olingan resurslar miqdori yanglish bo'lishi, sifati to'g'ri kelmasligi yoki umuman kerak bo'lmagan mahsulot yetkazishi mumkin.

Masalan, AQSHda taqsimlash doirasida buyurtmalarning eng kam bajarilish muddati (ishlab chiqarish vaqti ham hisobga olinadi) - 7 kun, eng ko'p muddati - 72 kun.

Buyurtmaning bajarilishiga ketadigan vaqt taqsimlash kanallarining holati va rivojlanishiga bog'liq. Bu taqsimlash kanallari mahsulot ishlab chiqaruvchi va istehmolchilarni bog'laydigan vositaga aylanayapti va xilma-xil o'zaro bog'liq vazifalarni bajarayapti. Unga: sotish; marketing; kredit berish va boshqa xizmat turlari kiradi.

Firmalarning ko'pchiligi taqsimlash jarayonini faqat qisman nazorat qiladi, demak, ularning butun tabiiy taqsimlash tizimiga qiladigan tahsiri ham qismandir.

Logistika texnologiyasining o'zgarishi, mahsulot va xizmatlar sifati ahamiyatining o'sishi, taqsimlash kanallarining tuzilishi va vazifalarining o'zgarishiga olib keladi, texnologiyani takomillashtirishga intilish tug'diradi.

Logistika tizimi samarasining ortishi - taqsimlash doirasining asosiy kapitaliga qo'yiladigan sarmoyalar miqdori ortishiga logistika tizimi tuzilishi va obyektlari joylashishining o'zgarishiga olib keladi.

Hozirgi kunlarda mahsulot ishlab chiqaruvchi va sotuvchilarni farqlash juda qiyin. Logistika tizimi qismlari vazifalarining o'zgarishi katta qiyinchiliklar bilan o'tayapti. Integratsiya ayrim xo'jalik turlarining ahamiyati ortayapti, boshqalarining ahamiyati pasayib yoki umuman yo'q bo'lib ketayapti.

Bu jarayonlarga yana xalq xo'jaligi holati, davlatning iqtisodiy siyosati ham tahsir qiladi.

Ishlab chiqarish vositalarini ishlab chiqaruvchi korxonalar faqat ulgurji savdo jarayonini nazorat qilibgina qolmay, bevosita istehmolchiga sotish jarayonini ham o'z nazoratiga olayapti. Istehmolchilarga to'g'ridan - to'g'ri yuk yuborishga moslashtirilgan qo'shimcha omborlar qurilayapti. Ko'p kompaniyalar taqsimlash kanallari, zaxiralar miqdori va sotish hajmidan xabardor bo'lish maqsadida ulgurji savdo tizimi bilan bevosita aloqa o'rnatgan.

4. Logistika tizimining marketing bilan bog'liqligi.

Logistika tizimi boshqarish vazifalari bilan uzviy bog'liq. Lekin logistika tizimiga eng katta tahsir ko'rsatadigan vazifalardan biri - marketing siyosati va taktikasi. Logistika tizimining servis chegaralarini marketing talablari aniqlaydi.

Marketing taktikasi bevosita logistikaning xarajat ko'rsatkichlariga tahsir qiladi.

Ishlab chiqarishning assortiment bo'yicha ixtisoslashishi marketing yordamida sezilarli darajada rivojlanadi.

Mahsulot assortimenti qancha ko'p bo'lsa, ishlab chiqarishning har bir doirasi, buyurtmalar bilan ishlash, zaxiralarni nazorat qilish va boshqarish vazifalari murakkablashib ketadi.

Mahsulot assortimenti taqsimlash muammolarini hisobga olgan holda aniqlanadi. Masalan, mahsulotning asosiy modelini texnologik davr qo'shimcha xarajatlari hisobiga kamaytirish jarayonida o'zgartirish mumkin. Bu holda ishlab chiqarish uchun kerakli bo'lgan xomashyo, materiallar va komplektatsiya qismlari assortimenti kamayadi.

Lekin, ko'pincha mahsulotlar faqat marketing talablariga asoslanib ishlab chiqariladi. Unda ko'p hollarda tabiiy taqsimlanish bahosiga qanday tahsir qilinishi hisobga olinmay, mahsulotlar o'zgarishiga olib keladi.

Mahsulotning yangi turini ishlab chiqarishga joriy qilish, odatda, tabiiy taqsimlanish jarayonida kutilmagan xarajatlarga olib kelishi mumkin. Masalan, avval ishlatilmagan yangi xomashyo turlariga ehtiyoj paydo bo'lishi mumkin. Hattoki, faqat o'rami o'zgargan mahsulot tahminot doirasi uchun yangi assortiment birligi deb hisoblanadi.

Lekin shuni aytib o'tish kerakki, har bir assortimentning o'zgarishi xarajatlarning o'sishiga olib kelavermaydi. Ayrim hollarda ishlab chiqarish quvvatidan foydalanish darajasi ortishi, mehnatni tashkil qilishning yaxshilanishi mumkin, bular orqali anchagina mablag' va mehnat tejalishi mumkin.

Assortimentning kengayishini rejalashtirish, zaxiralarni boshqarish, xarajatlarni kamaytirish doiralarida korxonalar oldiga qo'yilgan vazifalarni murakkablashtiradi. Amerika va yapon kompaniyalarining assortiment siyosatini solishtirsak, ancha farq qilishini ko'ramiz. Yapon kompaniyalari modellarni cheklangan miqdorda ishlab chiqaradilar. Ayrim komplekt qiluvchi mahsulotlar, masalan, avtomashinalarga o'rnatiladigan konditsionerlar (namunaviy o'Ichovda bo'ladi), avtomashinalarga sotishdan oldin dilerlar tomonidan o'rnatiladi.

Amerikalik ishlab chiqaruvchilar esa istehmolchilarni har bir modelning turli xillari bilan tahminlaydilar, hattoki maxsus buyurtmalarni ham bajaradilar. Bunday assortiment siyosati xarajatlarning ortishiga olib keladi, ishlab chiqarish jarayonini tashkil qilish, rejalashtirish va nazorat qilishni murakkablashtiradi.

Marketing vazifalaridan yana biri-tabiiy taqsimlanishning servis xizmati doirasida aniq chegaralarini belgilaydi. Uning sifatiga yuk yetkazish tezligi, yuk yetkazish muddatlarining

bajarilishi va logistika tizimi talablarini zudlik bilan qondirish qobiliyatlari tahsir qiladi. O'z tomonidan logistika marketingning sotish usullariga juda katta tahsir qiladi. Agar firma maxsus taklif taktikasi asosida ish olib borsa, yahni oldindan belgilangan rejalarsiz sotishlar tashkil qilsa, tabiiy taqsimlanish tizimi - transport, omborlar, buyurtmalarni rasmiylashtirish sotish jarayonining tezlashishiga tayyor bo'lishi kerak.

Logistika tizimining holati taqsimlanish kanalini tanlashda katta ahamiyatga ega. Logistika qiymatiga oid tahlil ko'pincha xarajatlarni kamaytirish yo'llarini topish uchun qilinadi, bu tahlil tahsirida ro'y bergan o'zgarishlar marketingga katta tahsir ko'rsatadi. Masalan, omborlar sonini kamaytirish, zaxiralar miqdorini kamaytirish, transportning arzonroq turlariga o'tish hisobiga xarajatlarni kamaytirish xizmat ko'rsatish sifatining o'zgarishiga olib kelishi mumkin.

Logistika tizimini tahlil qilish asosida marketing xizmati taqsimlanish jarayonining maqsad va vazifalarini aniqroq belgilaydi.

Logistikaning tizimli tahlili marketing quroli bo'lib, xizmat ko'rsatish andozalarini o'rnatadi.

Nazorat savollari:

1. Logistika tizimi faoliyatida samaradorlik.
2. Logistik markazlardan maksimal foydani olish va uni samarali taqsimlash.
3. Mahsulot assortimenti taqsimlash muammolari.
4. Buyurtmalarni bajarish muddati qanday salbiy tahsir ko'rsatadi.

Tavsiya etilgan adabiyotlar ro'yxati

Asosiy

1. S.J.Tursunov. Logistika. O'quv qo'llanma. – T.: 2007.-188 bet.
2. Q.A.Dadaboev. Logistika. O'quv qo'llanma. – T.: 2004.-157 bet.
3. A.M.Гаджинский. Логистика. Учебник для студентов вкспих учебник заведений. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2010 й. – 235 стр.
4. Под ред. Л.Б. Миротина. Основы логистики. – М.: Инфра. 1999.-197 стр.
5. Л.Б.Миротин и др. логистика: Обслуживание потребителей. М.: Инфра, 2002.-186 стр.
6. Ю.М.Неруш. Логистика. Учебник – М.: ТК Велби. Проспект, 2008.-520 стр.
7. Е.В.Сарафанова. Логистика. 100 экзаменационных ответов (экспресс справочник). М.: Ростов-на Дону, «Март», 2005.-207 стр.
8. Под ред. Б.А.Аникина. Логистика. М.: Проспект, 2008.-405 стр.

Qo'shimcha

1. Е.Николайчук. Логистика. М.: 2008.-218 стр.
2. В.С.Лукинского. Модели и методы теории логистика. Учебное пособие. Под редакцией-СПБ.; Питер, 2008.-448 стр.
3. Е.И.Зайцев. Логистика. Учебник.-М.: Эксмо, 2008.-944 стр.
4. В.Н.Сергеев. Логистика и бизнес. Учебник. ИНФРА-М: 2007.- 220 стр.
5. А.У.Альбеков, О.А.Митько. Коммерческая логистика. – М.: Ростов-на Дону. Феникс, 2007.-345 стр.

Internet saytlari

1. www.inf.com
2. www.sas.com
3. <http://www.uza.uz.business>
4. <http://www.press – service.uz>
5. <http://www.ifs.com>
6. <http://www.sas.com>

KEYSLAR BANKI

1. Mavjud vaziyat.

Psixologiyada bolalik inqirozlari chuqur o'rganilgan. Odatda hayotning birinchi yilidagi inqiroz, uch yoshdagi, 6-7 yoshdagi va 10-12 yoshdagi o'smirlik inqirozlariga ajratiladi. Inqirozlar davomiyligi, shakli va tahsir kuchi bolaning individual psixologik xususiyatlaridan ko'ra ijtimoiy sharoitlari oilada tarbiya va pedagogik tizim xususiyatlariga ko'ra inqirozlar sezilarli darajada farqlanadi. Katta kishining asosiy faoliyati o'quv – kasbiy va kasbiy faoliyatlar bo'lganligi sababli bu o'zgarishlarni shaxsning kasbiy rivojlanish inqirozlari deyish tugri buladi. Bu inqirozlarning paydo bulishida asosiy faoliyatni almashtirish va o'zgartirish muhim ahamiyatga ega. Kasbiy inqirozlarning bu turi sifatida ijodiy inqirozlar hisoblanadi. Bu inqirozlar ijodiy natijasizlik, ahamiyatli yutuklarning yo'qligi, kasbiy kuchsizlik bilan belgilanadi. Bu inqirozlar ijodiy kasb vakillari uchun yahni yozuvchilar, rejissiyorlar, aktyorlar, arxitektorlar va boshqalar uchun og'ir kechadi. Yoshdagi inqirozlar-chi? Ular inqirozli xossalarni keltirib chiqarishi mumkinmi? Yosh – bu birinchi navbatda yetilish, o'zgarish, inson organizmining qarishi bilan belgilanadigan biologik omil hisoblanadi. Psixik qobiliyatlarni psixik o'zgarishi yoshdagi o'zgarishlar natijasi hisoblanadi. Demak biologik rivojlanishni keltirib chiqaruvchi inson yoshidagi o'zgarishlarni yoshdagi inqirozlarga sabab buladigan mustaqil omil sifatida ko'rish mumkin. Bu inqirozlar shaxs rivojlanishlarining ildamli xarakati uchun kerak buladigan normativ jarayonlar sarasiga kiradi. *Savol:* — SHaxs kasbiy shakllanishi jarayonidagi inqirozlar Qanday qilib shaxs kasbiy shakllanishi jarayonidagi inqirozlarni yengib o'tadi? Mavjud vaziyat Kamol isimli bola kasbining endi yoqmay qolganini aytib o'tdi. Ayrim kasbiy faoliyat elementlaridan norozilik paydo buladi. Kasbiy tanlovning to'g'riligiga ikkilana boshlashadi. Kasbiga qiziqish pasayadi. Kasbiy tanlov inqirozi kuzatila boshlaydi. Odatda u ish davrining birinchi va oxirgi yillarida aniq namoyon buladi. Ammo kasbiy faoliyat talablarining yildan yilga oshishi kasbga yunaltirilganligi qoniqmaslikni pasaytiradi. Kamol o'z kasbiy faoliyatini boshlab mehnat jamoalariga kirib bordi. Rivojlanishning kasbiy vaziyati keskin o'zgaradi: yangi turli yoshdagi jamoa, boshqa munosabatlar, yangi ijtimoiy kasbiy qadriyatlar, yangi ijtimoiy rol va albatta asosiy faoliyatning yangi turi va boshqalar.

Ishning birinchi haftalari, oylari katta kiyinchiliklar bilan bog'liq, ammo ular inqirozli xodisalarni keltirib chiqarmaydi, asosiy sabab psixologik sabab hisoblanadi. Unga ko'ra real kasbiy hayot shakllanib bo'lgan tasavvurlar bilan tugri kelmasligini aytish mumkin. Kasbiy faoliyatning 450 tasavvurlarga nomuvafiqligi, kasbiy ekspektatsiya inqirozini keltirib chiqaradi. Bu holat yuzasidan qanday fikrdasiz va siz qanday yo'l tutgan bo'lardingiz? *Yuqorida keltirib o'tilgan vaziyatni tahlil eting. Siz Kamolning o'rnida bo'lganingizda qanday yo'l tutgan bo'lar edingiz? Kasbiy inqirozdan samarali chiqish yo'llarini ko'rsating.*

2. Mavjud vaziyat

Kasblar tizimlashni muhim muammosi – bu kasbni tavsiflovchi ma'lumotlar to'plash usullaridir. Bularga kuzatish faoliyatini mustaqil bajarishi (mehnat usuli), ishchilar bilan savol javob, ish joyidan kuzatuvchi savol javob. Har bir shaxs turi ma'lum kasbiy muhitga yo'naltirilgan idealistik tur – moddiy buyumlar yaratishga texnologik jarayon va texnik qurilmalar iqtidor – aqliy mehnatga ijtimoiy – ijtimoiy mehnat bilan o'zaro aloqaga konvetsional aniq tuzilgan faoliyatga ishbilarmonlik – odamlarga rahbarlik va badiiy – ijodga har bir shaxs turi modeli quyidagi sxema bo'yicha tuziladi: maqsadlar, qadriyatlar, qiziqishlar, qobiliyatlar, istalgan kasbiy rollar mumkin bo'lgan yutuqlar karg'era. *Masalan.* Abdulla o'simlik va hayvonlarni parvarishlashni yoqtiradi. O'simlik va hayvonlar haqida kitoblarni o'qishga qiziqadi. Kitoblardan olgan saboqlarini amalda tadbiiq qilishni yoqtiradi. SHuningdek, amaliy tajribalar o'tkazishga harakat qiladi. Ammo, o'tkazgan tajribalari ko'ngildagidek chiqmaydi. *Muammoli savol: yuqorida keltirib o'tilgan vaziyatni tahlil eting. Nima sababdan Abdullaning tajribalari yaxshi chiqmadi?.* Mehnat obhktiga ko'ra 5 ta kasb turlari ajratiladi. *Abdulla qaysi kasb turiga moyil?*

3. Mavjud vaziyat

(Topshiriqli keys) 1-Topshiriq. «Kim ishlamasa ham bo'ladi?» *Ko'rsatma:* o'quvchilar guruhlariga savol bilan murojaat etiladi. 2 minut vaqt beriladi. *Savol:* mehnat qilmasalar ham yashash tarzi va darajasiga salbiy tahsir ko'rsatmaydigan insonlarning to'rt guruhini ajrating hamda ular nima uchun mehnat qilmasalar ham bo'laverishini tushuntirib bering.

To'g'ri javob: 1-guruh – bolalar, chunki ular ota-ona qaramog'ida (etim bolalar davlat qaramog'ida) hali mehnat layoqati yoshiga yetmagan;

2-guruh – keksalar, chunki ular nafaqada, mehnat layoqati yoshidan o'tishgan;

3-guruh – mehnatga yaroqsiz bo'lgan nogironlar, chunki ular o'zlari xatti-harakatlarini boshqarish va nazorat qilish imkoniga ega emaslar, nafaqada va davlat himoyasida;

4-guruh – «marxumlar, chunki ular bu moddiy dunyo nehmatalaridan hech biriga endi muxtojliklari yo'q». *Baholash tartibi:*

1-, 2-, 3- guruhningina to'g'ri topgan guruhga 1 balldan, 4-guruhni ko'rsatgan guruhga yana 1 ball qo'shib beriladi.

5. Mavjud vaziyat (Topshiriqli keys)

Topshiriq. «Paydo bo'lgan va yo'qolgan kasblarni top». *Ko'rsatma:* Qisman yoki umuman yo'qolib ketgan hamda faqat XX-asrga kelib paydo bo'lgan kasb va mutaxassisliklarni toping. (Bu topshiriqning yana bir boshqacha ko'rinishida, tayyor kasb va mutaxassisliklar beriladi, o'quvchilar esa ular ichidan qisman yoki umuman yo'qolib ketgan hamda faqat XX-asrga kelib paydo bo'lgan kasb va mutaxassisliklarni ajratib olishadi). *Baholash tartibi:* Eng ko'p va to'g'ri topilgan kasblar soni hisobga olinadi.

6. Mavjud vaziyat (Topshiriqli keys)

Topshiriq. «To'rt guruhga ajrat». *Ko'rsatma:* o'quvchilar bir nechta guruhlariga bo'linadi. Guruhlarga kasb va mutaxassisliklar, lavozimlar hamda ilmiy unvonlar yozilgan kartochkalar to'plami beriladi va ikki minut ichida ularni to'rt guruh: kasblar, mutaxassisliklar, lavozimlar, ilmiy unvonlarga ajratish so'raladi. *Baholash tartibi:* har bir guruhdagi to'g'ri ajratilgan kasblar, mutaxassisliklar, lavozimlar, ilmiy unvonlar soni va ajratishga ulgurilmay qolganlari soni hamda noto'g'ri ajratilganlari soni hisoblanadi.

7. Mavjud vaziyat (Topshiriqli keys)

Topshiriq. «Juftini top». *Ko'rsatma:* o'quvchilar bir nechta guruhlariga bo'linadi. Guruhlarga kasb va mutaxassisliklar, lavozimlar hamda ilmiy unvonlar yozilgan kartochkalar to'plami beriladi va ikki minut ichida ularni har birini juftlari topib berish so'raladi. *Baholash tartibi:* har bir guruhdagi to'g'ri ajratilgan kasblar, mutaxassisliklar, lavozimlar, ilmiy unvonlar juftliklari soni va ajratishga ulgurilmay qolganlari juftliklar soni hamda noto'g'ri ajratilganlari juftliklar soni hisoblanadi.

8. Mavjud vaziyat (Topshiriqli keys)

Topshiriq. «Ishtirokchilarni aniqlang». *Ko'rsatma:* Mahlum bir buyum, maxsulotni yaratishda ishtirok etuvchi yoki xizmat ko'rsatuvchi kasb va mutaxassisliklar ro'yxatini 2 minut ichida tuzing. Masalan, badiiy kinofilg'm; non-bulka; gazeta; transportda biror axolii punkitiga borish; o'rta ma'lumot olish imkoniyati va h.k. *Baxolash tartibi:* eng ko'p hamda to'g'ri kasb va mutaxassisliklar ro'yxatini tuzgan guruh qolib bo'ladi.

9. Mavjud vaziyat (mashqli keys)

Mashq. Kasb tipini aniqlash. *Ko'rsatma:* turli kasblar yozilgan kartochkalar va beshta tip nomi yozilgan (Inson-Texnika, Inson-Tabiat, Inson-Inson, Inson-Belgili sistema, Inson- Badiiy obraz) kartochka beriladi. 1 minut ichida beshta tip bo'yicha kasblarni ajratib chiqish so'raladi. *Baholash tartibi:* har bir guruhdagi to'g'ri va noto'g'ri ajratilgan kasblar soni hamda ajratishga ulgurilmaganlari soni hisobga olinadi. **Mavjud vaziyat (mashqli keys) Mashq. Kasb tipini aniqlash** *Ko'rsatma:* beshta tipga aloqador rasmlar tasvirlangan kartochkalarni (texnikani, tabiatni, insonni, belgili sitemani, badiiy obrazni ramziy ifodalovchi rasmlar, tasvirlar) va kasblar nomi yozilgan yoki kasblar tasvirlangan rasmlarni o'z tipii bo'yicha ajratish taklif etiladi. O'quvchilar rasmdagi tasvirlar qaysi tipga va qaysi kasbga aloqador ekanligini faximlashlari kerak. *Baholash tartibi:* har bir guruhdagi to'g'ri va noto'g'ri ajratilgan kasblar soni hamda ajratishga

ulgurilmaganlari soni hisobga olinadi. **Mavjud vaziyat (mashqli keys) Mashq. Kasb sinfini aniqlash.** *Ko'rsatma* : turli kasblar yozilgan kartochkalar va uchta kasb sinfi nomi yozilgan (Gnostik, O'zgartiruvchi, Kashf etuvchi) kartochka beriladi. 1 minut ichida uchta sinf bo'yicha kasblarni ajratib chiqish so'raladi. *Baholash tartibi* : har bir guruhdagi to'g'ri va noto'g'ri ajratilgan kasblar soni hamda ajratishga ulgurilmaganlari soni hisobga olinadi. **Mavjud vaziyat (mashqli keys) Mashq. Kasb sinfini aniqlash** *Ko'rsatma* : uchta sinfga tipga aloqador rasmlar tasvirlangan kartochkalarni (Gnostik, O'zgartiruvchi, Kashf etuvchi) va kasblar nomi yozilgan yoki kasblar tasvirlangan rasmlarni o'z sinflari bo'yicha ajratish taklif etiladi. O'quvchilar rasmdagi tasvirlar qaysi sinfga va qaysi kasbga aloqador ekanligini faximlashlari kerak.

**O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O`RTA
MAXSUS TA`LIM VAZIRLIGI**

NAMANGAN MUHANDISLIK-QURILISH INSTITUTI

Ro'yxatga olindi:
№ _____
2021 y. « »

“TASDIQLAYMAN”
O'quv ishlari bo'yicha prorektor
_____ M.Dadamirzayev
“ ” 2021 yil

**“TRANSPORT LOGISTIKASI” FANINING
O`QUV DASTURI**

Bilim sohalari: 600000 – Xizmatlar.

Ta'lim sohalari: 610000 – Xizmat ko`rsatish.

Ta'lim yo'nalishlari: 5610600 – Xizmatlar sohasi (avtomobil transporti)

Fanning o'quv dasturi OO'MTVning B5310600-18 o'quv rejasi asosida tuzilgan, Institut ilmiy kengashining 25.08.2021 yildagi № 1-sonli yig'ilishida tasdiqlangan ishchi o'quv reja asosida ishlab chiqildi.

Tuzuvchilar:

prof.B.Maxmudov
k.o'q. U. Xidirov
k.o'q. X. Ataxonov

Taqrizchi:

dots. A.Normirzaev

Fanning ishchi o'quv dasturi TL va XS kafedrasining 2021 yil «___» ___
dagi ___ - son yig'ilishida muhakamadan o'tgan va fakultet kengashida muhokama
qilish uchun tavsiya etilgan.

Kafedra mudiri: _____ t.f.d.A.Normirzaev

Fanning ishchi o'quv dasturi «Transport» fakul'tet kengashida muhakama
etilgan va foydalanishga tavsiya qilingan (2021 yil __iyundagi___ sonli
bayoonnoma).

Fakul'tet kengashi raisi: _____ Prof. B. J. Maxmudov

Kelishildi: O'quv uslubiy bo'lim boshlig'i _____ dots.T. Jo`rayev

KIRISH

Hozirgi bozor iqtisodiyoti sharoitida mamlakatimizdagi logistik tarmoq faoliyati endigina shakllanib, o'zining rivojlanish bosqichiga o'tmoqda. Bu logistikaning nafaqat ilmiy-amaliy, balki o'quv qo'llanma sohalariga ham tegishli. Logistikani o'qitish hamda tushuntirishda logistika bilan bog'liq bo'lgan ko'plab sohalar hali ham katta o'rin egallaydi. Logistikaning o'zagini ajritib ko'rsatishni hali o'rganishimiz zarur.

Jarayonlarni logistik boshqarish kontseptsiyasi faqatgina logistika sohasi bo'yicha mutaxassislar tomonidan ishlab chiqilishi shart emas. Jarayonlarni tizimli boshqarish falsafasi biznesning asosiy falsafasiga aylanishi kerak. Turli yo'nalishda faoliyat olib boruvchi tadbirkorlar, iqtisodchilar, menejerlar logistika kontseptsiyalari va jarayonlarni logistik boshqaruv usullari va ularning samarasini tushunishlari va qabul qilishlari kerak. SHuning uchun ham bugungi kunda logistika sohasida oliy taolimning ahamiyati juda katta.

Fanning dolzarbligi hamda unga nisbatan tobora ortib borayotgan qiziqish moddiy oqimlar bilan shug'ullanuvchi tizimlar faoliyatiga logistik nuqtai nazardan yondoshishning samaradorligi bilan belgilanadi.

O'quv fanining maqsadi va vazifalari

Fanni o'qitishdan maqsad-iqtisodiyotni yangilash va modernizatsiya qilish sharoitida maxsulot va zaxiralarni saqlash, ularni isteomolchilarga o'z vaqtida, kerakli miqdorda yetkazishning mohiyati va amaliy professionalbilimini shakllantirishdir.

Fanning vazifasi-logistika oboekti va suboekti, mikro va makrologistika tizimlari, logistikada oqimlar va ularning turlari, logistik tizimda transport turini tanlash masalalari, logistiktizimda zaxiralarni boshqarish, yuk tashishda axborot oqimlarini loyihalash, logistik xarajatlar, turli transport turlarida yuk tashish tariflari va ularni hisoblash tartibi, omborlar, logistik markazlar va unda amalga oshiriladigan transport xizmatlari haqida tushunchalar berishdan iborat.

Fan bo'yicha talabalarning bilimi, ko'nikma va malakasiga qo'yiladigan talablar:

“Transport logistika” fanini o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida talaba:

- logistik tizim kontseptsiyasining nazariy asoslarini, moddiy oqimlarni boshqarishva transport logistikasining asosiy tamoyillarini, taominotchini tanlash masalalarini, ombor va uning vazifalarini, logistik servisni tashkil qilish va uning samaradorligini bilishi;

- logistikada oqimlar va ularning ahamiyati, mahsulotlarni omborga joylashtirish, logistik axborot tizimlarini va logistika tizim boshqaruvini tashkil etish usullarini amaliyotga qo'llay olish hamda uning asosiy xulosalar chiqarish bo'yicha ko'nikmalarga ega bo'lishi;

- transport turini, tipini tanlash masalalari, logistik servisning sifat chegaralarini aniqlash, transport logistikasi, transport-logistik tizim boshqaruvini tashkil etish va uni takomillashtirish yo'llari to'g'risida aniq malakalarga ega bo'lishi kerak.

Fanning o'quv rejadagi boshqa fanlar bilan o'zaro bog'liqligi va uslubiy jihatdan uzviy ketma-ketligi

“Transport logistikasi” fani “Marketing”, “Menejment”, “Avtotransport korxonasi iqtisodiyoti”, “Avtomobillarda tashish va harakat xavfsizligini tashkil etish asoslari”, “Avtotransport tarmog'i korxonalarini loyihalash” kabi bir qator fanlar bilan o'zaro bog'liq hamda uslubiy jihatdan uzviydir.

Fanning ishlab chiqarishdagi o'rni

Logistika tizimida materiallarni boshqarish va taqsimotni tashkil qilish shakllarini, transport logistikasi, maxsulotlarni omborga joylashtirish, logistika axborot tizimlarni va transport-logistik tizim boshqaruvini tashkil etish usullarini, logistik servis va uni tashkil etish, logistikaning iqtisodiy samaradorligi masalalari “Transport logistikasi” fanining tarkibiy qismlarini tashkil qiladi.

Asosiy qism

Fanning nazariy mashg'ulotlari mazmuni

Kirish. Fanning asosiy vazifalari va o'rni. Logistikaning asosiy yo'nalishlari va tamoyillari. Logistikaning ob'ekti va predmeti hamda uning asosiy tushunchalari. Logistikaning rivojlanish bosqichlari. Logistikaning asosiy maqsadi. Logistik zanjir. Logistikaning funktsional sohalari va ularning tavsifi. Logistikada tashkiliy yo'nalish va texnologik yo'nalish.

Logistikada asosiy oqimlar. Moddiy oqim, oqimni tavsiflovchi asosiy ko'rsatkichlar, moddiy oqim klassifikatsiyasi va turlar. Moddiy oqimlarning moddiy resurslardan farqi. Moddiy oqim o'lchami. Moddiy oqimni boshqarish. Axborot oqimi, ko'rsatkichlari va tasniflanishi. Axborot oqimlarini boshqarish. Moddiy va axborot oqimlarining o'zaro aloqasi. Moliyaviy oqim, tasniflanishi, guruhi. Servis oqimlari. Logistik tizim tushunchasi, turlari. Mikro, makro va mezologistik tizimlar. Logistik tizim kontseptsiyasi.

Transport logistikasi. Transport logistikasining logistik operatsiyasi va funktsiyalari. Yuk tashish va saqlash funktsiyalari. Transport logistikasining asosiy tamoyillari. Transport turlarida tashishning o'ziga xos xususiyatlari. Yuklarni vaqtida yetkazib berish. Transport-ekspeditsion xizmatlar. Yuk tashish modellari.

Ta'minotchini tanlash masalasi. Taominotchini tanlash, tanlov muammosi. Tanlashda hisobga olinadigan asosiy omillar. Yetkazib berishning optimal o'lchami. Yetkazib berish intervalini aniqlash. Yetkazib berish sifat ko'rsatkichlari.

Ombor logistikasi. Omborlar, ularning vazifasi va logistik funktsiyalari. Omborlar klassifikatsiyasi va turlari. Omborlarda bajariladigan logistik operatsiyalar. Transport va ombor jarayonlarini birgalikda rejalashtirish. Omborlarni loyihalash. Zarur ortish-tushirish mexanizmlarini hisoblash.

Ishlab chiqarish logistikasi. Logistik tizimlarning funktsional farqlanishida ishlab chiqarish logistikasining o'rni. Ishlab chiqarishni boshqarishni tashkil etishning anoanaviy va logistik yondoshuvlari. Ishlab chiqarish logistikasida

“uzatuvchi” tizim. Ishlab chiqarish logistikasida moddiy oqimlarni boshqarishning “tortuvchi” tizimi.

Logistik servis xizmati. Logistik servis tushunchasi. Logistik servisning sifati chegaralari. Logistik servis tizimining shakllanishi. Servis darajasi va uning hisoblash. Logistik servisning shakllanishida marketing va logistikaning o'zaro yondoshuvi. Logistik jarayonlarni boshqarish.

Logistikaning samaradorligi. Umumiy xarajatlarni qisqartirish. Logistik markazlardan maksimal foydani olish va uni samarali taqsimlash. Xarajatlar va foydani mutanosibligini kamaytirish. Raqobatbardosh muhitni yaratish va rivojlantirish. Uzoq muddatli moliyaviy hamkorliklarni tashkil etish va ularni rivojlantirish.

Amaliy mashg'ulotlarining taxminiy ro'yxati

Amaliy mashg'ulotlarning taxminiy tavsiya etiladigan mavzulari.

1 Logistikaning asosiy yo'nalishlari va tamoyillari

- 2 Logistikada asosiy oqimlar
- 3 Transport logistikasi
- 4 Ombor logistikasi
- 5 Logistik servis
- 6 Logistikaning samaradorligi

Amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish bo'yicha ko'rsatmalar va tavsiyalar

Amaliy mashg'ulotlarida talabalar logistik tizimda materiallarni boshqarish va ularni optimal taqsimlash, saqlash, o'z vaqtida iste'molchilarga yetkazib berish usullarini, logistika tizimini boshqaruvini tashkil etish va uni tahlil qilish, yuk tashishning modellashtirish uslublari o'rganishadi.

Mustaqil ishni tashkil etishning shakli va mazmuni

Mustaqil ishning turli shakllari mavjud bo'lib, unda talaba o'qituvchi rahbarligida fan bo'yicha yangi bilimlarni, o'quv va ko'nikmalarni o'zlashtirish, ijodiy faoliyatni amalga oshira oladi.

Ushbu shakllarga qo'yidagilar kiradi:

- tarqatma materiallar bo'yicha ma'ruzalar qismini o'zlashtirish;
- maxsus adabiyotlar bo'yicha fan bo'limlari yoki mavzulari ustida ishlash;
- talabalarining o'quv-iliy tadqiqot ishlarini bajarish bilan bog'liq bo'lgan fan bo'limlari va mavzularini chuqur o'rganish;
- masofaviy ta'lim;
- faol va muammoli o'qitish uslubidan foydalanilgan o'quv mashg'ulotlari;
- o'quv qo'llanmalari yordamida fan mavzularini o'rganish.

Tavsiya etilayotgan mustaqil ishlarning mavzulari:

1. Logistik transport-texnologik tizimlarning iqtisodiy samarasi. Transport va ombor jarayonlarining o'zaro bog'liqligi.
2. Transport xizmatlari va yuklarni ekspeditsiyalash.

3. Transport-ekspeditsion xizmatlar majmuasi.
4. Yuklarni konteynerlarda tashish ahamiyati.
5. Mul`timodal tashishlar va yuk birliklari.
6. Xalqaro transport yo`laklari va ularni rivojlantirish.
7. Logistika va marketingni o`zaro bog`liqligi.
8. Evropada operator kompaniyalari transport xizmatlari bozorining rivojlanishi.
9. Logistik markazlarni tashkil qilish kontsepsiyasi.
10. Xalqaro tashuvlarni huquqiy tartibga solish asoslari.
11. Transport xizmatlari eksportining zamonaviy kontsepsiyasi.
12. Transport tizimini davlat tomonidan qo`llab-quvvatlashni ta`minlash.
13. MDX davlatlari qatnashchilarining kelishilgan transport siyosati.
14. Transport-ekspeditsion xizmatlar faoliyati va logistikaning rivojlanishi, turli transport turlarining o`zaro bog`liqligi.
15. Logistik transport-texnologik tizimlarning iqtisodiy samarasi.
16. Temir yo`lda yuk tashishda logistik texnologiyalarni qo`llash.
17. Korxonada material oqimlarni boshqarishda logistik yondoshuv samarasi.
18. Transport servisi sifatini yaxshilash raqobatbardoshlikni oshirish omili.
19. Transport turlari
20. Mashhur transport korxonalari faoliyati va tarixi

Tavsiya etilgan adabiyotlar ro`yxati

Asosiy

9. G.N. Umarova. Logistika. O`quv qo`llanma. – T.: 2016.-257 bet.
10. Q.A. Dadaboev. Logistika. O`quv qo`llanma. – T.: 2007.-233 bet.
11. B.A. Xo`jaev Avtomobillarda yuk va passajirlarni tashish asoslari. Darslik. – T.: 2002.-239 bet.
12. S.S. G`ulomov., YU.T. Dadaboyev., M.O. Osmonovlar Logistika. Darslik. – T.: 2001.-242 bet.
13. L.B. Mirotin. Trasportnaya logistika. M.: Ekzamen, 2003.-512str.

Qo`shimcha adabiyotlar

6. A.M. Gadjinskiy. Logistika. Uchebnik dlya studentov v`yshix uchebnik zavedeniye. – M.: Izdatel`sko-torgovaya korporatsiya «Dachkov i K», 2010 y. – 235 str.
7. Yu.M. Nerush. Logistika. Uchbnik – M.: TK Velbi. Prospekt, 2008.-520 str.
8. M.Z. Musajonov. Avtotransport tarmog`i korxonalarini loyihalash. Darslik. – T.: 2011.-239 bet.

Internet saytlari

1. www.inf.com
2. www.sas.com
3. <http://www.uza.uz.business>
4. <http://www.press-servis.uz>
5. <http://www.inf.com>
6. <http://www.sas.com>

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
NAMANGAN MUHANDISLIK-QURILISH INSTITUTI**

Ro'yhatga olindi:
№ _____
2021 y. " ____ " _____

"Tasdiqlayman"
O'quv ishlari bo'yicha prorektor
_____ prof.M.Dadamirzaev
" ____ " _____ 2021 y.

“TRANSPORT LOGISTIKASI”

ISHCHI O'QUV DASTURI

Bilim sohasi: 600000 - Xizmatlar sohasi

Ta'lim sohasi: 610000 – Xizmat ko'rsatish sohasi

Ta'lim yo'nalishi: 5610600 - Xizmatlar sohasi (avtomobil transporti)

Semestr	Fan tarkibi						Nazorat turi	Ja'mi o'quv soati
	Ma'ruza	Amaliy mashg'ulot	Laboratoriya ishlari	Seminar mashg'ulot	Mustaqil ta'lim	Kurs ishi (loyihasi)		
Kunduzgi bo'lim								
VII	24	12	-	-	60	-	Yozma test	26

Fanning ishchi o'quv dasturi Institut ilmiy kengashining 25.08.2021 dagi № 1 sonli yig'ilishida tasdiqlangan MD-5610100-3.05.1 raqamlik Transport logistikasi fanining o'quv dasturi asosida ishlab chiqildi.

Tuzuvchilar:

B.Maxmudov «TL va XS» kafedrasini professori

U. Xidirov- NamMQI, «TL va XS» kafedrasini katta o'qituvchisi

X.Ataxonov- NamMQI, «TL va XS» kafedrasini katta o'qituvchisi

A.Ustaboyev- NamMQI, «TL va XS» o'qituvchisi

Taqrizchilar:

A.Normirzayev- NamMQI, «TL va XS» kafedrasini mudiri, t.f.d.dotsenti.

U.Mamirov - O'zbekiston Respublikasi transporti vazirligini Namangan viloyat transport boshqarmasi bo'lim mudiri

ISHCHI DASTUR

«TL va XS»
kafedrasining ____ - sonli yig'ilishida
ma'qullandi

Mutaxassislik kafedra(lari) bilan kelishildi

Kafedra mudiri:

_____ t.f.d.A.Normirzaev

« ____ » _____ 2021 yil

Kafedra mudiri:

O'quv uslubiy bo'lim boshlig'i _____ dots.T. Jo'rayev

KIRISH

Hozirgi bozor iqtisodiyoti sharoitida mamlakatimizdagi logistik tarmoq faoliyati endigina shakllanib, o'zining rivojlanish bosqichiga o'tmoqda. Bu logistikaning nafaqat ilmiy-amaliy, balki o'quv qo'llanma sohalariga ham tegishli. Logistikani o'qitish hamda tushuntirishda logistika bilan bog'liq bo'lgan ko'plab sohalar hali ham katta o'rin egallaydi. Logistikaning o'zagini ajritib ko'rsatishni hali o'rganishimiz zarur.

Jarayonlarni logistik boshqarish kontseptsiyasi faqatgina logistika sohasi bo'yicha mutaxassislar tomonidan ishlab chiqilishi shart emas. Jarayonlarni tizimli boshqarish falsafasi biznesning asosiy falsafasiga aylanishi kerak. Turli yo'nalishda faoliyat olib boruvchi tadbirkorlar, iqtisodchilar, menejerlar logistika kontseptsiyalari va jarayonlarni logistik boshqaruv usullari va ularning samarasini tushunishlari va qabul qilishlari kerak. Shuning uchun ham bugungi kunda logistika sohasida oliy ta'limning ahamiyati juda katta.

Fanning dolzarbligi hamda unga nisbatan tobora ortib borayotgan qiziqish moddiy oqimlar bilan shug'ullanuvchi tizimlar faoliyatiga logistik nuqtai nazardan yondoshishning samaradorligi bilan belgilanadi.

O'quv fanining maqsadi va vazifalari

Fanni o'qitishdan maqsad-iqtisodiyotni yangilash va modernizatsiya qilish sharoitida maxsulot va zaxiralarni saqlash, ularni iste'molchilarga o'z vaqtida, kerakli miqdorda yetkazishning mohiyati va amaliy professionalbilimini shakllantirishdir.

Fanning vazifasi-logistika ob'ekti va sub'ekti, mikro va makrologistika tizimlari, logistikada oqimlar va ularning turlari, logistik tizimda transport turini tanlash masalalari, logistiktizimda zaxiralarni boshqarish, yuk tashishda axborot oqimlarini loyihalash, logistik xarajatlar, turli transport turlarida yuk tashish tariflari va ularni hisoblash tartibi, omborlar, logistik markazlar va unda amalga oshiriladigan transport xizmatlari haqida tushunchalar berishdan iborat.

Fan bo'yicha talabalarning bilimiga, ko'nikma va malakasiga qo'yiladigan talablar:

“Transport logistika” fanini o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida talaba:

- logistik tizim kontseptsiyasining nazariy asoslarini, moddiy oqimlarni boshqarishva transport logistikasining asosiy tamoyillarini, ta'minotchini tanlash masalalarini, ombor va uning vazifalarini, logistik servisni tashkil qilish va uning samaradorligini bilishi;

- logistikada oqimlar va ularning ahamiyati, mahsulotlarni omborga joylashtirish, logistik axborot tizimlarini va logistika tizim boshqaruvini tashkil etish usullarini amaliyotga qo'llay olish hamda uning asosiy xulosalar chiqarish bo'yicha ko'nikmalarga ega bo'lishi;

- transport turini, tipini tanlash masalalari, logistik servisning sifat chegaralarini aniqlash, transport logistikasi, transport-logistik tizim boshqaruvini tashkil etish va uni takomillashtirish yo'llari to'g'risida aniq malakalarga ega bo'lishi kerak.

Fanning o'quv rejadagi boshqa fanlar bilan o'zaro bog'liqligi va uslubiy jihatdan uzviy ketma-ketligi

“Transport logistikasi” fani “Marketing”, “Menejment”, “Avtotransport korxonasi iqtisodiyoti”, “Avtomobillarda tashish va harakat xavfsizligini tashkil etish asoslari”, “Avtotransport tarmog'i korxonalarini loyihalash” kabi bir qator fanlar bilan o'zaro bog'liq hamda uslubiy jihatdan uzviydir.

Transport logistikasi fani:

Yerusti transport tizimlari va ularning ekspluatatsiyasi (avtomobil transporti) yo'nalishida 5-semestrda o'qitiladi.

Fanning ishlab chiqarishdagi o'rni

Logistika tizimida materiallarni boshqarish va taqsimotni tashkil qilish shakllarini, transport logistikasi, maxsulotlarni omborga joylashtirish, logistika axborot tizimlarni va transport-logistik tizim boshqaruvini tashkil etish usullarini, logistik servis va uni tashkil etish, logistikaning iqtisodiy samaradorligi masalalari “Transport logistikasi” fanining tarkibiy qismlarini tashkil qiladi. SHuning uchun “Transport logistikasi” fani tanlov fanlar blokining asosiy fanlaridan biri hisoblanadi.

Fanni o'qitishda zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalar

Talabalar “Transport logistikasi” fanini o'zlashtirishlari uchun o'qitishning ilg'or va zamonaviy usullaridan foydalanish, yangi informatsion-'edagogik texnologiyalarni tadbiq qilish muhim ahamiyatga ega. Fanni o'zlashtirishda darslik, o'quv va uslubiy qo'llanmalar, ma'ruza matnlari, tarqatma materiallar, elektron materiallar va ilg'or 'edagogik texnologiyalardan foydalaniladi.

O'quv jarayoni bilan bog'liq ta'lim sifatini belgilovchi holatlar quyidagilar: yuqori ilmiy-'edagogik darajada dars berish, muammoli ma'ruzalar o'qish, darslarni savol-javob tarzida qiziqarli tashkil qilish, ilg'or 'edagogik texnologiyalardan va mul'timedia vositalaridan foydalanish, tinglovchilarni undaydigan, o'ylantiradigan muammolarni ular oldiga qo'yish, talabchanlik, tinglovchilar bilan individual ishlash, erkin muloqot yuritishga, ilmiy izlanishga jalb qilish.

“**Transport logistikasi**” kursini loyihalashtirishda quyidagi asosiy kontseptual yondoshuvlardan foydalaniladi:

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim. Bu ta'lim o'z mohiyatiga ko'ra ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilarini to'laqonli rivojlanishlarini ko'zda tutadi. Bu esa ta'limni loyihalashtirilayotganda, albatta, ma'lum bir ta'lim oluvchining shaxsini emas, avvalo, kelgusidagi mutaxassislik faoliyati bilan bog'liq o'qish maqsadlaridan kelib chiqqan holda yondoshilishni nazarda tutadi.

Tizimli yondoshuv. Ta'lim texnologiyasi tizimning barcha belgilarini o'zida mujassam etmog'i lozim: jarayonning mantiqiyliigi, uning barcha bo'g'inarini o'zaro bog'langanligi, yaxlitligi.

Dialogik yondoshuv. Bu yondoshuv o'quv munosabatlarini yaratish zaruriyatini bildiradi. Uning natijasida shaxsning o'z-o'zini faollashtirishi va o'z-o'zini ko'rsata olishi kabi ijodiy faoliyati kuchayadi.

Hamkorlikdagi ta'limni tashkil etish. Demokratik, tenglik, ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi faoliyat mazmunini shakllantirishda va erishilgan natijalarni baholashda birgalikda ishlashni joriy etishga e'tiborni qaratish zarurligini bildiradi.

Muammoli ta'lim. Ta'lim mazmunini muammoli tarzda taqdim qilish orqali ta'lim oluvchi faoliyatini aktivlashtirish usullaridan biri. Bunda ilmiy bilimni ob'ektiv qarama-qarshiligi va uni hal etish usullarini, dialektik mushohadani shakllantirish va rivojlantirishni, amaliy faoliyatga ularni ijodiy tarzda qo'llashni mustaqil ijodiy faoliyati ta'minlanadi.

Axborotni taqdim qilishning zamonaviy vositalari va usullarini qo'llash - yangi kom'yuter va axborot texnologiyalarini o'quv jarayoniga qo'llash.

O'qitishning usullari va texnikasi. Ma'ruza (kirish, mavzuga oid, vizuallashtirish), muammoli ta'lim, keys-stadi, pinbord va loyihalash usullari, amaliy ishlar.

O'qitishni tashkil etish shakllari: dialog, polilog, muloqot hamkorlik va o'zaro o'rganishga asoslangan frontal, kollektiv va guruh.

O'qitish vositalari: o'qitishning an'anaviy shakllari (darslik, ma'ruza matni) bilan bir qatorda - kom'yuter va axborot texnologiyalari.

Kommunikatsiya usullari: talabalar bilan qaytar aloqaga asoslangan bevosita o'zaro munosabatlar.

Teskari aloqa usullari va vositalari: kuzatish, blits-so'rov, oraliq va joriy va yakunlovchi nazorat natijalarini tahlili asosida o'qitish diagnostikasi.

Boshqarish usullari va vositalari: o'quv mashg'uloti bosqichlarini belgilab beruvchi texnologik xarita ko'rinishidagi o'quv mashg'ulotlarini rejalashtirish, qo'yilgan maqsadga erishishda o'qituvchi va talabalarning birgalikdagi harakati, nafaqat auditoriya mashg'ulotlari, balki auditoriyadan tashqari mustaqil ishlarning nazorati.

Monitoring va baholash: o'quv mashg'ulotida ham butun kurs davomida ham o'qitishning natijalarini rejali tarzda kuzatib borish. Kurs oxirida test topshiriqlari yoki yozma ish variantlari yordamida talabalarning bilimlari baholanadi.

"Transport logistikasi" fanini o'qitish jarayonida kom'yuter texnologiyasidan, "Excel" elektron jadvallar dasturlaridan foydalaniladi. Ayrim mavzular bo'yicha talabalar bilimni baholash test asosida va kom'yuter yordamida bajariladi. "Internet" tarmog'idagi rasmiy iqtisodiy ko'rsatkichlaridan foydalaniladi, tarqatma materiallar tayyorlanadi, test tizimi hamda tayanch so'z va iboralar asosida oraliq va yakuniy nazoratlar o'tkaziladi.

ASOSIY QISM

Ma'ruza mashg'ulotlari

1-ma'ruza.

Mavzu: Kirish. Logistikaning asosiy yo'nalishlari va tamoyillari.

Logistikaning ob'ekti va predmeti hamda uning asosiy tushunchalari. Logistikaning rivojlanish bosqichlari. Logistikaning asosiy maqsadi. Logistik zanjir. Logistikaning funktsional sohalari va ularning tavsifi. Logistikada tashkiliy yo'nalish va texnologik yo'nalish.

2-ma'ruza.

Mavzu: Logistikada asosiy oqimlar.

Moddiy oqim, oqimni tavsiflovchi asosiy ko'rsatkichlar, moddiy oqim klassifikatsiyasi va turlar. Moddiy oqimlarning moddiy resurslardan farqi. Moddiy

oqim o'lchami. Moddiy oqimni boshqarish. Axborot oqimi, ko'rsatkichlari va tasniflanishi. Axborot oqimlarini boshqarish. Moddiy va axborot oqimlarining o'zaro aloqasi. Moliyaviy oqim, tasniflanishi, guruhi. Servis oqimlari. Logistik tizim tushunchasi, turlari. Mikro, makro va mezologistik tizimlar. Logistik tizim kontseptsiyasi.

3-ma`ruza.

Mavzu: Transport logistikasi.

Transport logistikasining logistik operatsiyasi va funktsiyalari. Yuk tashish va saqlash funktsiyalari. Transport logistikasining asosiy tamoyillari. Transport turlarida tashishning o'ziga xos xususiyatlari. Yuklarni vaqtda yetkazib berish. Transport-ekspeditsion xizmatlar. Yuk tashish modellari.

4-ma`ruza.

Mavzu: Ta'minotchini tanlash masalasi.

Ta'minotchini tanlash, tanlov muammosi. Tanlashda hisobga olinadigan asosiy omillar. Yetkazib berishning optimal o'lchami. Yetkazib berish intervalini aniqlash. Yetkazib berish sifat ko'rsatkichlari.

5-ma`ruza.

Mavzu: Ombor logistikasi.

Omborlar, ularning vazifasi va logistik funktsiyalari. Omborlar klassifikatsiyasi va turlari. Omborlarda bajariladigan logistik operatsiyalar. Transport va ombor jarayonlarini birgalikda rejalashtirish. Omborlarni loyihalash. Zarur ortish-tushirish mexanizmlarini hisoblash.

6-ma`ruza.

Mavzu: Ishlab chiqarish logistikasi.

Ishlab chiqarish logistikasiga tushuncha. Ishlab chiqarishni logistik boshqarish. Ishlab chiqarishda taqsimot.

7-ma`ruza.

Mavzu: Logistika tizimida mahsulotlarni omborga joylashtirish va omborda qayta ishlash tizimi

Zaxiralarni omborga joylashtirish va shu tizimning ta'rifi. Transport omborxonasi moddiy oqimlarini tashkil qilish. Turli xil korxonalarini moddiy boylik manbalari bilan ta'minlash strategiyasi.

8-ma`ruza.

Mavzu: Logistik tizim samaradorligi.

Umumiy xarajatlarni qisqartirish. Logistik markazlardan maksimal foydani olish va uni samarali taqsimlash. Xarajatlar va foydani mutanosibligini kamaytirish. Raqobatbardosh muhitni yaratish va rivojlantirish. Uzoq muddatli moliyaviy hamkorliklarni tashkil etish va ularni rivojlantirish.

“Transport logistikasi” fani bo’yicha ma’ruza mashg’ulotlarining kalendar tematik rejasi

T/r	Mavzularning nomi	Ajratilgan Soat XS(AT)
1	Logistikaning asosiy yo’nalishlari va tamoyillari	2
2	Logistikada asosiy oqimlar	4
3	Transport logistikasi	4
4	Ta’minotchini tanlash masalasi	2
5	Ombor logistikasi	4
6	Ishlab chiqarish logistikasi	2
7	Logistik servis xizmati.	4
8	Logistika tizim samaradorligi	2
Jami:		24

“Transport logistikasi” fani bo’yicha amaliy mashg’ulotlarining kalendar tematik rejasi

№	Mavzular nomi	Ajratilgan soat XS(AT)
1	Logistikaning asosiy yo’nalishlari va tamoyillari	2
2	Logistikada asosiy oqimlar	2
3	Transport logistikasi	2
4	Ombor logistikasi	2
5	Logistik servis	2
6	Logistik tizim samaradorligi	2
Jami		12

Mustaqil ishni tashkil etishning shakli va mazmuni

Talaba mustaqil ishining asosiy maqsadi - o’qituvchining raxbarligida va nazoratida muayyan o’quv ishlarini mustaqil ravishda bajarish uchun bilim va ko’nikmalarni shakllantirish va rivojlantirish.

Talaba mustaqil ishini tashkil etishda quyidagi shakllardan foydalaniladi:

- ayrim nazariy mavzularni o’quv adabiyotlar yordamida mustaqil o’zlashtirish;
- berilgan mavzular bo’yicha axborot (referat) tayyorlash;
- nazariy bilimlarni amaliyotda qo’llash;
- maket, model va namunalar yaratish;
- ilmiy maqola, anjumanga mahruza tayyorlash va x.k.

Amaliy mashg’ulotlarni tashkil etish bo’yicha kafedra professor - o’qituvchilari tomonidan ko’rsatma va tavsiyalar, masalalar to’lami ishlab chiqiladi. Unda talabalarga asosiy ma’ruza mavzulari bo’yicha amaliy masala va misollar yechish uslubi va mustaqil yechish uchun masalalar keltiriladi.

Tavsiya etilayotgan mustaqil ishlarning mavzulari

№	Mustaqil ta'lim mavzulari
1	Logistik transport-texnologik tizimlarning iqtisodiy samarasi.
2	Transport va ombor jarayonlarining o'zaro bog'liqligi.
3	Transport xizmatlari va yuklarni ekspeditsiyalash.
4	Transport-ekspeditsion xizmatlar majmuasi.
5	Yuklarni konteynerlarda tashish ahamiyati.
6	Transport servisi sifatini yaxshilash raqobatbardoshlikni oshirish omili.
7	Xalqaro transport yo'laklari va ularni rivojlantirish.
8	Logistika va marketingni o'zaro bog'liqligi.
9	Evropada operator kompaniyalari transport xizmatlari bozorining rivojlanishi.
10	Logistik markazlarni tashkil qilish kontseptsiyasi.
11	Xalqaro tashuvlarni huquqiy tartibga solish asoslari.
12	Transport xizmatlari eksportining zamonaviy kontseptsiyasi.
13	Transport tizimini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashni taminlash.
14	MDX davlatlari qatnashchilarining kelishilgan transport siyosati.
15	Transport-ekspeditsion xizmatlar faoliyati va logistikaning rivojlanishi, turli transport turlarining o'zaro bog'liqligi.
16	Transport vositalari va yuklarni GPRS nazorati
17	Avtomobil transportida yuk tashishda logistik texnologiyalarni qo'llash.
18	Transport turlari
19	Maqbul transportni tanlash
20	Mashhur transport korxonalarini faoliyati va tarixi

Dasturning informatsion uslubiy tahminoti

Mazkur fanni o'qitishda o'qitishning interfaol usullaridan, axborot-kommunikatsiyalarining prezentatsion, mul'timediya, elektron-didaktik texnologiyalaridan foydalaniladi.

-Transport logistikasiga tegishli ma'ruza darslarida zamonaviy kompyuter texnologiyasi yordamida prezentatsion va elektron didaktik texnologiyalardan;

-Transport logistikasi fanidan o'tkazilgan laboratoriya mashg'ulotlarida aqliy xujum, guruxini fikrlash bo'yicha pedagogik texnologiyalardan;

-Transport logistikasi fanidan mavzularida o'tkaziladigan laboratoriya mashg'ulotlarida kichik guruhlar musobaqalari, guruxli fikrlash pedagogik texnologiyalarini qo'llash nazarda tutiladi.

“Транспорт логистикаси” fanidan talabalar bilimni reyting tizimi asosida baholash mezonlari.

Talabalarining fanlarni o'zlashtirishi 5 ballik tizimda baholanadi.

Talabalarining fan bo'yicha o'zlashtirishini baholash quyidagi mezonlar bo'yicha amalga oshiriladi.

Ball	Baho	Talabalarining bilim darajasi
------	------	-------------------------------

5	A'lo	Xulosa va qaror qabul qilish. Ijodiy fikrlay olish. Mustaqil mushohada yurita olish. Olgan bilimlarini amalda qo'llay olish. Mohiyatini tushuntirish. Bilish, aytib berish. Tasavvurga ega bo'lish.
4	Yahshi	Mustaqil mushohada qilish. Olgan bilimlarini amalda qo'llay olish. Mohiyatini tushuntirish. Bilish, aytib berish. Tasavvurga ega bo'lish
3	Qoniqarli	Mohiyatini tushuntirish. Bilish, aytib berish Tasavvurga ega bo'lish
2	Qoniqarsiz	Aniq tasavvurga ega bo'lmaslik. Bilmaslik

Baholash mexanizmi
Oraliq baholash 0-5 ball

OB – nazorat (savol-javob va test) ishi + amaliy ish (8 ta)

1OB – nazorat (savol-javob va test) ishi + amaliy ish (4 ta)

$1OB = (\text{savol-javob} + \text{amaliy ish}) / 2$

Amaliy ish = (1 - amaliy ish + 2- amaliy ish +3 - amaliy ish + 4 - amaliy ish) / 4

2 OB – nazorat (savol-javob va test) ishi + amaliy ish (5 ta)

$2 OB = (\text{nazorat ishi} + \text{amaliy ish}) / 2$

Amaliy ish = (5- amaliy ish +6- amaliy ish +7- amaliy ish +8- amaliy ish) / 8

$OB = (1OB + 2OB) / 2$

OB baholash 5 ballik tizimda baholanadi va katta tomonga yaxlitlanadi.

Yakuniy baholash 0-5 ball

Umumiy o'zlashtirish bahosi = $(OB + YaB) / 2$

Umumiy o'zlashtirish baholash 5 ballik tizimda baholanadi va katta tomonga yaxlitlanadi.

Yakuniy nazoratda "Yozma ish"larni baholash mezon

Yakuniy nazorat "Yozma ish" shaklida amalga oshirilganda, sinov ko'p variantli usulda o'tkaziladi. Har bir variant 5 ta savol-javobli topshiriqdan iborat bo'lib, fanning mavzularini o'z ichiga qamrab olgan. Har savol-javobli topshiriqlarni bajarilishi bo'yicha o'zlashtirishi 5 ballik tizimda baholanadi.

Yozma sinov bo'yicha umumiy o'zlashtirish ko'rsatkichini aniqlash uchun variantda berilgan savollarning har biri uchun yozilgan javoblarga qo'yilgan o'zlashtirish ballari qo'shiladi va yig'indi talabning yakuniy nazorat bo'yicha o'zlashtirish bali hisoblanadi.

Eslatma: mustaqil ta'lim mavzulari, yakuniy nazorat va oraliq nazorat savollari talabalarga birinchi mashg'ulotda yetkaziladi

Foydalaniladigan asosiy darsliklar va o'quv qo'llanmalar ro'yhati.

1. G.N. Umarova. Logistika. O'quv qo'llanma. – T.: 2016.-257 bet.
- Q.A. Dadaboev. Logistika. O'quv qo'llanma. – T.: 2007.-233 bet.
2. B.A. Xo`jaeyev Avtomobillarda yuk va passajirlarni tashish asoslari. Darslik. – T.: 2002.-239 bet.
3. S.S. G`ulomov.,YU.T. Dadaboyev., M.O.Osmonovlar Logistika. Darslik. – T.: 2001.-242 bet.
4. L.B.Mirotin. Trasportnaya logistika. M.: Ekzamen, 2003.-512str.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. A.M. Gadjinskiy. Logistika. Uchebnik dlya studentov vyshix uchebnik zavedeniy. – M.: Izdatel'sko-torgovaya korporatsiya «Dachkov i K», 2010 y. – 235 str.
2. Yu.M. Nerush. Logistika. Uchchbnik – M.: TK Velbi. Prospekt, 2008.-520 str.
3. M.Z. Musajonov. Avtotrasport tarmog`i korxonalarini loyihalash. Darslik. – T.: 2011.-239 bet.

Internet saytlari

1. www.inf.com
2. www.sas.com
4. <http://www.uza.uz.business>
5. <http://www.press-servis.uz>
6. <http://www.inf.com>
7. <http://www.sas.com>

Testlar

Tovarlarni omborga qabul qilish funksiyasidagi amaliyot qaysi javobda keltirilgan?{

- = Tovarlarni saralash va joylashtirish
- ~ Transport vositasidan tushirish
- ~ Tovarlarni birlami qabul qilib olish
- ~ Qabul qilish hududiga tovarlarni joylashtirish}

Logistik tizimda zaxiralar bu...?{

- = xarid, ishlab chikarish va transportirovkalash orasida bufer bulib xizmat kiladi
- ~ materiallar xarakati bilan boglik bulgan xarajatlar kompensiyasi bulib xizmat kiladi
- ~ tovar ishlab chikarish uchun xom-ashyo bulib xizmat kiladi
- ~ ishlab chikarish logistikasi manbai bulib xizmat kiladi }

Vositachilarsiz xaridorga maxsulotlarni sanoat kompaniyalarini etkazib berishi?{

- = To'g'ridan-to'g'ri etkazib berish
- ~ Mahalliy etkazib berish
- ~ Ko'p kanalli etkazib berish
- ~ Xalqaro etkazib berish}

Mahsulotning grafik ko'rinishidagi katta raqami?{

- = SHtrix-kod
- ~ Sxema-kod
- ~ Tarif-kod
- ~ Xajm kodi}

Tovar assortimenti nima?

- = o'zaro bir yoki undan ko'p belgi bo'yicha xamda bir-biri bilan bog'liq bo'lgan tovar guruhidir?{
- ~ savdoga taklif etiladigan tovar assortimenti guruhlari tovar biriliklarining yig'indisidir
- ~ xaridor uchun ishlab chiqarishda qatnashgan qo'shimcha xom ashyoning tarkibi, turlari
- ~ o'zaro belgilari bo'yicha bir biridan keskin farqlanuvchi tovar, mahsulotlardir }

Moddiy zaxiralarning qanday turlari bor?{

- = ishlab chiqarish hamda tovar zaxiralari
- ~ saqlash va sotish zaxiralari
- ~ qayta ishlash va to'plash zaxiralari
- ~ saralash va markirovkalash zaxiralari }

Zaxira meyori – bu ...?{

- = maxsulot ishlab chikarish uchun zarur buladigan material resurslarning minimum soni
- ~ maxsulot ishlab chikarishda foydalaniladigan materiallarning maksimum soni
- ~ ishlab chiqarilgan tayyor maxsulotning umumiy soni
- ~ xom-ashyo va materiallarning, tayyor mahsulotning optimal soni }

Qaysi transport turida yo'llarning uzunligi eng katta?{

- = Avtomobil transporti
- ~ Havo transporti
- ~ Suv transporti
- ~ Quvur transporti}

Tovarlarni joylashtirish amaliyoti qaysi ombor funksiyasiga taalluqli?{

- = Tovarlarni omborlashtirish, tovarlarni saqlash
- ~ Tovarlarni omborlashtirishga tayyorlash
- ~ Tovarlarni saqlash

~ Tovarlarni omborga qabul qilish}

Ombor operatsiyalari qaysi qatorda to'g'ri ko'rsatilgan?{

= saralash, komplektlash, upakovka va ortish

~ Yuk xarakatini boshqarish

~ istehmolchilar bozorini segmentlarga ajratish

~ Hisoblash, tahlil qilish, rejalashtirish}

Konstruktsiyasiga ko'ra omborlar?{

= ochiq maydondagi, yarim yopiq va yopiq bo'ladi

~ universal, maxsus, aralash bo'ladi

~ saralash, taqsimlash, mavsumiy, uzoq muddatli, tranzit bo'ladi

~ xom ashyo, yarim tayyor mahsulot, tayyor mahsulot, taralar bo'ladi}

Bajariladigan operatsiyalar mazmuniga ko'ra omborlar?{

= saralash, taqsimlash, mavsumiy, uzoq muddatli hamda tranzit bo'ladi

~ universal, maxsus, aralash bo'ladi

~ ochiq maydondagi, yarim yopiq, yopiq bo'ladi

~ xom ashyo, yarim tayyor mahsulot, tayyor mahsulot va taralar bo'ladi}

Tovarga maxsuslashuviga ko'ra omborlar?{

= universal, maxsus va aralash bo'ladi

~ saralash, taqsimlash, mavsumiy, uzoq muddatli, tranzit bo'ladi

~ ochiq maydondagi, yarim yopiq, yopiq bo'ladi

~ xom ashyo, yarim tayyor mahsulot, tayyor mahsulot, taralar bo'ladi}

Mahsulot turiga ko'ra omborlar?{

= xom ashyo, yarim tayyor mahsulot, tayyor mahsulot, taralar bo'ladi

~ universal, maxsus, aralash bo'ladi

~ ochiq maydondagi, yarim yopiq, yopiq bo'ladi

~ saralash, taqsimlash, mavsumiy, uzoq muddatli, tranzit bo'ladi}

Omborning umumiy maydoni qanday maydonlardan tashkil topadi?{

= qabul qilish-jo'natish, xizmat ko'rsatkichi, yordamchi

~ asosiy, qo'shimcha, mavsumiy, yordamchi,

~ ortish-tushirish, taxlash, saqlash, upakovkalash

~ qayta ishlash, markirovkalash, asosiy, qo'shimcha}

gar uzunligi 5 m , eni 2 m, va jixozlar soni 6 ta bulsa omborning foydali maydoni kanchani tashkil etadi?{

= 60

~ 48

~ 55 m

~ 50}

Taqsimot logistikasi bu?{

= Tovarlarni ulgurji sotish jarayonida ya'ni, turli ulgurji vositachilar o'rtasida moddiy oqimlarni taqsimlash jarayonida amalga ~ oshiriladigan majmuaviy o'zaro bog'liq funksiyalardir

~ Tovarlarni ulgurji sotish jarayonida ya'ni, turli ulgurji vositachilar o'rtasida raqobatlashish jarayonida amalga oshiriladigan ~ majmuaviy qarama-qarshi funksiyalardir

Tovarlarni ulgurji sotish jarayonida ya'ni, turli ulgurji vositachilar o'rtasida istehmolchilarni taqsimlash jarayonida amalga oshiriladigan turli darajadagi funksiyalardir

Tovarlarni ulgurji sotish jarayonida ya'ni, turli ulgurji vositachilar o'rtasida moliyaviy oqimlarni taqsimlash jarayonida ketma-ketlikda amalga oshiriladigan funktsiyalardir}

Taqsimot logistikasining o'rganish obyekti nima?{

- = ulgurji savdo bozorlari
- ~ operatsiyalar
- ~ chakana savdo bozorlari
- ~ moddiy oqimlar}

Taqsimot logistikasida o'rganiladigan asosiy predmet nima?{

- = jismoniy taqsimot jarayonini ratsionallashtirish
- ~ biror-bir narsani kimlargadir bo'lib berish
- ~ egalik huquqlarini taqsimlash
- ~ ombordagi yuklarni joy-joyiga taqsimlash}

Logistik kanalning asosiy tavsifi uning...?{

- = Uzunligi hamda kengligi hisoblanadi
- ~ Qisqaligi va torligi hisoblanadi
- ~ Soni va xajmi hisoblanadi
- ~ Ixtisoslashganligi va universalligi hisoblanadi}

Tizimdagi barcha logistik kanallarning yig'indisi bu ..?{

- = Logistik tarmoq
- ~ Logistik kanaldagi oqimlar
- ~ Logistik tizim
- ~ Logistik oqim

Murakkablik darajasiga ko'ra qanday logistik zanjir turlari bor?{

- = oddiy, o'rtacha, murakkab va o'tamurakkab
- ~ Engil, o'rtacha, , juda ko'p, og'ir va o'ta og'ir
- ~ Oson, o'rtacha qiyin, o'ta qiyin dasturlar yordamida xisoblash kerak
- ~ Yagona, bir nechta, ko'p, juda ko'p}

Taminotning asosiy vazifasi bu ...?{

- = maxsulotlarni optimal taqsimlash
- ~ buyurtma materiallar xisoblash, va pul o'tkazmalarini tekshirish
- ~ optimal transportirovkalash jarayonini soddalashtirish
- ~ xarid usulini aniklash yuk oqimini bozorga yunaltirish}

Vositachilarning qanday turlari bor?{

- = dilerlar, distribg'yuterlar, komissionerlar, brokerlar va agentlar
- ~ ulgurji vositachilar agentlar, dallollar, operatorlar, ekspeditorlar,
- ~ agentlar, dallollar ,chakana vositachilar, aktsionerlar, dilerlar, operatorlar
- ~ brokerlar, ulgurji vositachilar, chakana vositachilar, sotuvchilar, dallollar}

Logistik xizmati kursatish darajasi pasaysa xizmat kursatish xarajatlari uzgaradimi?{

- = oshadi
- ~ pasayadi ma'lum vaqt va o'z-o'ziga xizmat ko'rsatishga o'tadi
- ~ uzgarmaydi
- ~ 10 marta oshadi}

Yuk yetkazib berishning qaysi tizimida terminal tizimi xarakterda bo'ladi?{

- = unimodal

- ~ mulg'timodal
- ~ To'g'ridan to'g'ri modal
- ~ tranzitmodal}

YUK terminallari turlari to'g'ri ko'rsatilgan qator ?{

- = maxsus hamda universal
- ~ xududiy va xalqaro hamda kanallar
- ~ majmuaviy va guruhli hamda aralash
- ~ mikro va xalqaro}

Qanday hollarda servis xizmatlari to'lov undirilmasdan amalga oshiriladi ?{

- = Sotuvgacha bo'lgan xizmatlarda
- ~ Xalqaro sotuv jarayonidagi xizmatlarda
- ~ Sotuvdan keyingi ulgurchi xizmatlarda
- ~ Ishlab chiqarish servisida}

Transport logistikasining maqsadi-?{

- = eng kam mexnat va moddiy xarajatlar bilan yuklarni aynan vaqtida yetkazib berish
- ~ iqtisodiy tizimning ishlab turishiga qulay sharoit yaratish
- ~ istehmolchilarga ihtisoslashgan xizmat qilish
- ~ mahlum tavarni mahlum vaqtda eng kam xarakatlar bilan oldindan tayyorlash}

Transport logistikasining asosiy vazifasi?{

- = transport turini, tipini tanlash
- ~ transport xujjatlarini soddalashtirish va zamonaviy axborot texnologiyalariga dasturlar yaratish
- ~ transport vositalarini sotish
- ~ transport vositalarini tadmirlash}

Noommaviy foydalanish transporti ?{

- = notransport korxonalariga tegishli barcha turdagi transport vositalari – ishlab chiqarish ichida harakatlanuvchi transport
- ~ iqtisodiyotning barcha tarmoqlari va aholining yuk va yo'lovchilarni tashishga bo'lgan talabini qondiradi
- ~ ishlab chiqarish tizimining qaysidir tarkibiy qismi hisoblanadi va yagona boshqaruvga ega bo'ladi
- ~ yuklarni aytilgan muddatda belgilangan manzilga yetkazish vazifasini bajaruvchi ixtisoslashtirilgan transport}

Ommaviy foydalanish transporti ?{

- = iqtisodiyotning barcha tarmoqlari va aholining yuk va yo'lovchilarni tashishga bo'lgan talabini qondiradi
- ~ ishlab chiqarish tizimining qaysidir tarkibiy qismi hisoblanadi va yagona boshqaruvga ega bo'ladi
- ~ notransport korxonalariga tegishli barcha turdagi transport vositalari – ishlab chiqarish ichida harakatlanuvchi transport
- ~ yuklarni aytilgan muddatda belgilangan manzilga yetkazish vazifasini bajaruvchi ixtisoslashtirilgan transport}

Qisqa masofalarga tashish uchun transportning qaysi turidan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi?{

- = avtomobil
- ~ temir yo'l
- ~ havo
- ~ dengiz}

Tashish tannarxining nisbatan yuqoriligi qaysi transportning asosiy kamchiligi hisoblanadi?{

= havo

~ dengiz

~ avtomobil

~ quvurchalardagi }

Barcha ob-havo sharoitlarida tashish uchun qulay bo'lgan transport turini aniqlang?{

= temir yo'l

~ avtomobil

~ havo

~ dengiz }

Tashiladigan yuklarning tor nomenklaturasi qaysi transport turining kamchiligi sanaladi?{

= quvur

~ dengiz

~ havo

~ avtomobil }

Transport mahsuloti o'lchovi birligi?{

= tkm

~ tonna/\$

~ km/soat

~ sutka/soat }

Texnik xizmat ko'rsatish stantsiyalar tizimi qaysi oqimga kiradi?{

= servis

~ maxalliy

~ axborot

~ kadrlar }

Transport logistikasida foydalanilmaydigan tarif turini tanlang?{

= belgilangan

~ intizimlik

~ chegirmaviy

~ maxalliy }

Transport-ekspeditorlik kompaniyalar xizmatidan foydalanish afzalliklari?{

= Yuklar eng kam xarajatlar bilan yetkazilishi

~ Turli xajmdagi zaxiralarning mavjudligi

~ malakali kadrlarning mavjudligi

~ turli omborlarning mavjudligi }

GLOSSARIY

ATAMANING O'ZBEK TILIDA NOMLANISHI	ATAMANING INGLIZ TILIDA NOMLANISH I	ATAMANING RUS TILIDA NOMLANISHI	ATAMANING MA'NOSI
Logistika	Logistika	Логистика	Iste'molchi talablarini ko'proq qanoatlantirish maqsadlarida xomashyo, yarimfabrikatlar, tayyor mahsulotlar va tegishli axborotlarni jamlash, saqlash, ishlab chiqarilgan joydan iste'mol joyiga tashish va uzatishning texnologik va tejamkor samarali operatsiyalarini rejalashtirish, amalga oshirish va nazorat qilish jarayonidir.
Logistik operatsiyalar	logistik operation	Логистические операции	Moddiy va axborot oqimlarni o'zgartirishga qaratilgan harakatlarning ajratilgan majmuasi.
Logistika xarajatlari	logistical costs	Логистические операции	Logistik operatsiyalar (omborga joylashtirish, tashish va hokazo, buyurtmalar, zaxiralar, etkazib berishlar haqidagi ma'lumotlarni yig'ish, saqlash va uzatish) ni bajarishga sarflangan xarajatlar.
<i>Logistika kanali</i>	logistical channl	Логистический канал	Etkazib beruvchi. iste'molchi, tashuvchi, vositachi (diler, ekspeditor va boshqalar), sug'urtachilardan tashkil topgan, qisman tartibga solingan tizim.
<i>Logistika zanjiri</i>	logistical chain	Логистический цепь	Tashqi moddiy oqimni bir logistika tizimidan boshqasiga (ishlab chiqarish iste'moli holida) yoki yakuniy iste'molchiga (noishlab chiqarish, shaxsiy iste'mol holida) etkazish bo'yicha logistika operatsiyalarini amalga oshiruvchi jismoniy va yuridik shaxslar (ishlab chiqaruvchilar, distribyuterlar, umumiy foydalanish omborlari va boshqalar) ning to'g'ri chiziqli tartibga solingan tizimidir
<i>Logistika tizimi</i>	logistical system	Логистическая система	U yoki bu logistika vazifasi va operatsiyalarni bajaruvchi teskari aloqaga ega moslashtirilgan tizimdir. U, qoidaga ko'ra, bir necha tizimlardan iborat va tashqi muhit bilan rivojlangan aloqalarga ega.
<i>Logistika tizimining samaradorligi</i>	logistical system performance	Эффективность логистической системы	Mohiyati bo'yicha bu logistika xarajatlarning berilgan darajasida ko'rib chiqilayotgan logistika tizimi ishining sifatini ta'riflash uchun ko'rsatkich (yoki ko'rsatkichlar guruhi).
Tashish buyurtmasi	Firm Booking	Заказ перевозки	Transport xizmatlarini oldindan buyurtma qilish

Tashish intervali	Delivery slot	Интервал доставки	“O‘z vaqtida” tizimida: buyurtma qilingan maxsulotning iste‘molchiga etkazilishi kerak bo‘lgan vaqt davri. Ba’zi mavjud tizimlarda etkazib berish oralig‘i ± 30 min. Bo‘ladi, etkazib berish muddatining bajarilmasligi uchun belgilangan jarima bir necha ming dollarga etadi.
Tashish koeffitsienti	Goods transported/goods produced ratio	Коэффициент перевозимости	Tovarlar (massasi) nisbati ishlab chiqarilgan hajmi (ommaviy) olib
Tashish notekisligi koeffitsienti	Tivariabilityrate	Коэффициент неравномерности перевозок	Munosabat ko‘proq, ya’ni mensheygustotyperevozokk (Yukli va unladen yo‘nalishda Yuk tashish uchun) oldinga va orqaga yo‘nalishda trafik zichligi nisbati.
Tashishga buyurtma	Delivery Order	Заказ на доставку	Konosament xissasi, ya’ni, u bo‘yicha aniq iste‘molchiga etkazilgan Yukning bir qismini berish to‘g‘risidagi ko‘rsatmalarni o‘z ichiga oladi. 2. Yuk egasining aniq iste‘molchiga beriladigan yuk xajmiga taalluqli yozma xujjatlari
Tashuvchi	Carrier	Перевозчик	Tijorat tashishlari uchun transport vositalaridan foydalanuvchi yuridik yoki jismoniy shaxslar.
Taglik	Pallet	Поддон (паллета)	Tashish,saqlash va qayta yuklashda qo‘llaniladigan to‘g‘ri burchakli yoki kvadrat,yog‘och yoki metall platforma
Tekin (pulsiz) jo‘natma	Free astray	"Бесплатно как засланный"	Yukni jo‘natuvchidan qabul qiluvchiga tashuvchi hisobidan jo‘natish
Tagliklarga taxlash (Yuklarni jo‘natish uchun) tagliklarga shtabellash, tagliklarga paketlash	Palletisation	Укладка (грузов для транспортировки) на поддон, штабелирование на поддонах, пакетирование на поддонах	Tashish va/yoki saqlash maqsadida Yuklarni tagliklarga taxlash jarayoni. Taxlash jarayoni va Yuklash sxemasini tanlash qo‘lda bajariladigan yoki avtomatlashtirilgan bo‘lishi mumkin.
Taglikni ko‘chirish(taglikni almashtirish)	Pallet displacement	Перемещение поддона (замена поддона)	Palletni birinchi saqlash joyidan boshqasiga tashish yoki formasini yo‘qolishi va sinishi sababli almashtirish
Tokcha, stellaj, shtabelь	Stack	Полка, стеллаж, штабель	Shtabel- birin-ketin taxlangan tara-donali yuklar.
Tonna-km	(tonnage-kilometre)	Тоннаже-километр	o‘lchov birligi. Transport vositasining yuk kutarish qobiliyatini hisobga olgan holda yuk bosib utgan masofa
Transport vositalarini tamg‘alash	Seal	Пломба (пломбирование транспортных средств)	Omborxonada eshiklari va yuk vagonlari tirqishlarini tamg‘alash uchun, yumshoq metall yoki plastmassaning muxr shakli qabariq tushirilgan bo‘lagi

Transport vositasi	Means of transport (conveyance)	Транспортное средство	Yuklarni yoki yo'lovchilarni tashishga mo'ljallangan qurilma. TV dan foydalanish uchun yo'llar, terminallar, to'xtash joylari, texnik xizmat ko'rsatish yoki yoqilg'i quyish shaxobchalari, jalb etish vositalari. Transport vositalarining texnik xarakteristikalariga masalan, yuk ko'tarish qobiliyati va tezlik kiradi.
Transport vositasi turi	Type of means of transport	Тип транспортного средства	Tashish jarayonida ishlatiladigan transport turi, masalan konteyner, yuk avtomobili, yo'lovchi kemasi va x.k.
Transport qadog'i	Transportunit	Транспортная упаковка	Transportirovka kilish va bojxona amallarini bajarish uchun mo'ljallagan tara yoki qadoqlash vositasi
Transport oqimi	(trafficflow)	Транспортный поток	Yo'llarda xarakatlanayotgan transport vositalari to intensivlik transport vositasining tarkibi, zichligi, tezligi va turib qolishlar bilan tavsiflanadi.
Transport ish	(transportrobot)	Транспортный робот	Qoyishqoq ishlab chiqarish, tuzish, qoyishqoq ombor xo'jaligida ishlashga mo'ljallangan maxsuslashtirilgan sanoat robotlari.
Transport tayyorlov ishlariga xarajatlar	Orderingcosts	Транспортно-заготовительные расходы	Logistik xarakatlarning bir turi bo'lib, yo'l tizimini shakllantirish, transport xarajatlari va boshqalarni o'z ichiga oladi.
Transport tizimi	Transportnetwork	Транспортная сеть	Transport tizimi temir yo'l,avtomobil yo'llari,zamonaviy uskunalar bilan jihozlangan temir yo'l uskunalari ,vokzallari,bekatlari, yuk omborlari va boshqa infratuzilmalar tashkil etadi.
Transport Yuk xati	Delivery Note	Транспортная накладная	Tovar bilan birga etkazib beriladigan yuk jo'natuvchi tomonidan rasmiylashtiriladigan hujjat. Yuk qabul qiluvchi tomonidan imzolangan yuk xati yuk qabul qilib oluvchining tilxati bo'lib hisoblanadi.
Transportda tashish	Transportatio)	Транспортирование	Etkazib berish punktidan to qabul qilish punktigacha transportda yuklarni tashishni tashkil qilish bilan bog'liq bo'lgan logistik operatsiya hisoblanadi. .
Transport-ekspeditsion xizmatlar	(forwardingservices)	Транспортно-экспедиционное обслуживание, транспортно-экспедиторское обслуживание	Transport-ekspeditsion xizmatlar Yukni tashishga buyurtmani rasmiylashtirish; Yuklarni tashishga tayyorlash; tashish hujjatlarini rasmiylashtirish; Yuklarni markalash; Yukni harakat vositalariga yuklash; Yukni etkazib berish; Yukni kuzatib borish va qo'riqlash; Yukni boshqa transportga o'tkazish; Yukni topshirish-qabul qilish; mijozlarni tashish bo'yicha axborot bilan ta'minlab borish va h.k.

Tushirish	Unloading	Разгрузка	Tushirish-transport vositasini yoki transportni Yukdan ozod qilish logistik operatsiya.
To'g'ridan-to'g'ri etkazib berish	Direct delivery	Прямая поставка	Vositachilarsiz xaridorga maxsulotlarni sanoat kompaniyalarini etkazib berishi.
Tartibga soluvchi	Traffic controller	Регулировщик	Tegishli guvoynomasi va belgisi (maxsus kiyimi yoki taniqlik belgilari: qo'l bog'ichi, jezl, qizil ishorali yorug'lik qaytargich yoki yorug'lik qaytargichsiz gardish, qizil chiroq yoki bayroqcha) bo'lgan militsiya, harbiy avtonazorat xodimi, yo'ldan foydalanish idoralarning xizmatchisi, temir yo'l kesishmasi, sol kechuvlari (parom) navbatchisi, jamoatchi avtonazoratchi va militsiyaning shtatdan tashqari xodimi.
Tirkama	Trailer	Прицеп	Mexanik transport vositasi tarkibida harakatlanishga mo'ljallangan, yurgizgich bilan jihozlanmagan transport vositasi.
Transport vositasining egasi	Transport means owner	Владелец транспортного средства	Transport vositasiga mulk huquqi yoki boshqa ashyoviy huquqlarda egalik qiluvchi yuridik yoki jismoniy shaxs.
Transport oqimining zichligi	Density of traffic flow	Плотность транспортного потока	Transport vositalarining 1km uzunlikdagi bitta harakat tasmaiga joylashgan soni bilan o'lchanadi (q-km/dona)
To'xtab turish joyi	Parking	Стоянка	Transport vositasining, unga yo'lovchilarni chiqarish yoki tushirish, Yuk ortish yoki tushirish bilan bog'liq bo'lmagan hollarda harakatni 10 daqiqadan ko'proq vaqtga atayin to'xtatish.
To'xtash	Stop	Остановка	Transport vositasining harakatini 10 daqiqadan kam vaqtga to'xtatish (harakatsiz holatga keltirish)
Tashishning ushlanib qolishi	Delay i delivery	Задержка доставки	Tashish jarayonida tashuvchining aybi bilan tashish muddatidagi yo'qotilgan vaqt
Tez buziladigan Yuklar	Perishable goods	Грузы скоропортящиеся	Tashish sharoitlari tegishli tarzda to'g'ri bo'lmagan sharoitlarda sifati buziladigan yuklar. Tez buziladigan Yuklarga birinchi navbatda, oziq-ovqat sanoati uchun kerak bo'lgan xom-ashyo , iste'mol qilinadigan mahsulotlar kiradi. Masalan., yangi sabzavot va mevalar, go'sht va go'sht mahsulotlari, sut va sut mahsulotlari, baliq va baliq mahsulotlari kiradi va hokazo. Tashish usuli (Sovutilib) transport vositasining turi va taralar (refrejirator vagonlar, izotermik konteyner) yuk jo'natuvchi tomonidan aniqlanadi va tegishli hujjatlarda ko'rsatiladi. Tashish usulini va tarani noto'g'ri tanlash uchun

			yuk jo'natuvchi javobgar.
Tiqilinch	Road congestion	Затор	YTH, ta'mirlash ishlari vaqtida transport harakatining vaqtinchalik to'xtatilishi.
Transport xizmati	transport service	Транспортная услуга	tashish jarayonini yo'lovchilarga, yuk jo'natuvsi va yuk oluvchilarga qilinadigan xizmatlar ichiga kiruvchi servisni tushinish mumkun
Transport oqimi	Trafficflow	Транспортный поток	Aloqa yo'llarida xarakatlanayotgan transport vositalari jamlanmasi
Transport ekspeditorlik xizmatlari	Forwarding services	Транспортно-экспедиторское обслуживание	Yuklarni etkazib berish bo'yicha yuk egalari xisobidan va topshirig'iga ko'ra olib boriladigan maxsuslashtirilgan faoliyat
Tank-konteyner	Tank container	Танк-контейнер	Quyiladigan yuklarni tashish uchun universal qadoq
Taxograf	Tachograph	Тахограф	Avtomobilning xarakat tartibini yozib boruvchi asbob
Transportda xavfsizlik	Transport security	Безопасность на транспорте	Avtomobil yo'l xavfsizlik dasturining bajarilishi, shu jumladan, xaydovchilik ma'lumoti va xulkatvori sohasidagi ustuvor ishlar, transport vositasi va infratuzilmaning butligi.
Universal konteyner	Universalny container	Универсальный контейнера	Har xil yuklarni tashish uchun mo'ljallangan universal tara
Foydali Yuk	Payload	Полезный груз	Gabarit o'lchami (Yuk joyining maksimal o'lchamlari), og'irligi, shuningdek, natura va bahoda ifodalangan tashish jarayonidagi tovar
Xavfli materiallar	Hazmat	Опасные материалы	Xavfliligi yuqori bo'lgan tovarlarga qo'llaniladigan talablar va harakatlar bajariladigan tovarlar
Xavfli Yuklar	Dangerous Goods	Опасные грузы	Tashish jarayonida, saqlashda va qayta Yuklashda yong'in chiqishiga, portlashga, TV ni va yo'l inshootlarini shikastlanishiga, insonlar va hayvonlarni kasallanishi, jarohatlanishi yoki halok bo'lishi, hamda ekologik yo'qotishlarga sabab bo'ladigan Yuklar. Portlaydigan, engil yonadigan mahsulotlar, infeksiyalar, radioaktiv materiallar
Xavfli Yuklarni tashishdagi yo'qotishlar	(hazardous materials incident)	Транспортное происшествие, повлекшее утрату опасного груза	Xavfli Yuklarni tashish jarayonida to'kilishi, yong'in chiqishi, ekologiyaga, aholiga xavf tug'ilishi holati.
Xarid logistikasi	Consumer Direct Logistics	Логистика до потребителя	Iste'molchi bilan to'g'ri aloqa logistikasi – iste'molchi bilan to'g'ridan to'g'ri aloqani ta'minlovchi etkazib berish zanjiri jarayonlari va vositalari
Xaridor	Buyer	Покупатель	Biron bir maxsulotni xarid qiluvchi yoki xarid qilishga maqsad qilgan jismoniy

			yoki yuridik shaxs yoki shunday shaxsning vorisi.
Xizmat ko'rsatish vaqti	Service time	Время обслуживания	Vaqtinchalik oraliq bo'lib, bunda tizimga xizmat ko'rsatish buyurtmalari bajariladi.
Xavflilik belgilari	Warning placard	Знаки опасности	Transport vositasi va taraga xavfli Yuk borligini ko'rsatuvchi belgi, mazkur Yukning sinflanishida ko'rsatiladi.
Xalqaro tashuvlar	International transportation	Международный перевозки	O'zbekiston Respublikasi sarhadlarida Yuklarni, yo'lovchilarni, bagaj va Yuk bagajlarini tashishlar;
Xizmatlar paketi	Packages	Пакетов услуг	Mijozning buyurtmasi asosida bajarishga mo'ljallangan aniq xizmatlar soni
Xavfli Yuklar haqida deklaratsiya	Dangerous good declaration	Декларация об опасных грузах	Yuk jo'natuvchi tomonidan taqdim etiladigan Yukni talab darajasida, xavfsizligini ta'minlangan holda tayyorligini tasdiqlovchi transport hujjati
CHorraha	Junction	Перекресток	Yo'llarning o'zaro bir sathda kesishadigan, tutashadigan va ayriladigan joyi
CHeklangan joylashtirish	Dedicated storage	Фиксированное размещение	Har bir alohida saklovchiga Yuk birligini ombor stelajidagi alohida yacheykaga birlashtirish.
SHaharlararo chipta	Suburban ticket	Пригородный билет	Shahar atrofi yo'nalishlarida yo'lovchi tashish poezdida chiptada ko'rsatilgan stansiyalar orasida harakatlanish huquqini beradigan hujjat
SHikastlangan mahsulot	Damage	Поврежденный товар	Sifatsiz, shikastlangan tovarlar
SHovqin	Noise	Шум	Odam uchun yoqimsiz har qanday tovushlar
SHtrix-kod	Barcode	Штрих-код	Shtrix-kod --mahsulotning grafik ko'rinishidagi katta raqami
SHartli tonna-km	(virtualton-kilometre)	Тонно-километр приведенный	Yuklarni va yo'lovchilarni tashishda shartli natural ko'rsatkich. Keltirilgan qiymat tkm va yo'lovchi kilometrlarni qo'shib aniqlanadi
Egasiz mol-mulk	Abandoned property: derelict	Бесхозное имущество	Egasi yo'q, egasi noma'lum yoki egasi mulk shaxsiyligi huquqini rad etgan mol-mulkka nisbatan qo'llaniladigan termin
Egiluvchan omborxonasi moduli	Flexible warehousing module	Гибкий складской модуль	Egiluvchan omborxonasi moduli Yuklarni tavsifi bo'yicha o'rnatilgan tartibda avtomatik ravishda qadoqlashga, komplektlashga iashishga va boshqa operatsiyalarga moslashtirilgan bo'lib, omborxonasi –Yuklarini qayta ishlash egiluvchan tizimiga o'tkazish imkoniga ega
Ekspeditor	Freight forwarder	Экспедитор	Transport ekspeditorlik tashkilotida shartnoma asosida tashishni tashkil etuvchi shaxs

Ekspeditsiya	The freight forwarder	Экспедиция	Yuklarni jo'natishda ekspediterlik xizmati yordamida hujjatlar rasmiylashtiriladi.
Ekspluatatsiyadagi tashqari (holi) davr	Non-operating period	Внеэксплуатационный период	Dengiz va daryo transporti kemalarining byudjetdan tashqari vaqti, transport statistikasi ko'rsatkichi
Elevatorlar	Elevators	Элеваторы	Yuklarni vertikal yoki unga yaqin qiya yo'nalishda uzluksiz yuqoriga eltib (ko'tarib) beruvchi mashinalardir;
Erkin savdo xududi	Free trade zone	Зона свободной торговли	Xalqaro savdoda erkin bojxona va miqdoriy cheklovlar saqlanadigan xududda davlatning qisman xududi bo'lib bojxona xududi deb hisoblanmaydi
Eksport deklaratsiyasi	Export declaration	Экспортная декларация	Bojxona organi tomonidan rasmiylashtirilgan, chegara hududidan tashqariga olib chiqilishini ta'qiqlovchi hujjat
Eksport hujjatlari	Export documents	Экспортные документы	Maxsulotlarning eksportini bojxona rasmiylashtiriluviga joylashtirish uchun asosiy hujjat
Eshikdan eshikgana etkazib berish)	Door-to-door	От двери – до двери (поставка)	Jo'natuvchi omboridan qabul qiluvchining omborigacha tovarni etkazib berish
Yuk	Cargo; freight; load	Груз	Umumfoydalanish transporti yoki boshqa tashuvchi tomonidan tashishga qabul qilingan mahsulot
Yuk (maxsulot) tovar manifest	Sargo	Груз / продукция / товар / манифест	Tashish uchun qabul qilingan yoki tashish jarayonidagi maxsulot jismoniy yoki yuridik shaxsning qo'yiluchan mulki bo'lib bir joydan ikkinchi joyga ko'chirishni ko'zda tutadi.
Yuk jo'natuvchi	Consignor	Грузоотправитель	Yuk jo'natish punktida yukni tashuvchiga topshiruvchi shaxs: o'zining nomidan Yuk tashish uchun shartnoma tuzuvchi shaxs.
Yuk yo'qolishi	(in-transit loss; lost shipment)	Утрата груза	Etkazibberuvchitomonidanyukni butunlay yo'qotilishi(transportboshqamarshrutbnketishi,boshqaistemolchigaadashibjo'natilishi,o'g'irlanishi)
Yuk ko'tarish qobiliyatdan foydalanish koeffitsienti	Rolling stock's capacity utilization rate; load factor	Коэффициент использования грузоподъемности	Ko'rsatkichlar transport statistika, avtomobil Yuk hajmi foydalanish darajasini tavsiflovchi
Yuk oqimining grafigi	Freight traffic chart	График грузопотока	Geografik kontur kartadagi ko'rgazmali tasvir (kartodiagramma)
Yuk egasi	Owner of cargo	Владелец груза	Tashish jarayonida Yukka egalik qilish huquqi mavjud bo'lgan jismoniy yoki yuridik shaxs
Yuklarni alohida partiyalarda etkazib berish	Release order	Заказ на поставку товаров отдельными партиями	Iste'molchining ta'minotchiga tovar partiyalarini belgilangan muddatda etkazib berish uchun umumiy buyutma yoki uzoq muddatli shartnoma buyutmasi
Yuk haqida ma'lumot	Shipment tracking	Информация о ходе доставки груза	Tezkor malumotlarni tashish jarayonida (manzillashtirilgan Yukni Yuk tashib beruvchilarga etkazish).

Yuklarni qaytarish	Return of goods	Возврат продукции	Iste'molchining Yukni tashuvchiga (sotuvchiga) qaytarish huquqi
Yuk tashish shartnomasi	Contract of carriage; transport agreement	Договор перевозки	Grajdanklikaktibirko'rinishibo'libungako'r atashuvchiYukjo'natuvchidanqabulqilgan Yuk tashishgamajburiyatoladi. Ko'rsatilgan manzilga uni qabul qiluvchiga topshiradi
Yukni ko'zdan kechirish	Inspection of cargo	Досмотр груза	Yukni tashishga mas'ul shaxs tomonidan o'tkaziladigan tekshiruv
Yuk tashish qoidalari	The rules of cargo transportation	Правила перевозок грузов	Yuklarni manzilga etkazishda nizomi va talablar bo'yicha javobgarlik
Yuk-yo'lovchi poezd	Passenger train	Грузопассажирский поезд	Kam ishlaydigan liniyalarda Yuk va yo'lovchilarni tashish uchun mo'ljallangan poezd
Yukning sifati	quality shipping	Качества груза	U Yuk bilan munosabatda (muomalada) bo'lish uslublarini ko'rsatuvchi tasvirdir;
Yuk ko'taruvchanlik qobiliyati	Loading capacity	Грузоподъемность	Ma'lum og'irlikdagi Yukni tashish qobiliyatiga ega transport vositasi
Yuk konsolidatori	Freight consolidator	Грузовой консолидатор	MaydapartiyaliYuklarnijamlab, ularni jonatishvachetelga etkazish xizmatlarini ko'rsatuvchi ekspeditor.
Yuk etkazib berish	Delivery of cargo	Доставка груза	Yukning jonatuvchidan Yuk qabul qiluvchigacha, muddat, tashish rejimi va boshqa holatlarini hisobga olib, etkazib berish shartnomasi.
Yuk tashish	Freight transportation	Грузовые перевозки	Tovar moddiy boyliklarni o'z vaqtida vasatlangan holda etkazib beruvchi transport xizmatlari.
Yuk kvitantsiyasi	Receipt of freight	Квитанция груза	Yukni tashish uchun qabul qilinganligini tasdiqlaydigan hujjat
Yuk xatidagi yozuv, indossament	Endorsement	Передаточная надпись, индоссамент	Qimmatli qog'oz, veksell, chek, konosament va boshqalardagi yozuv, boshqa shaxsga huquqi to'la yoki qisman o'tishini tasdiqlaydi
Yuklarni taqsimlash va tarqatish bo'yicha agent	Break bulk agent	Агент по деконсолидации и распределению сборных отправок	Yig'ma jo'natmalarni yiriklashtirish, birlashtirish, integratsiyalashtiruvchi, tarqatuvchi shaxs
Yukni jo'natish yo'riqnomasi	Forwarding Instructions	Инструкции на отправку груза	Yuk tashishni maxsus shartnomalarini tartibini bildiruvchi hujjat
Yalpi mahsulot	Gross output	Валовая продукция	Ishlab chiqarish hajmini tavsiflovchi mahsulot tayyorlik darajasiga bog'liq bo'lmagan ko'rsatkichi
Yaroqlilik muddati tugashi	Expiration date	Дата окончания срока годности	Yaroqlilik muddati tugashi
Yaroqsiz mahsulot	Spoilage	Испорченные товары	Sifatsiz, yaroqsiz mahsulot (shikastlangan, buzilgan tovarlar)
Yacheyka	Sell (warehouse)	Ячейка	Omborxonada tovarlarni saqlash joyi

Yagona narx (tarif), oxirgi qo'yilgan narx	Flat-rate tariff	Единый тариф, аккордная ставка	Har xil kompaniyalar bilan xizmat qilinayotgan magistral yo'llarda Yuklarni davlat ichida va xalqaro tashuvdagi yagona to'lov narxi
Yakuniy eksport	Definitive exportation	Окончательный экспорт	Qayta kiritishsiz mo'ljallangan
O'z-o'zidan alanganish	Explosion	Возгарение	Modda ma'lum temperaturaga kizdirilganda unga alanga bevosita alanganish sodir buladi
O'ramali taxlagich	Rolling rack	Стеллаж из рулонов, гравитационный стеллаж	Tovar saqlanadigan ombordagi joy
O'tish yo'li, alleya (har bir alleega 2 qator to'g'ri keladi.	Aisle (warehouse)	Аллея (на каждую аллею приходится 2 ряда), проход	Ombordagi taxlagichlar orasidagi yo'lak, ombor devorlari va orasidagi taxlagichlar
O'rtacha tashish masofasi	Average length of haul	Дальность перевозок средняя	Tonna-kilometrlarda ifodalanadigan Yuk aylanmasini (dengiz transportida t.milalarda o'lchanadi) tashilgan Yukning miqdoriga (tonna) bo'lish yo'li bilan aniqlanadi. Hisob-kitoblar umumfoydalanishdagi har bir transport turi bo'yicha va har bir Yuk turi bo'yicha aniqlanadi.
O'tag'on avtomobil	Cross-country vehicle	Автомобиль высокой проходимости	O'tag'onligini oshrish uchun kamida 3 o'qqa, maxsus tizim va agregatlarga, mustaqil podveskaga, kengaytirilgan diametrli shinaga va sh.k. Ega avtomobil
Qabul (tizimga)	Acceptance	Приемка (в систему)	Yuk qabul qiluvchiga kelgan maxsulotning nomenklaturasi, miqdori va sifatining mosligini aniqlash.
Qabul kilishga buyurtma	Receiving order	Заказ на приемку	Mijoz yoki ta'minotchidan tovarlarning qachon sotilishi va sotib olinishi shartlarini aks ettiruvchi eancom standarti
Qavat	Layer	Слой	Palletning bir qavatida turuvchi qutilar sonini ifodalovchi qadoq birligi.
Qadoqlash	(packaging)	Упаковка	Tashish va saqlash jarayonida mahsulotni buzilishdan yoki yo'qotishdan saqlaydigan logistik operatsiyalarni engillashtiradigan vositalar tuzish. Qadoq mustahkam, ko'p marotaba foydalanishga mo'ljallangan va iloji boricha arzon materiallardan yasalgan bo'lishlari zarur.
Qadoqlash varaqasi	Packing list] (packing slip)	Упаковочный лист	Bitta Yuk joyiga joylashtirilgan tovarlar ro'yxati. Qadoqlash varaqasi qadoqlovchi tomonidan imzolanadi.

Qadoqlash, tara	Package (PCK)	Упаковка, tara	1. Qadoqlash. 2. Yuk o'zni-qadoqlangan va markalangan yuk birligi. Tara. 4. Jo'natish- aloxida konosament tomonidan rasmiylashtirilgan, bitta yuk jo'natuvchidan qabul qilingan va bitta yuk qabul qiluvchiga mo'ljallangan yuridik bo'linmas yuk.
Qaytarilgan idish (tara)	Returnable packing (returnable container)	Возвратная tara	Aylanma idish etkazib beruvchi yoki tashuvchining mulki hisoblanadi. Idishning yo'qotilishi uchun jarima to'lanadi.
Qaytarilmaydigan idish (tara)	Non-returnable packing	Невозвратная tara	1. Jo'natuvchi yoki tashuvchiga tegishli va qaytarilmaydigan idish. 2. Bir martalik idish.
Qaytarishni qabul qilish	Taking back	Прием возврата	mijozlardan qaytish xududiga sotuvchiga saqlashga va x.k qabul xududida kechuvchi ombordagi logistik operatsiya
Qisqa vaqt ishlatiladigan tovar	Non-durable goods	Товары короткого срока пользования	Qisqa davr mobaynida ishlatiladigan iste'mol tovari. Bu kabi tovarlarga pivo, bifshteks yoki sigaretlar kiradi.
Qisqa masofalarda tashish	Short-haul traffic	Короткопробежные перевозки	Temirni ishlatiladigan muddatli; avtomobilny trafik ataladilozim tovarlarta - kieirrational transport (100 200 km), bildiradi ..
Qo'shilish, birlashish	Merging	Слияние, объединение	Jo'natish jarayonini soddalashtirish uchun bir nechta buyurtma yoki etkazib berishni birlashtirish.
Qatnov qismi	Part of the filing	Проезжая часть	Yo'ning relssiz transport vositalari harakati uchun mo'ljallangan qismi.
Quvib o'tish	overtaking	Обгон	Egallagan harakatlanish bo'lagidan chiqib oldinda ketayotgan transport vositasidan o'zib ketish.
Qo'shimcha etkazib berish	Delivery of the balance of goods	Допоставка	Mahsulotni ta'minlashda ta'minlovchitomo nidanyo'lqo'yilgankamchiliknito'ldirish
Qulfni echish	Releasing	Разблокировка	Mahsulotni sababini ko'rsatgan xolda omborda razblakerovka qilish va mahsulotni assortimentga qaytarish.
Qaytariluvchi boj	Drawback duty	Возвратная пошлина	Oldin kiritilgan tovarlarga ishlov berish yoki qayta ishlov berish natijasida olingan tayyor mahsulotni chiqarishda to'lovchiga qaytariladigan import bojlarini summasi
Qadoqlash ma'lumotnomasi	Packing list	Упаковочный лист	Bir yuk joyiga kirituvchi jismlar ro'yxati (yashikka, kincha va x.k.)
Qaytariladigan tara	Returnable packing	Возвратная tara	Qaytarilishi shart bo'lgan ko'p martali tara
Harakat tarkibining tortish elkasi	Pulling the shoulder	Тяговое плечо подвижного состава	Harakat tarkibining bir yo'nalish bo'icha harakatlanish masofasi
Harakatlanuvchi tarkib	Rolling stock	Подвижной состав	lokomotivlar, vagonlar va motorvagonli harakatlanuvchi tarkiblar.

Harakatlar	of movement	движения	insonning xohish – irodasiga bog‘liq bo‘lmagan holda vujudga keladi;
Hudud, maydon	Area	Зона, участок	Bir turda saqlash, tarqatish va qadoqlash uchun ajratilgan ombor maydoni
Hududdagi tashish	Outbound freight trafq of the region	Вывоз из региона	Transportstatistikasiniko‘rsatgichlartizimi bo‘lib, ma’lum regiondagijo‘natilgan Yuklar nimi qdori.
Haydovchi	The driver	Водитель	Yo‘llarda biron-bir transport vositasini boshqarib borayotgan shaxs
Harakat miqdori (jadalligi)	Intensity of traffic	Интенсивность движения	Yo‘lning biron-bir ko‘ndalang kesimidan vaqt birligi ichida o‘tgan transport vositalarining soni (avt/sut yoki avt/soat) - bu ko‘rsatkich kuzatish va avtomatik usullar bilan o‘lchanishi mumkin
Harakat oqimining tezligi	Traffic flow speed	Скорость потока движения	Yo‘l bo‘laklari bo‘yicha har xil transport vositalarining tezligini alohida va umuman o‘zgarishini ko‘rsatuvchi ko‘rsatkich, o‘lchov birligi m/s yoki km/soat
Harakat tarkibi	Composition of the movement	Состав движения	Transport oqimida har xil transport vositalarining nisbatini belgilovchi ko‘rsatkich bo‘lib, u foizda yoki ulushda o‘lchanadi

Foydalaniladigan asosiy darsliklar va o‘quv qo‘llanmalar ro‘yhati.

- 1.G.N. Umarova. Logistika. O‘quv qo‘llanma. – T.: 2016.-257 bet.
- Q.A. Dadaboev. Logistika. O‘quv qo‘llanma. – T.: 2007.-233 bet.
- 2.B.A. Xo‘jaeyev Avtomobillarda yuk va passajirlarni tashish asoslari. Darslik. – T.: 2002.-239 bet.
- 3.S.S. G‘ulomov., YU.T. Dadaboyev., M.O. Osmonovlar Logistika. Darslik. – T.: 2001.-242 bet.
- 4.L.B. Mirotin. Transportnaya logistika. M.: Ekzamen, 2003.-512str.

Qo‘shimcha adabiyotlar

- 1.A.M. Gadjinskiy. Logistika. Uchebnik dlya studentov vyshix uchebnik zavedeniy. – M.: Izdatel’sko-torgovaya korporatsiya «Dachkov i K», 2010 y. – 235 str.
- 2.Yu.M. Nerush. Logistika. Uchebnik – M.: TK Velbi. Prospekt, 2008.-520 str.
- 3.M.Z. Musajonov. Avtotransport tarmog‘i korxonalarini loyihalash. Darslik. – T.: 2011.-239 bet.

Internet saytlari

- 1.www.inf.com
- 2.www.sas.com
- 3.<http://www.uz.uz.business>
- 4.<http://www.press-servis.uz>
- 5.<http://www.inf.com>
- 6.<http://www.sas.com>